Slutbetänkande av Kommittén för Europeiska äldreåret 1993

EUROPEISKA ÄLDREARET 1993

GAMLA ÄR UNGA SOM BLIVIT ÄLDRE

Om solidaritet mellan generationerna

SOU 1994:39

RefKB Occ SOU

46

Statens offentliga utredningar
1994:39
Socialdepartementet

Gamla är unga som blivit äldre

Om solidaritet mellan generationerna Europeiska äldreåret 1993

Slutbetänkande av
Kommittén för Europeiska äldreåret 1993
Stockholm 1994

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

ISBN 91-38-13606-6
ISSN 0375-250X

Graphic Systems AB, Göteborg 1994

Till statsrådet och chefen för Socialdepartementet

Genom beslut den 26 november 1992 bemyndigade regeringen chefen för Socialdepartementet, statsrådet Westerberg, att tillkalla en kommitté med uppdrag att svara för ett svenskt deltagande i det Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993. Kommittén antog namnet Kommittén (S 1992:12) för Europeiska äldreåret 1993.

Bakgrunden till uppdraget var beslutet av EU:s ministerråd den 24 juni 1992 att anordna det Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993. Syftet med Äldreåret var bl.a. att belysa de äldres positiva bidrag till samhället, att stärka solidariteten mellan generationerna samt att öka medvetandet om den utmaning för samhället som en åldrande befolkning innebär. EFTA-länderna och därmed Sverige inbjöds att delta med stöd av EES-avtalet. Det Europeiska äldreåret avslutade EU:s första Äldreprogram som pågått 1991-1993.

Med stöd av regeringens bemyndigande förordnades från och med den 1 januari 1993 som kommitténs ordförande förbundsordföranden i Sveriges Pensionärsförbund (SPF) Nils Carlshamre. Under arbetet med detta slutbetänkande har kommittén i övrigt haft följande sammansättning av ledamöter: förbundssekreteraren i Svenska Kommunförbundet Ylva Behr, departementsrådet i Civildepartementet Lars Bryntesson, departementsrådet i Socialdepartementet Håkan Ceder, utredningschefen i Landstingsförbundet Gösta Engfors, professor Jan Helander, Röda Korset, förbundsordföranden i Pensionärernas Riksorganisation (PRO) Lars Sandberg, sjukvårdsdirektör Sonja Thorburn samt kanslichef Lillemor Wiklund.

Som sakkunniga har i kommittén ingått: ombudsmannen i Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) Gunn Franzén Ljung, avdelningsdirektören i Socialstyrelsen Sigbrit Holmberg, departementssekreteraren i Socialdepartementet Kristina Jennbert, direktören i Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO) Tobias Lund, avdelningschefen i Boverket Fredrik von Platen, ungdomskonsulent Roger Ticoalu, Fryshuset, professor Lars Tornstam, Uppsala universitet, direktör Lars Wettergren, Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum samt departementssekreteraren i Socialdepartementet Per-Olof Ångman.

Som kommitténs sekreterare förordnades den 1 december 1992 departementssekreteraren i Socialdepartementet Minga Orkan.

Föreliggande slutbetänkande består av två delar. I den första delen redovisas i sammandrag uppläggningen och resultatet av arbetet med Europeiska Äldreåret 1993 på såväl europeisk som nationell nivå. I denna del presenteras också kommitténs samlade bedömningar.

I betänkandets andra del ges en utförligare redovisning av Äldreåret i Sverige med fokus på huvudtemat Solidaritet mellan generationerna, bland annat med stöd av ett större intervjumaterial. Journalisten Charlotte Säfström har på uppdrag av kommittén svarat för intervjuerna och skrivit en översikt av aktiviteterna under året. Betänkandet avslutas med personliga berättelser på temat Gammal och Ung. De har sammanställts av Maj Ödman, Sveriges Radio, på uppdrag av kommittén. För betänkandets layout har kanslisekreterare Margareta Andréasson svarat.

Kommittén för Europeiska äldreåret 1993 har tidigare utkommit med delbetänkandet Borta bra men hemma bäst? Fakta om äldre i Europa (SOU 1993:111).

Kommittén får härmed överlämna sitt slutbetänkande Gamla är unga som blivit äldre. Om solidaritet mellan generationerna Europeiska äldreåret 1993 (SOU 1994:39).

Stockholm den 3 mars 1994

Nils Carlshamre

Ylva Behr	*Lars Bryntesson*	*Håkan Ceder*
Gösta Engfors	*Jan Helander*	*Lars Sandberg*
Sonja Thorburn	*Lillemor Wiklund*	

/Minga Orkan

Innehållsförteckning

Förord 3

Inledning 11

Del I
Europeiska året för äldre
och för solidaritet mellan generationerna 1993
– uppläggning, resultat och samlade bedömningar

1 Vårt uppdrag och betänkandets disposition 17
1.1 Vårt uppdrag 17
1.2 Betänkandets disposition 18

2 Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 – samarbetet på europeisk nivå 21
2.1 Varför ett Europeiskt år? 21
2.2 Den sociala dimensionen 22
2.3 Intresset för äldre inom EU växer fram 23
2.4 Äldreåret på europeisk nivå – arbetsformer m.m. 23
Kunskapssammanställningar 24
Nätverken 25
Utvärderingen 25
Många aktiviteter fick stöd av kommissionen 26
2.5 Nytt Äldreprogram 1995 26
Principdeklaration av EU:s ministerråd 26
Rapport till Europaparlamentet 27
Tal av kommissionären Flynn 27
2.6 Äldrepolitiken – en viktig del av den europeiska socialpolitiken 31

3 Det svenska genomförandet av Europeiska äldreåret 1993 33
3.1 Äldreåret – del i en långsiktig verksamhet 33
Nationell aktivitetsvecka 34
Samarbete i två steg 34
Aktivitetskataloger, bulletiner och den svenska logotypen ... 35
Katalog över äldreforskningen 35
Lokala aktiviteter 36
Nationella aktiviteter 36
3.2 Äldreåret – några erfarenheter och reflexioner 37
Uppföljning 37

Låga förväntningar ... 37
Kommunerna och pensionärerna ... 38
Kärv ekonomi avstamp för offensivt arbete ... 39
Massmedia och Äldreåret ... 39
Väl godkänt ... 39

4 Avslutande diskussion och våra samlade bedömningar ... 41
4.1 Utgångspunkter för fortsatta insatser ... 41
4.2 Våra samlade bedömningar ... 43
Ett svenskt deltagande i EU:s andra Äldreprogram – ansats och sakfrågor ... 43
Äldrefrågorna i ett internationellt perspektiv ... 46
Vem gör vad? ... 46
Fortsatt arbete nationellt och lokalt ... 48

Del II
Om solidaritet mellan generationerna – erfarenheter, idéer och debatt

A Europeiska äldreåret 1993 i Sverige – nationella och lokala aktiviteter ... 53

Nationella aktiviteter ... 53
Solidaritet över gränserna ... 54
Solidaritet startar i familjen ... 54
Solidaritet mellan generationerna ... 54
Solidariskt boende ... 55
Solidaritet i bild ... 56
Solidaritet på arbetsmarknaden ... 56
Solidaritet via skattsedeln ... 57
Solidaritet på frivillig väg ... 57
Solidaritet i radion ... 58
Solidaritet på Fryshuset ... 58

Lokala aktiviteter ... 59

Enkätundersökningen ... 60

B Från Luleå i norr till Ystad i söder – fem fördjupningsexempel ... 67

Luleå kommun satsade på De Äldres År 1993 med aktiviteter under hela året ... 68
Satsade på marknadsföring av De Äldres År ... 68
Äldreomsorg i Luleå på de äldres villkor ... 69
Folk vill tas i anspråk ... 69
Det finns utrymme för mer frivilligt arbete ... 70
Att leva hela livet är en rättighet ... 71
Generationerna håller ihop i Luleå ... 71

Vård & Service önskar ökad kontakt med skolan 71
Se servicehusen som en resurs i samhället 72
De Äldres År har öppnat många dörrar 73
Luleå kommun ger tips till andra kommuner 73
Äldreåret blev draghjälp att lansera ett synsätt 74

I Solna deltog högstadieelever i alla arrangemang för Europeiska äldreåret 1993 75
Initiativkraften är viktig 75
Solna satsade på kontakt med skolan 76
Många fördomar om äldre och ungdom 77
Äldreåret gav fyra boulebanor 77
Föreningsarbete håller äldre friska längre 77
Väntjänst som komplement 78

Skolklass möter regelbundet äldre damer i Västerås 79
Nej till jippo 80
Erfarenheter från långa liv 80
Fler är nyfikna på skolbarnen 81
Lättare att vara ung för åttio år sedan 81

Ystad satsade på att nå ut med Äldreåret i minsta by 82
Äldreåret visade upp 90-talets pensionärsföreningar 82
Ystad satte kulturen i centrum 83
Ville nå ut till landsbygdsbefolkningen 83
Pensionärsföreningarna har fått fler medlemmar 84
Väntjänst är ett sätt att visa solidaritet 84
Fler idéer på temat Solidaritet mellan generationerna 85

I Tidaholms kommun är samarbete ett honnörsord 86
Tidaholm arrangerar ett eget Äldre- och handikappår 1994 .. 86
Mediabilden och verkligheten 86
Flera Öppet Hus-arrangemang drog stora skaror 87
Ädelreformen blev utgångspunkten för kommunal förnyelse .. 88
Pensionärsföreningarna hjälper till att bryta äldres isolering .. 88
Kommunen vill att äldre är delaktiga i beslut som rör dem .. 89
Våga se förändringar som möjligheter 89
Bengt-Åke Öhgrens solidariska gärningar 90
Polsk klosterskola blev mönster för solidaritetsarbete 90
Möten mellan generationer ska inte var konstlade 91

C *Om solidaritet mellan generationerna – intervjuer med kommittéledamöter och sakkunniga* 93

Personlig integritet, vård och omsorg 95
Sluta ha dåligt samvete! 95
Att inte vilja ligga barnen till last 96
Samhället ska ha huvudansvaret för vård och omsorg 96

Ett gott samhälle prioriterar vård och omsorg 97
Ädelreformen enda möjliga vägen för att få god äldreomsorg . 97
Politikerna måste lyssna också på dem som har svårt att göra sig hörda 98
Nytänkande inom sjukvården är nödvändigt 98
Gamla ska inte vara beroende av sina barn 99
Stöd till anhöriga som vill vårda i hemmet 100
Satsa på äldreforskning för att se hur verkligheten ser ut . . . 100

Generationsmix i boendemiljöer 101
Tillåt bostadsområden att "bli vuxna" 101
Underlätta generationsmix i boendemiljöerna 102
På 80-talet fyllde man luckor i äldre områden 103
Boverket ger goda exempel på generationsblandat boende . . 103
Hyr ut till människor som känner varandra! 104
Det är lätt att bygga fel för äldre 104
Samordnad boendeservice med exempel på solidariskt generationsboende 105
Servicehus som samlingspunkt i lokalsamhället 105
Glöm inte miljön i solidaritetsresonemangen 106

Taket nått för frivilliga insatser 107
Äldre som har anhöriga på nära håll riskerar att få mindre samhällsstöd 108
Samhället bör underlätta för dem som hjälper anhöriga 108
Svensk äldreomsorg är inte för dyr 109
Äldreåret ökar inte solidariteten mellan generationerna 110
Svenskar är solidariska över generationsgränserna 110
Forskningsresultat kan användas fel 111
Risk för försämring av vård och omsorg 111

Kvinnor, välfärd och solidaritet 113
Utbyggd äldreomsorg var en förutsättning för struktur-omvandlingen i Sverige 113
Välfärdssystemet gör solidaritet mellan generationerna möjligt 114
Det svenska systemet har hjälpt kvinnor ut i arbetslivet 114
Vad har vi uppnått, vi arbetande kvinnor i 50-årsåldern? . . . 114
Nu är det männens tur att ta ansvar för familjen 115
Dagens pensionärer har en ekonomiskt trygg standard 115
Systemen måste anpassas för att klara dåliga tider 115
Arbete på lika villkor – en förutsättning för kvinnors trygghet på ålderns höst 116
Stigande arbetslöshet är ett hot mot kvinnors rätt till arbete . 116
Den svenska modellen är rationell, effektiv och billig. Utveckla den! 117
Minskad offentlig sektor är ingen lösning på krisen 117

I de generella systemen är medborgarna solidariska med varandra ... 118
Det är en politisk vilja att segregationen i samhället ska öka 118
Trappa av arbetet lite i taget och dra nytta av den äldre arbetskraftens kunskaper, istället för att tillämpa "ättestupa" . 119

Farmor kan vara tonåringens förebild ... 120
Inga konstlade möten mellan gammal och ung ... 121
Ta hänsyn till solidaritet vid samhällsplanering ... 121
Förändra massmedias attityder till ungdomar ... 122
Farmor kan vara tonåringens förebild ... 122
Motarbeta generationsapartheid på arbetsplatserna ... 123
Ungdomars arbete är en förutsättning för Sveriges framtida välstånd ... 123
Danskar vill föra upp svartjobben till ytan ... 124
Vi kan ge inspiration via goda exempel ... 124

Leva i samklang med sitt innersta ... 126
Att våga söka sitt eget jag ... 127
Låt barn vara barn ... 127
Missriktad solidaritet ... 128
Våga ta ansvar ... 129

D Gammal och Ung – svenska folket berättar ... 131

Bilagor

1 Direktiv ... 143
2 Förteckning över berörda statliga myndigheter, riksorganisationer m.fl. ... 147

Inledning

"Det europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna" är en mycket vid formulering. Den ger utrymme för vilka studier och aktiviteter som helst som berör de äldres villkor och därtill allt som gäller andra generationer i den mån det är fråga om relationerna till de äldre.

Om arbetsfältet på detta sätt är närmast obegränsat, så är också de samlade resurserna för att genomföra programmet stora, när alla länder inom EU och EFTA samordnar sina insatser kring ett gemensamt tema. Icke desto mindre stod det från början klart för den svenska kommittén för Europeiska äldreåret att det i varje enskilt land, särskilt i ett litet land som Sverige, var nödvändigt att något begränsa fältet och koncentrera krafterna till något väl valt deltema.

Redan vid sitt första sammanträde, i januari 1993, beslöt därför kommittén att samla de svenska insatserna under Äldreåret huvudsakligen kring temat Solidaritet mellan generationerna.

Ett misstag som ledde rätt

Kommitténs motivering för detta temaval var uppfattningen att generationssplittringen i Sverige sannolikt gått längre än i kanske något annat europeiskt land.

Senare skulle resultaten av alleuropeiska studier inom Äldreårets ram visa att denna kommitténs uppfattning i viss mån var en felbedömning. Europabarometern och den parallella svenska undersökningen skulle visa att äldre i Sverige, jämte deras jämnåriga i Danmark, minst av alla äldre i Europa uppfattade sig själva som ensamma och isolerade.

Om man endast håller sig till det objektivt mätbara är det inget tvivel om att generationerna i Sverige lever längre från varandra än i de flesta andra länder. Snart hälften av alla hushåll i Sverige är enpersonshushåll, och många ensamboende är just äldre. Och i vårt vidsträckta och glest befolkade land blir de geografiska avstånden människor och generationerna emellan många gånger med nödvändighet stora.

Men våra barometrar visar alltså entydigt att ensamhet i bemärkelsen ensamboende inte uppfattas som ensamhet i negativ mening utan som självständighet – som är något mycket positivt.

Att allt fler äldre lever ensamma märks i alla europeiska länder, mer markant ju längre norrut vi kommer och särskilt uttalat i Sverige och Danmark. Men forskningen visar att ensamboende inte betyder övergivenhet och isolering. "Närhet på lite avstånd" är en forskarterm som väl uttrycker en verklighet som stiger fram ur enkätmaterialet, och detta gäller inte minst kontakter mellan generationerna i Sverige.

Även om den svenska äldreårskommittén alltså från början sannolikt överbetonade generationssplittringen i vårt land visade sig valet av huvudtema för året ändå vara ett lyckokast. Mottot Solidaritet mellan generationerna blev något av ett fältrop, väl symboliserat av den mycket uppskattade och vitt spridda logotypen för året i Sverige.

Eftersom det från början var klart att aktiviteterna inom det svenska äldreårsprogrammet till största delen måste bygga på frivilliga, ideella insatser var det alldeles nödvändigt att finna ett tema som kunde inspirera och entusiasmera till sådana insatser. Solidaritet mellan generationerna blev ett sådant tema. Om det från början valdes delvis på grund av en felbedömning, så skulle denna felbedömning visa sig vara ett misstag som ledde rätt.

Två perspektiv

Temat generationsgemenskap kom att utvecklas i två perspektiv, ett kortare och ett längre.

Först handlar det om att mötas i nuet, för att lära känna varandra, lära av varandra och finna att vi på många sätt kan hjälpa och stödja varandra. Initiativ och aktiviteter inom Äldreårets ram har gett många tillfällen till sådana kontakter. Störst och mest uppmärksammat var väl arrangemanget i Stockholm på FN:s äldredag den 1 oktober, då ungdomar och pensionärer i tusental möttes och umgicks på Fryshuset i ett minst sagt omväxlande program.

Liknande kontakter och träffar har anordnats på hundratals platser landet runt, om än mestadels i mindre skala.

Men temat Solidaritet mellan generationerna har också uppfattats i ett längre perspektiv, som en intressegemenskap mellan äldre och yngre. Generationsmotsättningar bygger till stor del på uppfattningen att det måste råda ett konkurrensförhållande mellan generationerna, att alla måste tävla om bitar av samma kaka.

Men ur många diskussioner under Äldreåret växte det fram en insikt att unga och äldre är samma individer vid olika tidpunkter i livet. Det måste vara ett gemensamt intresse att ordna det så bra som möjligt för oss alla i alla livets skeden.

Uttryckt i satsen "Gamla är unga som blivit äldre" har denna insikt fått ge titeln på detta betänkande. Och i den mån en sådan tanke blivit spridd och slagit rot kan den komma att visa sig vara den viktigaste behållningen av det europeiska äldreåret i Sverige.

Tack för hjälpen

Inbjudan att deltaga i aktiviteterna under Europeiska äldreåret 1993 gick ut till många. Den riktades till statliga myndigheter, kommuner och landsting, forskningsinstitutioner och en lång rad organisationer som arbetar bland pensionärer lika väl som bland ungdom.

Gensvaret var mycket starkt, starkare än kommittén vågat förutsätta. Aktiva har varit tunga myndigheter, små och stora föreningar, spontant bildade arbetsgrupper och enskilda, entusiastiska människor. De kataloger över aktiviteter under året som kommittén ställt samman vittnar om stor idérikedom, entusiasm och arbetsvilja.

Alla insatser kan betecknas som ideella. Även där myndigheter och kommuner framträtt som initiativtagare och arrangörer handlar det om insatser långt utanför vad som kan betecknas som obligatoriska åligganden. Vi har mött och samarbetat med människan i myndigheten.

Till alla som på detta sätt medverkat till att göra Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 till en framgång vill den svenska kommittén för Äldreåret rikta ett varmt tack.

Nils Carlshamre
Ordförande

Del I

Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 – uppläggning, resultat och samlade bedömningar

Innehåll

		Sid
1.	Vårt uppdrag och betänkandets disposition	17
2.	Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 – samarbetet på europeisk nivå	21
3.	Det svenska genomförandet av Europeiska äldreåret 1993	33
4.	Avslutande diskussion och våra samlade bedömningar	41

1 Vårt uppdrag och betänkandets disposition

EU:s ministerråd stod bakom beslutet att anordna Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993. Året ingick i och avslutade EU:s första Äldreprogram 1991-1993.

Syftet med Europeiska äldreåret 1993 var att uppmärksamma den sociala dimensionen av Europasamarbetet samt

- belysa de äldres positiva bidrag i samhället
- stärka solidariteten mellan generationerna
- öka medvetenheten om den utmaning för samhället som en åldrande befolkning innebär.

Med stöd av EES-avtalet inbjöds EFTA-länderna och därmed Sverige att delta i arbetet.

Den svenska regeringen beslutade den 26 november 1992 att tillsätta en kommitté med uppgift att samordna det svenska deltagandet i Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993.

Kommittén antog namnet Kommittén (S 1992:12) för Europeiska äldreåret 1993. Den har haft nio ledamöter och nio sakkunniga, som representerat pensionärs- och frivilligorganisationer, fackliga organisationer, äldreforskningen, ungdomsverksamheten, äldrevården, Svenska Kommunförbundet, Landstingsförbundet, Socialstyrelsen, Boverket, Socialdepartementet och Civildepartementet.

1.1 Vårt uppdrag

I regeringens direktiv (Dir. 1992:102) till kommittén fastslås inledningsvis att det är samhället som har huvudansvaret för äldreomsorgen i Sverige, men att även anhöriga, vänner och andra närstående bidrar med betydande insatser. Det allmänna bör också i ökad utsträckning stödja dessa frivilliga insatser liksom det arbete som utförs av frivilliga organisationer.

Av direktiven framgår också att följande bör beaktas av kommittén:

> "En åldrande befolkning innebär stora utmaningar för ett samhälle som inte längre kan bygga ut den offentligt finansierade omsorgen som under tidigare decennier. Sverige behöver liksom många länder i Västeuropa utveckla solidariteten mellan generationerna bl.a. genom stöd åt ömsesidiga och frivilliga insatser men också genom att belysa och minska den mytbildning som förekommer mellan olika grupper i samhället.

> Utgångspunkten för Sveriges deltagande i Europeiska äldreåret bör vara att på olika sätt uppmärksamma äldre personers situation i samhället och speciellt betona vikten av solidaritet, ökade kunskaper samt utbyte mellan olika generationer.
>
> Sverige har utvecklat en modell för omsorger om äldre som har vunnit ett mycket gott anseende både i Europa och andra delar av världen. Ett deltagande i Europeiska äldreåret kan ge Sverige ytterligare värdefulla internationella kontakter och bidra till ömsesidigt utbyte av erfarenheter rörande en åldrande europeisk befolkning. Detta inkluderar i hög grad den allt större gruppen äldre med invandrarbakgrund."

I direktiven ges också närmare synpunkter på hur Äldreåret kan uppmärksammas:

> "Äldreåret kan på olika sätt manifesteras och äldres situation belysas t.ex. genom medverkan från media, tecknings- och fototävlingar, litterära bidrag, konferenser, frivilliginsatser som syftar till ökat utbyte mellan generationerna m.m. Kommitténs uppgift bör vara att föra fram befintliga projekt hos organisationer, kommuner, landsting m.fl. som kan anses falla inom ramen för Äldreåret samt initiera manifestationer på riksplanet."

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att kommitténs uppdrag skiljer sig från ett mer traditionellt kommittéarbete. Tyngdpunkten har här lagts på planering, samordning och genomförande av aktiviteter som mer har karaktär av kampanj än en utredning med åtföljande förslag till åtgärder.

Regeringens direktiv innebär emellertid ändå att de frågor som Europeiska äldreåret aktualiserar måste ses i ett vidare perspektiv. Kommittén förtydligade detta i sin handlingsplan (1993-01-20) genom att konstatera att arbetet med Europeiska året 1993 också är ett led i en mer långsiktig verksamhet. I den nationella handlingsplanen slog vi fast följande:

> "De aktiviteter och manifestationer som genomförs under året ska också bilda upptakt för, ge idéer och inspiration till frivilliga, offentliga, privata m.fl. aktörer – såväl på lokal, regional som nationell nivå – i sökandet efter nya vägar, arbetssätt och samverkansformer för att vidareutveckla välfärden för äldre och för att stärka solidariteten mellan generationerna."

1.2 Betänkandets disposition

Vi har disponerat vårt slutbetänkande på följande sätt.

Betänkandet består av två delar:

I den första delen *"Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 – uppläggning, resultat och samlade bedömningar"* ges en redovisning i sammandrag av hur vi fullgjort vårt uppdrag, de viktigaste resultaten på europeisk respektive nationell nivå samt våra samlade, bedömningar.

I den andra delen *"Om solidaritet mellan generationerna i Sverige – erfarenheter, idéer och debatt"* ges, bl.a. med stöd av ett större intervjumaterial och en enkätundersökning, en utförligare beskrivning och uppföljning av Äldreåret i Sverige med fokus på huvudtemat Solidaritet mellan generationerna.

Del 1

I kapitel 1 (detta kapitel) redovisas regeringens direktiv till kommittén för Europeiska äldreåret 1993, dvs. vårt uppdrag och hur vi lagt upp vårt slutbetänkande.

I kapitel 2 sätter vi in det Europeiska äldreåret i sitt europeiska sammanhang. Benämningen EU använder vi i detta betänkande för både EG och EU. Här beskriver vi bl.a. arbetsformerna för den social dimensionen inom EU och mellan EFTA och EU. Detta för att tydliggöra vilken plats det Europeiska äldreåret har i det mer reguljära europeiska samarbetet inom äldreområdet. Vi redovisar också hur arbetet med året organiserats. Kapitlet avslutas med preliminära resultat av EU:s utvärdering av året samt med planerna för det fortsatta samarbetet på europeisk nivå.

I kapitel 3 redogör vi för det svenska genomförandet av Europeiska äldreåret; arbetets uppläggning, genomförande och resultat, kommitténs funktion, samarbetet med organisationer, kommuner, myndigheter m.fl.. Här ger vi också en bild av gensvaret och aktiviteternas spridning över landet.

I kapitel 4 presenteras en avslutande diskussion som framför allt tar sikte på ett fortsatt samarbete inom äldreområdet på europeisk nivå; vilka sakfrågor som bör uppmärksammas, vilka arbetsformer som kan vara ändamålsenliga etc. Kapitlet avslutas med våra bedömningar av hur vi i Sverige kan beakta de krav och förväntningar som följer av ett intensifierat europeiskt och internationellt samarbete inom äldreområdet.

Del 2

I betänkandets andra del *"Om solidaritet mellan generationerna i Sverige – erfarenheter, idéer och debatt"* ges en mer detaljerad beskrivning och uppföljning av det svenska genomförandet av det Europeiska äldreåret 1993.

Denna del vänder sig till en bredare läsekrets. Syftet är bl.a. att förmedla idéer, erfarenheter och debattinlägg som kan inspirera till nya initiativ som rör äldres situation i allmänhet och solidariteten mellan generationerna i synnerhet.

Del 2 inleds med en översikt av nationella och lokala aktiviteter (A) som genomförts under året. Därefter presenteras resultatet av den enkätundersökning som vi genomförde bland lokala samordnare och kontaktpersoner i december 1993. I några representativa fördjupningsexempel, fem kommuner från norr till söder (B), får vi via personliga gruppintervjuer ta del av erfarenheter och synpunkter från människor – föreningsaktiva, kommunanställda, enskilda m.fl. – som själva medverkat i aktiviteter under året.

Därefter följer en serie intervjuer med kommittéledamöter och sakkunniga på huvudtemat Solidaritet mellan generationerna (B). Genom att vinkla detta tema från olika utgångspunkter, vill vi peka på möjliga vägar och ge tips om åtgärder för att ytterligare stärka solidariteten mellan generationerna .

Alla ledamöter och sakkunniga som ville utveckla sina synpunkter på detta tema inbjöds att delta i intervjuserien. Var och en står själva för sina åsikter och representerar således inte kommittén som helhet.

Journalisten Charlotte Säfström har på uppdrag av kommittén genomfört intervjuerna och skrivit översikten av aktiviteterna.

Betänkandets avslutas med en serie personliga berättelser på temat Gammal och Ung (C), som enskilda människor skickat in till radioprogrammet Senioren. Initiativet från programledningens sida togs med anledning av Europeiska äldreåret. Programinslaget sändes fredagen den 1 oktober, dvs. när Äldreårets nationella aktivitetsvecka invigdes.

Maj Ödman, Sveriges Radio, har på uppdrag av kommittén sammanställt berättelserna.

2 Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 – samarbetet på europeisk nivå

Det Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 blev en succé! Det var ett samstämmigt omdöme från alla inblandade parter inom EU och dess tolv medlemsländer, när året summerades i Bryssel 7-8 december 1993[1].

Ett gott slutbetyg får även det svenska genomförandet av det Europeiska äldreåret 1993 med dess huvudtema Solidaritet mellan generationerna; gensvaret i vårt land översteg alla förväntningar. Detta trots att i princip ingen tid gavs för planering och förberedelser – varken centralt eller lokalt. När arbetet påbörjades var året redan ett faktum.

Tusentals aktiviteter har ägt rum i EU-länderna, huvuddelen ute på fältet av och för engagerade äldre och andra deltagare i alla åldrar. I EFTA-landet Sverige genomfördes hundratals aktiviteter.

Det är nu dags att summera resultatet.

Inledningsvis bör ett av de allra viktigaste resultaten nämnas: Europeiska äldreåret 1993 får en fortsättning – siktet är inställt på ett nytt europeiskt äldreprogram med start 1995. Under 1994 kommer EFTA-länderna att delta i planeringen av EU:s nya Äldreprogram med stöd av EES-avtalet.

2.1 Varför ett Europeiskt år?

EU:s ministerråd stod bakom beslutet att anordna det Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993. Året ingick i och avslutade EU:s första Äldreprogram 1991-1993.

Att EU arrangerar ett Europeiskt år för ett särskilt tema är i sig inget nytt; exempelvis ägnades 1992 åt arbetsmiljöfrågor. Det är ett arbetssätt som EU använder sig av, bl.a. i arbetet för den sociala dimensionen.

Ett uttalat syfte med det första Äldreprogrammet och Äldreåret har också varit att uppmärksamma den sociala dimensionen av Europasamarbetet.

---

[1] Benämningen EU används i detta betänkande för både EG och EU

Syftet med Europeiska året 1993 har dessutom varit att

- belysa de äldres positiva bidrag i samhället
- stärka solidariteten mellan generationerna
- öka medvetenheten om den utmaning för samhället som en åldrande befolkning innebär.

2.2 Den sociala dimensionen

Låt oss se lite närmare på hur vilken plats det Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 har i det mer reguljära arbetet inom EU för den sociala dimensionen.

EU:s sociala dimension utgår från arbetsmarknadspolitiken, men med tiden har EU:s engagemang kommit att omfatta allt fler områden som handlar om social välfärd och trygghet. Hit hör barnomsorg, frågor som rör personer med funktionshinder, alkohol- och narkotikapolitik samt äldrefrågor.

Ett avgörande steg i arbetet för den sociala dimensionen togs 1989 när den sociala stadgan kom inom EU. På basis av den har kommissionen i Bryssel antagit ett socialt handlingsprogram. Äldre omfattas av både den sociala stadgan och det sociala handlingsprogrammet.

Hittills har arbetet inom ramen för den sociala dimensionen främst handlat om att ge riktlinjer i form av handlingsprogram och rekommendationer för medlemsstaterna inom EU. Endast på några få områden finns bindande förordningar och direktiv.

I handlingsprogram kan samarbetet mellan länder, institutioner, experter och personer som är engagerade i sociala frågor och frågor som rör jämställdhet, stimuleras genom skapande av nätverk, informations- och erfarenhetsutbyten m.m. EU har exempelvis handlingsprogram för funktionshindrade (HELIOS II), för jämställdhet och för äldre.

När det gäller EFTA-ländernas samarbete med EU framhålls i EES-avtalet särskilt vikten av att utveckla den sociala dimensionen. Genom EES-avtalet har också EFTA-länderna anslutit sig till EU:s sociala stadga.

Till skillnad från de övriga nämnda handlingsprogrammen är Äldreprogrammet hittills det enda som finns inskrivet i EES-avtalet (avser 1994).

Sammanfattningsvis gäller, och har gällt, som viktiga utgångspunkter för EFTA/EU-samarbetet inom Äldreprogrammet och Äldreåret följande:

a) Det är inte, och har inte, varit fråga om att harmonisera lagstiftning eller regelsystem. Ansvaret för äldrefrågorna ligger på nationell nivå. Tyngdpunkten ligger istället på förmedling och utbyte av kunskap, erfarenheter och information.

   Det är med andra ord den s.k. subsidiaritetsprincipen som gäller, dvs. beslut ska fattas på lägsta möjliga nivå.

b) Det är EES-avtalet, som trädde i kraft den 1 januari 1994, som bildar den legala grunden för EFTA/EU- samarbetet. Ikraftträdandet försenades under 1993, men det var ändå tack vare EES-avtalet som EFTA-länderna i juli 1992 inbjöds att delta i arbetet med EU:s Äldreprogram och med Europeiska äldreåret 1993. Fram till årsskiftet 1993/94 deltog EFTA-länderna som observatörer.

Under 1994 deltar EFTA-sidan som fullvärdiga medlemmar, med undantag för beslut som rör fördelning av finansiella medel. Under året kommer EFTA-länderna att delta i planeringen av det nya Äldreprogrammet med start 1995.

2.3 Intresset för äldre inom EU växer fram

Under 1980-talet växte intresset för äldreproblematiken fram inom EU. Redan 1982 antog Europaparlamentet en resolution i frågan. Det var också Europaparlamentet som först väckte förslaget om ett Europeiskt äldreår; det skedde 1986.

Frågan mognade i takt med en åldrande befolkning och den samhällsekonomiskt alltmer besvärande situationen för medlemsländerna:

Den 26 november 1990 beslutade EU:s ministerråd om ett treårigt handlingsprogram för äldre. Samtidigt togs ett principbeslut att – inom ramen för Äldreprogrammet 1991-1993 – utlysa 1993 till Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna.

Den 24 juni 1992 återkom EU:s ministerråd med ett beslut som närmare angav förutsättningarna för genomförandet av det Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993.

Budgeten för det treåriga Äldreprogrammet, inklusive Äldreåret, har uppgått till 13 miljoner ECU, ca 115 miljoner kronor.

Vikten av att se äldrefrågan kopplad till frågan om solidaritet mellan generationerna, har betonats och getts olika konkreta uttryck i det europeiska arbetet. I Sverige blev också Solidaritet mellan generationerna det uttalade huvudtemat för året.

2.4 Äldreåret på europeisk nivå – arbetsformer m.m.

Kommissionen i Bryssel har ansvarat för samordningen av det första Äldreprogrammet och därmed även av Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993.

Samarbetet mellan de tolv medlemsländerna och kommissionen har skötts genom en s.k. rådgivande kommitté. I den fanns två representanter per medlemsland och tjänstemän från kommissionen.

Rådgivande kommittén – länken mellan kommissionen och medlemsländerna – tillsattes på direkt uppdrag av EU:s ministerråd. Dess samordnande roll och förslag i strategiska frågor som programarbetets inriktning etc, har tillmätts stor betydelse.

Inför arbetet med året tillsattes i varje EU-land nationella kommittér för att samordna arbetet; också det enligt ministerrådets beslut.

Redan i början av arbetet med Äldreprogrammet 1991-1993 bildades även en s.k. Liason Group; den 17 oktober 1991 fattade kommissionen beslutet att till programarbetet knyta en samverkansgrupp av europeiska och internationella frivilligorganisationer inom äldreområdet. I gruppen ingår EURAG, Eurolink Age, FERPA och FIAPA samt EPSO som kom med 1993.

Den 15 juli 1992 inbjöds EFTA-länderna av kommissionen att – med stöd av det då aktuella EES-avtalet – delta i arbetet med Europeiska Året 1993.

I avvaktan på att EES-avtalet skulle träda i kraft deltog som framgått EFTA-länderna, och därmed också Sverige, som observatörer vid möten med rådgivande kommittén. I realiteten kom denna nivå på samarbetet att gälla under hela det praktiska genomförandet av Äldreåret 1993.

Kunskapssammanställningar

I början av 1991 bildades EU Observatoriet (eller observationsgruppen) som ett led i arbetet med Äldreprogrammet. Dess uppgift var att analysera effekterna av social och ekonomisk politik som riktar sig till äldre. De skulle närmare belysa fyra huvudfrågor:

- levnadsstandard och livsmönster
- anställning och arbetsmarknad
- hälsa och social service
- hur äldre integreras socialt.

Vid invigningen av Äldreåret i Bryssel januari 1993 presenterades en rapport om de tre första frågorna. En rapport om den fjärde frågan väntas under våren 1994.

Observationsgruppen består av ett nätverk av tolv vetenskapliga experter, en från varje medlemsland. Gruppens rapporter byggs upp med hjälp av nationella rapporter.

EU Observatoriet har spelat en viktig roll i EU:s Äldreprogram och i Äldreåret. Dess första rapport är en av de viktigaste europeiska kunskapskällorna inom äldreområdet.

Själva arbetsformen, observationsgrupp, är väl etablerad inom EU i arbetet för den sociala dimensionen.

En annan viktig europeisk kunskapskälla inom äldreområdet, som också spelat en viktig roll i arbetet med det Europeiska äldreåret, är den s.k. Europabarometern om åldrande och attityder. Även den är, sedan 20 år tillbaka, en etablerad arbetsform för kommissionen.

Båda dessa rapporter återges med detaljerade sammandrag i vårt delbetänkande Borta bra men hemma bäst? Faktabok om äldre i Europa (1993:111).

EU Observatoriet kommer, om än i ny form, med största sannolikhet att fortsätta sitt arbete under 1994. Dess samlade resultat bildar ett viktigt underlag för inriktning och utformning av det nya Äldreprogrammet, som ska förberedas under 1994 och med tänkt start 1995. Kanske kommer EU Observatoriet att kunna utvecklas till ett slags kunskapscentrum inom äldreområdet på europeisk nivå?

Nätverken

I det första Äldreprogrammet ingick även att skapa nätverk av utvecklingsprojekt inom de tolv medlemsländerna – också det enligt ministerrådets beslut med syftet att stimulera utbyte av information, idéer och praktiska erfarenheter.

Det kom att bli tre nätverk. Fram till 1993 pågick förberedelserna för de två första – ett om *Vård och boende som stimulerar de äldres självständighet och integration i samhället* samt ett om *Användningen av äldres resurser och erfarenheter.*

I januari startade de två första nätverken. Sammanlagt rör det sig om 36 projekt – nitton i det första och sjutton i det andra. Kommissionen har beviljat bidrag till varje projekt för resor och framtagning/översättning av informationsmaterial.

Under 1993 har förberedelser för ett tredje nätverk pågått. Huvudtemat för detta är *Solidaritet mellan generationerna, med inriktning på utbildning, handledning och rådgivning av äldre för yngre m.m.*

Detta nätverk startade först i oktober 1993. Det skiljer sig något från de två första, bl.a. består det av nystartade projekt (ca 30-tal) som också kunnat få bidrag till själva genomförandet av utvecklingsarbetet.

Särskilt detta tredje nätverk på Solidaritetstemat, har under det gångna året ofta nämnts som en betydelsefull källa till erfarenheter inför ett eventuellt nytt Äldreprogram.

Utvärderingen

På uppdrag av Kommissionen i Bryssel pågår sedan september 1993 en utvärdering av det första Äldreprogrammet och med särskild tonvikt på Europeiska året 1993.

En förberedande utvärderingsrapport presenterades vid avslutningskonferensen i Bryssel 7-8 december 1993. Den slutliga utvärderingen beräknas vara klar i februari/mars 1994.

De preliminära resultaten visar bl.a. att Äldreåret blivit en succé. Mer förfinade slutsatser kommer senare, bl.a med stöd av de nationella utvärderingar som nu pågår för fullt i EU:s medlemsländer.

I den förberedande utvärderingen som, bara rör EU-ländernas medverkan, sägs att:

"Det står redan nu klart att Äldreåret fått ett enormt gensvar från gräsrötterna." Idéer har flödat in från folkrörelser och mindre organisationer. Många pensionärsorganisationer har getts möjlighet att bilda opinion för sin sak.

Många aktiviteter fick stöd av kommissionen

Kommissionen var direkt inblandad i flera av de lokala projekten i EU-länderna, där medlemsländerna fungerat som mellanhänder genom att granska ansökningar och komma med rekommendationer. Fyra hundra aktiviteter beviljades stöd från kommissionen fram till 1 september 1993.

Europeiska äldreåret syftade också till att i högre grad engagera olika generationer i den pågående process som ska föra EU:s medborgare närmare varandra. Därför anser utvärderarna att det är viktigt att ta reda på hur många som deltog i Äldreårets aktiviteter och om man verkligen lyckades nå människor i alla åldrar.

Den förberedande utvärderingen kan ändå konstatera att det genomförts en överväldigande mängd aktiviteter; seminarier, konferenser, studier, produktion av material i form av rapporter, bulletiner, pamfletter och videofilmer.

Genom att kommissionen deltagit i flera viktiga konferenser har den bidragit till att placera EU på den socialpolitiska kartan, konstateras vidare.

EU Observatoriet, som bl.a. ansvarade för studien "Policyn inom det sociala och ekonomiska området", får lovord i utvärderingen: "EU Observatoriets rapporter och aktiviteter har väsentligt bidragit till att det har utvecklats ett övergripande europeiskt synsätt på äldrepolitiken." Detta har också lett till att medlemsländernas intresse för utvecklingen runt om i Europa har ökat. Nu finns det ett klart behov av bra och jämförande statistik, vilket tyvärr anses vara en bristvara.

2.5 Nytt Äldreprogram 1995

När Europeiska äldreåret avslutades i Bryssel 7-8 december 1993 var förväntningarna höga. Skulle det bli någon fortsättning?

Principdeklaration av EU:s ministerråd

Från alla berörda parter framhölls vikten av en fortsättning. EU:s ministerråd presenterade en principdeklaration – ett målsättningsdokument – med markering av särskilt angelägna intresseområden för äldre EU-medborgare. Dit hörde:

- rimlig inkomstnivå och levnadsstandard
- flexibel bostadspolitik med god tillgänglighet och tillgång till kommunikationer
- god service, omsorg och vård
- arbete för äldre och förberedelser inför pensioneringen.

Rapport till Europaparlamentet

Europaparlamentets representant presenterade viktiga slutsatser av året. Till särskilt angelägna frågor hörde åtgärder för äldre inom följande områden:

- inkomst och pensioner
- självständigt liv och förebyggande insatser
- arbete samt attityder till äldre arbetskraft
- integration och delaktighet samt åtgärder mot alla former av åldersdiskriminering.

Tal av kommissionären Flynn

Slutligen tog kommissionären Padraig Flynn till orda. Han konstaterade att "frågor som rör äldre och solidaritet mellan generationerna nu definitivt fått en plats på den politiska dagordningen". Han annonserade också att han redan gett tjänstemännen i kommissionen i uppdrag att börja skissa på ett förslag till ett nytt europeiskt handlingsprogram för äldre.

Det nya programmet, som förväntas starta 1995, ska inte bara handla om kunskaps- och informationsspridning samt opinionsbildning. Siktet är nu även inställt på åtgärder som mer direkt syftar till att åstadkomma reella förbättringar för de äldres situation.

Kommissionären Flynn meddelade också att arbetet med det nya Äldreprogrammet ska utvidgas till att även innefatta EFTA-länderna med stöd av EES-avtalet. Han ansåg vidare att det nya programmmet borde inriktas på särskilt angelägna frågor och målgrupper, som:

- äldre vårdbehövande
- aktiva pensionärer
- äldre arbetare
- förebyggande insatser.

Här återges Padraig Flynns tal i sin helhet:

Europeiska äldreåret – en modell för samarbete

"Sällan har ett initiativ på Europeisk nivå lett till ett så starkt gensvar på så kort tid som Äldreåret. Det är knappt 11 månader sedan jag sjösatte det Europeiska äldreåret med uppmaningen till människor och organisationer att sluta upp vid vår sida för att ge ett innehåll – på deras nivå och på deras sätt – i vår strävan att bygga Solidaritet mellan generationerna.

Gensvaret blev större än vi någonsin föreställt oss eller hoppats på, från såväl ung som gammal, från regeringar och organisationer. Ni har hört de preliminära resultaten: Tusentals aktiviteter ledda inte av tjänstemän och experter, utan av människor som är direkt berörda.

Som ansvarig från kommissionen ville jag ha ett Europeiskt år och inte ett Europeiska kommissionens år. Vi lyckades tack vare alla som antog utmaningen, kom med idéer, förvandlade teori till praktik på sitt eget sätt, i sin egen omgivning. Utan det utmärkta samarbetet med medlemsstaternas regeringar, som arbetat via sina nationella kommittéer och samordnare, skulle mycket lite av detta ha kunnat uppnås. Jag är mycket tacksam för detta samarbete, vilket jag tycker kan användas som en modell för andra områden där vi behöver arbeta tillsammans rent praktiskt.

Det Europeiska året har satt frågan om äldre och relationerna mellan generationerna på den politiska dagordningen på ett sätt som inte kan ignoreras. Den demografiska utvecklingen för med sig att "solidaritet mellan generationerna" kommer att få betydelse långt bortom de sociala frågorna de kommande åren. Detta erkänns i Maastricht-avtalet, vilket föreskriver att EU ska ha en särskilt övervakande roll när det gäller befolkningsfrågor. Det tänker kommissionen använda fullt ut för att garantera att solidaritet mellan generationerna förblir en viktig punkt på den politiska dagordningen långt efter 1993.

Vilket slags samhälle vill vi ha i det framtida Europa?

Under 1993 har vi lärt oss att åldrandet handlar om mycket mer än att betala pensioner och se till att äldre får vård och omsorg. Det handlar om vilken plats de äldre har i samhället, vilken respekt de visas i ett samhälle där respekt är viktigt inte bara för de äldre, de unga, eller de rika, utan för alla, även om vi spelar olika roller.

Detta för mig till den grundläggande frågan, som ligger till grund för diskussionen om äldre: "Vilket slags samhälle vill vi ha i det framtida Europa?"

Nyligen gav jag ut en "grön bok", ett diskussionsunderlag i denna fråga. Lika säkert som att äldrepolitik handlar om mer än pensioner och omsorg, handlar socialpolitik om mer än välfärd. Vi vet att det finns ett "samhälle" på samma sätt som det finns individer. "Ingen människa är en ö". En av våra plikter är att utveckla vårt samhälle, likväl som det är en plikt att utveckla individerna. Det Europeiska året som avslutas nu har gett oss ett synligt exempel på ömsesidig förståelse på många olika sätt. Unga och gamla har olika behov – men de behöver varandra också. Ett bevis på detta är de mer än 70 utvecklingsprojekt som finns med i de olika nätverk som startats i samband med det Europeiska året. Jag ser fram emot era synpunkter och förslag utifrån grönboken – och om vilket slags samhälle ni vill ha i framtidens Europa.

Remisstiden går ut i slutet av mars. Därefter kommer jag att i en "vitbok" lägga fram konkreta förslag för att uppnå sociala framsteg på europeisk nivå.

1993 som avfyrningsramp för nytt Äldreprogram

Hittills har jag avhållit mig från att göra åtaganden för hur Äldreåret ska följas upp. Jag ville först se resultaten. Året var, trots allt, ett första trevande steg av EU in i något där vi tidigare av tradition inte varit aktiva.

Jag är särskilt imponerad av gensvaret från våra samarbetspartners, särskilt folkrörelserna och de icke-statliga organisationerna, som under hela året klart signalerat att det Europeiska året skulle bli början och inte slutet på intresset för äldrefrågor på Europeisk nivå.

Idag har också den sista pusselbiten fallit på plats genom den starka deklaration som gjorts av medlemsländernas regeringar och europaparlamentets starka uppbackning för ytterligare åtgärder.

Som ledamot i kommissionen och ansvarig för socialpolitiska frågor, är det min innerliga förhoppning och avsikt, att 1993 ska fungera som avfyrningsramp för ett fortsatt europeiskt program som syftar till att förbättra situationen för äldre över hela unionen, och för EFTA-länderna, som deltar via EES-avtalet. Jag har redan instruerat mina tjänstemän att börja förberedelserna för ett nytt program.

Målområden på europeisk nivå

Men vi måste vara realistiska. Programmet begränsar sig till åtgärder som inte är av lagstiftande natur. Vi ska inte försöka nå det omöjliga. Låt oss snarare koncentrera oss på det möjliga. Om vi koncentrerar våra resurser, för att nå framgång på några få utvalda målområden, så kan vi ge ett värdefullt bidrag på europeisk nivå.

Vilka ska dessa målområden vara? Jag anser att vårt framtida program bör innehålla mål för och frågor som rör varje viktig delgrupp av den äldre befolkningen.

För det första, äldre som är beroende: En åldrande befolkning kommer oundvikligen att leda till en märkbar ökning av antalet äldre som behöver vård. Det är en oroande framtidsbild. Oron hos somliga handlar mest om kostnader och finansering, för andra handlar det om kvaliteten på den vård som kommer att finnas tillgänglig för äldre i framtiden. Jag anser att detta är viktiga frågor som ska tas upp i vårt nästkommande program.

För det andra, de aktiva pensionärerna: Den här kategorin är den enskilt största bland Europas äldre människor. Dessa vill framförallt inte bli utestängda från ett normalt liv. De är människor som vill delta. Äldreåret gjorde mycket för att rikta blicken på det hopp och den potential den här gruppen står för.

Projekten i andra och tredje nätverken tillhör de bästa exemplen. Jag tycker att vi ska fortsätta att fördjupa samarbetet på Europeisk nivå på det här området, kanske genom att rikta blicken mot frivilligt arbete av de aktiva pensionärerna.

Och, sist men inte minst, äldre arbetare: Inom det Europeiska årets ram har man framhävt den stora förlust, när det gäller effektivitet i vår ekonomi, och den personliga orättvisa som individen lider av, som är ett resultat av gam-

malmodigt företagsledar-tänkande i förhållande till löntagare i andra halvan av sina yrkeskarriärer. Människor stängs ofta ute från möjligheter t.ex. vidareutbildning, enbart med hänvisning till födelseåret.

Det Europeiska året har också visat att det råder stor enighet bland experter och politiker om att den här situationen måste förändras. Här tror jag att vi kan göra mycket på europeisk nivå för att få till stånd nödvändiga förändringar.

När man talar om äldre finns alltid frågan om förebyggande med i bilden. Det är ett förebyggande inte av åldrandet, utan av förtida beroende. Här är frågan om hälsa och hälsosamt leverne bland människor i alla åldrar av yttersta vikt. Detta syfte borde kunna bli en reell del av ett framtida program för äldre på europeisk nivå.

Vårt nya program bygger på den starka grund som ärvts från den första serien av aktioner som genomförts på EU-nivå. Vid sidan av Rådgivande kommittén finns Observatoriet, vars arbete blivit mycket uppskattat och tre nätverk med utvecklingsprojekt. Dessa nätverk omfattar mer än 70 av de mest kreativa projekten på äldreområdet i Europa, projekt som inte avslutas i och med 1993 års utgång.

Äldresymbol

Om vi flyttar oss från program- och budgetfrågor till en väldigt praktisk uppföljning av det Europeiska året: Många av er kommer ihåg ett mycket konkret förslag som jag fick 1993 av några av folkrörelserna som arbetar för äldre på Europeisk nivå. De ville att en gemensam "äldresymbol" skulle introduceras i alla medlemsländer. Det finns en stor mängd förmåner som riktar sig till äldre. Huvudproblemet med dessa är att äldre medborgare inte använder sig av förmånerna, för att de helt enkelt inte känner till att de finns. Med en gemensam symbol skulle äldre lättare känna igen förmåner och rabatter som är riktade direkt till dem.

Under andra halvåret 1993 har kommissionen undersökt vilka möjligheter det finns att införa en sådan symbol. Responsen är positiv.

Nästa steg, vårt projekt för 1994 om ni så vill, kommer att bli att skapa en symbol, en bestående visuell bild för vår äldregeneration som kan antas entusiastiskt över hela kontinenten för att symbolisera respekten som vi, som européer, har för våra seniormedborgare.

Ett Europa att se fram emot!

Som jag ofta har haft tillfälle att säga under det Europeiska året: Europa måste vara bra att åldras i! Att bli äldre är en del av livet. Ett samhälle som inte åldras väl kan inte sägas leva väl. Det sätt ni har arbetat på under 1993 betyder att vi har gjort framsteg mot att nå idealet med ett Europa där man kan se fram emot att leva länge.

Och därmed avslutar vi det Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna på det bästa möjliga sättet: Genom att se framåt!"

2.6 Äldrepolitiken – en viktig del av den europeiska socialpolitiken

Låt oss som avslutning på detta kapitel se närmare på hur arbetet med äldrefrågorna och Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 kan sättas in i ett europeiskt socialpolitiskt sammanhang:

Ett nytt socialpolitiskt handlingsprogram håller på att förberedas inom EU som framgått ovan. Kommissionen i Bryssel publicerade i november 1993 en s.k. grönbok. I den presenteras ett diskussionsunderlag som ska leda fram till en vitbok, som kommissionen ska ge ut under hösten 1994. Då lämnas förslaget till ett nytt socialpolitiskt handlingsprogram.

Syftet med grönboken är att få till stånd en vittomfattande debatt. Synpunkter ska lämnas senast sista mars 1994. Även EFTA-länderna får yttra sig, vilket också gjordes redan under förberedelsearbetet för grönboken.

Grönboken ställer två huvudfrågor: vilken sorts samhälle önskar vi i Europa och vilka åtgärder krävs på det europeiska planet för att skapa det önskade samhället?

En avgörande utgångspunkt för EU:s framtida socialpolitiska handlingsprogram är att banden mellan ekonomisk politik och socialpolitik, både på nationell nivå och på EU-nivå, måste ägnas ökad uppmärksamhet och analys.

Den problembild som presenteras visar tydligt att många förändringar kommer att bli nödvändiga både på nationell nivå och på EU-nivå. Det handlar om det framtida samarbetet rörande sysselsättning, utbildning, jämställdhet, social utslagning, folkhälsa och en rad andra frågor med anknytning till den sociala dimensionen. Tonvikten läggs genomgående på åtgärder av förebyggande art och på aktiv integration av människor på arbetsmarknaden och i samhället istället för ekonomiskt stöd.

Kommissionen betonar samtidigt att EU:s grundläggande mål kommer att bestå:

a) Ekonomiska och sociala framsteg måste gå hand i hand.
b) Avsikten med den europeiska integrationen är att åstadkomma en successiv förbättring av den sociala standarden och levnadsstandarden.

Många av de avgörande framtidsfrågorna rör olika delar av äldrepolitiken. Dess roll i socialpolitiken markeras också tydligt i grönboken, liksom frågan om solidaritet mellan generationerna.

Hit hör exempelvis:

- en demografisk omvandling med starkt ökande andel äldre
- problemen på arbetsmarknaden; särskilt stor arbetslöshet bland ungdomar och äldre
- förändringar i familjestrukturen; konsekvenserna för anhörigvården och jämställdheten
- massiv ökning av efterfrågan på och kostnaderna för vård och omsorg; äldre som storkonsumenter

- stigande kostnader för olika slag av pensioner; hur ska de förvärvsaktiva klara av den nödvändiga ekonomiska basen
- social utslagning; drabbar många äldre
- fattigdom; inte minst bland äldre kvinnor

Social integration och solidaritet mellan generationerna är nyckelbegrepp i den möjliga åtgärdsarsenal som nämns. Som framgår så sammanfaller också många av de avgörande framtidsfrågorna som tas upp i grönboken med de frågor som blivit ett resultat av Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993.

3 Det svenska genomförandet av Europeiska äldreåret 1993

Även om EU:s ministerråd redan i november 1990 fattade principbeslutet om att utlysa 1993 till Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna, så var det först i och med beslutet i juni 1992 som klarhet gavs vad gäller budget, organisation etc. Icke desto mindre var planeringen för året då redan i full gång i de enskilda EU-länderna, även om man kommit olika långt.

Inbjudan till EFTA-länderna att delta i arbetet som observatörer kom som framgått i juli 1992. Oklarheterna kring ikraftträdandet av EES-avtalet bidrog sannolikt till att arbetet med det svenska genomförandet inte kom i gång förrän vid årsskiftet 1992/93. Regeringen beslutade den 26 november 1992 att tillsätta en kommitté för att samordna det svenska deltagandet – Kommittén (S 1992:12) för Europeiska äldreåret 1993.

Kommittén, dvs. vi, hade vårt första sammanträde den 13 januari 1993. En vecka senare – samtidigt med den stora invigningen av Europeiska året 1993 i Bryssel 19-20 januari – presenterade vi den svenska handlingsplanen för året.

Vårt utgångsläge var således inte det bästa – när vi började arbetet var året redan ett faktum. Någon egentlig tid för planering fanns inte; detta var ett faktum som naturligtvis drabbade nästa led, dvs. när lokala aktörer skulle informeras och mobiliseras för ett deltagande i Äldreåret.

3.1 Äldreåret – del i en långsiktig verksamhet

Som huvudtema för det svenska genomförandet valde vi Solidaritet mellan generationerna. I handlingsplanen framhölls att arbetet skulle ses som en del i en mer långsiktig verksamhet, vid sidan av de mer kampanjbetonade delarna av uppdraget.

Ett uttryck för detta var beslutet att redovisa arbetet i två SOU-rapporter; den ena en faktabok om äldre i Europa och den andra en idé- och debattbok om solidaritet mellan generationerna.

Faktaboken om äldre i Europa presenterade vi i december 1993 som vårt delbetänkande med titeln "Borta bra men hemma bäst?" (SOU 1993:111). Den består av detaljerade sammandrag av olika europeiska studier på äldreområdet, bl.a. den nämnda rapporten från EU Observatoriet och Europabarometern om åldrande och attityder. I delbetänkandet redovisas också resultaten från den svenska motsvarigheten av Europabarometern.

Tanken på en idé- och debattbok har under arbetets gång utvecklats och kommit att närmare knytas till konkreta erfarenheter och resultat från genom-

förandet av året i Sverige. Den andra delen av detta slutbetänkande "Solidaritet mellan generationerna i Sverige – erfarenheter, idéer och debatt" kan sägas motsvara den ursprungliga tanken på en fristående idé- och debattbok.

Nationell aktivitetsvecka

För att, trots bristande tid för planering, möjliggöra en mer samlad manifestation av Europeiska äldreåret, utlyste vi i handlingsplanen den 20 januari en nationell aktivitetsvecka 1-10 oktober 1993. Information om handlingsplanen gick samma dag ut i ett stort pressutskick från Socialdepartementet.

Öppnandet av aktivitetsveckan valdes med tanke på att fredagen den 1 oktober var FN:s internationella äldredag. Socialminister Bengt Westerberg som sedan invigde veckan vid en högtidlighet i Rosenbad, markerade också i sitt tal att äldrefrågan på europeisk nivå måste sättas in i sitt internationella sammanhang – det handlar inte bara om solidaritet mellan generationerna utan också om solidaritet över gränserna.

Samarbete i två steg

Kommitténs roll har främst varit att samordna och ta initiativ till aktiviteter och arrangemang av olika slag samt fungera som informationscentral och serviceorgan.

Med de begränsade resurser som kommittén förfogat över var det naturligt att lägga upp arbetet efter en tvåstegs-modell. Dvs. inbjuda till ett nära samarbete med berörda organisationer och myndigheter på riksplanet, väcka frågan om på vilket sätt ett aktivt deltagande i Europeiska året 1993 kunde tjäna den egna verksamhetens syften och ses som ett led i det reguljära arbetet.

Detta arbetssätt slog mycket väl ut. Dels fanns många organisationer och myndigheter representerade i kommittén, dels vidgade vi kretsen ytterligare. Vi upprättade från första början en förteckning över ytterligare närmare 60-tal berörda organisationer som pensionärs-, ungdoms-, idrotts-, invandrar-, kvinno-, kultur-, handikapp-, fackliga-, bostads-, forskningsorganisationer, studieförbund m.fl. samt en rad myndigheter (se *bilaga 2*).

Under året har vi inbjudit samtliga berörda organisationer och myndigheter till tre större informationsmöten och överläggningar om planerade och genomförda aktiviteter – den 10 februari, den 3 maj och den 1 oktober.

Dessemellan har informationsmaterial regelmässigt skickats ut till dessa organisationer och myndigheter. Många av dem har tagit initaitiv till egna arrangemang och har dessutom på egen bekostnad svarat för stora lokala utskick inom de egna leden av informationsmaterial som vi tagit fram.

Flera organisationer och myndigheter har också via egna cirkulärskrivelser informerat om Äldreåret och uppmanat till manifestationer och aktiviteter på lokal och regional nivå.

Aktivitetskataloger, bulletiner och den svenska logotypen

För att snabbt väcka intresse för Äldreåret och möjliggöra planering av aktiviteter, inbjöd vi alla berörda organisationer och myndigheter till ett upptaktsmöte den 10 februari. Samtidigt gick vi ut med en förfrågan/enkät om aktiviteter under året som kunde ha en koppling till temat för Europeiska äldreåret. Med organisationernas och myndigheternas hjälp fick vi in en mängd svar som bildade underlag för vår första Aktivitetskatalog.

Nästa åtgärd blev att ta fram en Bulletin som på ett enkelt sätt kunde förmedla information om vad som var på gång både ute i Europa och hemma i Sverige med anledning av Äldreåret.

Båda dessa skrifter med vår svenska logotyp för Äldreåret presenterades vid ett seminarium i Rosenbad den 3 maj för berörda organisationer och myndigheter samt pressen.

För att fånga intresset och entusiasmera många människor bestämde vi oss tidigt för att ta fram en svensk logotyp för året som bättre än den europeiska logotypen uttryckte vårt huvudtema Solidaritet mellan generationerna.

Den svenska logotypen visade sig bli ett lyckokast. Den har blivit mycket omtyckt i alla läger. Från kommitténs sida följde vi upp detta intresse med att sommaren 1993 låta trycka upp klisteretiketter och affischer med logotypen i flerfärg. Materialet kunde kostnadsfritt rekvireras från sekretariatet.

Under andra halvåret 1993, och framförallt inför aktivitetsveckan 1-10 oktober, spreds efter beställning 25 000 etiketter och 6 000 affischer över landet.

Efter sommaren 1993 gjorde vi en ny landsomfattande kartläggning av planerade aktiviteter. Dessa presenterades sedan i katalogen "Aktiviteter från norr till söder" som låg klar den 1 oktober. Katalogen delades in i tre delar; aktiviteterna redovisades i geografisk ordning, från Norrland, Svealand och Götaland.

Aktivitetsveckan följdes sedan upp i en ny bulletin, som publicerades i slutet av oktober.

Bulletinerna har efter beställning distribuerats i 28 000 ex. och aktivitetskatalogerna i 8 500 ex. De har fyllt en viktig funktion som förmedlare av tips och idéer om aktiviteter och arbetssätt, inte minst för Solidaritet mellan generationerna, med namn- och adresslistor över kontaktpersoner runt om i landet.

Katalog över äldreforskningen

Utöver aktivitetskataloger bedömde vi att det fanns ett klart behov av en översikt över äldreforskningen i landet, inte minst i det europeiska och internationella samarbetet inom äldreområdet.

Socialvetenskapliga forskningsrådet har i samarbete med oss tagit fram en rapport och katalog över svensk äldreforskning Äldreåret 1993. Den presenterades för socialministern den 15 december 1993 samtidigt som vi överlämnade vårt slutbetänkande. Rapporten finns också i en engelsk översättning.

Lokala aktiviteter

Aktiviteterna ute i landet kulminerade under den nationella aktivtetsveckan 1-10 oktober. Inför den inkom drygt hundratalet huvudarrangörer på lokal nivå med listor över planerade aktiviteter.

De flesta huvudarrangörer samarbetade i sin tur med andra parter. Exempelvis var det vanligt att i en kommun (en huvudarrangör) genomfördes aktiviteterna i samverkan av socialförvaltning, pensionärsföreningar, bibliotek, skolor, daghem, servicehus m.m.

Antalet aktiviteter per huvudarrangör varierade därför stort – från någon enstaka upp till ett femtiotal. Därtill kom ett trettiotal föreningar som startade försöksprojekt på temat Solidaritet mellan generationerna med stöd av 1 miljon kronor som regeringen beslutat om.

En närmare beskrivning och uppföljning av de lokala aktiviteterna finns redovisad i del II.

Nationella aktiviteter

Även myndigheter och organisationer på riksplanet har tagit aktiv del i Äldreåret. En närmare presentation finns i del II.

I direkt samarbete med kommittén genomfördes bl.a. följande arrangemang:

- "Frivilligt arbete och kommunal verksamhet – går det att kombinera? Om samordnad boendeservice och frivilliga insatser." Konferens av Boverket, Socialstyrelsen, Socialdepartementet och Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.
- "Efterlysning av goda exempel på boende för grannskapets äldre" av Socialstyrelsen, Boverket, Statens Bostadsfinansieringsaktiebolag (SBAB) och Kommittén för Europeiska äldreåret.
- "Med ålderns rätt". Forskningskonferens av Arbetsmiljöinstitutet, Socialvetenskapliga forskningsrådet och Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.
- "Öppet Hus och Dance with your Grandma'". Evenemang av Fryshuset, PRO, SPF och Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

Därutöver genomförde Socialstyrelsen en fototävling på temat "Gammal & Ung".

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum genomförde också i samarbete med Socialstyrelsen och med stöd av Socialdepartementet den svenska Europabarometern "Äldre i Sverige och Europa".

Som tidigare framgått har PRO, SPF, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet m.fl. i hög grad bidragit till det lokala gensvaret genom att generöst stå för utskick av informationsmaterial från kommittén.

3.2 Äldreåret – några erfarenheter och reflexioner

Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 är nu över. Vad har det gett oss i Sverige och vad har vi lärt oss? Vilka spår har det satt? Eller var det bara ett år som alla andra år?

I dag skriver vi februari 1994, och det är svårt att säga vilka mer bestående resultat som Europeiska året 1993 kan få här i Sverige.

Uppföljning

Från den svenska kommitténs sida har vi försökt att inom ramen för våra begränsade resurser, såväl ekonomiska som tidsmässiga, genomföra en enklare form av uppföljning. Genomgående för uppföljningen har varit att vi särskilt försökt uppmärksamma huvudtemat för året, Solidaritet mellan generationerna:

- I början av december 1993 genomförde vi en enkätundersökning. Ett urval lokala samordnare och kontaktpersoner, totalt 70, fick ett frågeformulär som skulle besvaras före 15 december. Drygt ett 40-tal svar inkom, dvs en svarsfrekvens på ca 60%. De flesta som svarade representerade kommuner och pensionärsföreningar.
- För att få en mer allsidig belysning av tänkbara effekter av Äldreåret, valde vi ut fem platser/kommmuner som fördjupningsexempel. Dessa är från norr till söder – Luleå, Solna, Västerås, Tidaholm och Ystad. Där har gruppintervjuer genomförs med människor som själva medverkat i aktiviteter under året.
- För att vinkla temat Solidaritet mellan generationerna från olika utgångspunkter, har vi också genomfört en intervjuserie med kommittéledamöter och sakkunniga som alla representerar vitt skilda kompetenser.
- Vi har också tagit till oss personliga berättelser från svenska folket på temat Gammal och Ung.
- Därutöver har vi gjort en deskriptiv summering av nationella och lokala aktiviteter under året.

Det samlade resultatet av vår uppföljning finns redovisad i del II av detta betänkande under rubriken "Om solidaritet mellan generationerna – erfarenheter, idéer och debatt"

Låga förväntningar

När arbetet med det svenska deltagandet i Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna startade i januari 1993 var förväntningarna överlag låga.

I Sverige har vi ingen egentlig tradition när det gäller att genomföra kampanjer, som för att lyckas kräver en så hög grad av lokal mobilisering som i detta fall. Mycket står och faller med ett frivilligt engagemang. I detta avseende kan andra europeiska länder tyckas ha ett försprång, eftersom det frivilliga arbetet är betydligt mer organiserat och svarar för en större del av äldreomsorgen än i vårt land.

Värderingsmässigt kan inte heller kampanjer och proklamationer av särskilda år inom vård och omsorg sägas stå särskilt högt i kurs i vårt land. En förklaring till detta kan exempelvis vara den höga grad av proffessionalisering och samhällsåtagande som utmärker vård- och omsorgssektorn i Sverige.

Till detta kom att Äldreåret utlystes i en tid av nedskärningar och omstruktureringar, inte bara inom den offentliga vården och omsorgen utan också i andra vitala samhällssektorer, tex arbetsmarknaden.

Den bild som nu tonat fram av svenska erfarenheter och resultat av Europeiska äldreåret, ter sig i ljuset av detta som överraskande positiv. Gensvaret har överstigit alla förväntningar. Varför?

Paradoxalt nog tycks just de förhållanden som i utgångsläget tedde sig mest negativa, kommit att på sätt och vis fungera som positiva drivkrafter.

Kommunerna och pensionärerna

De starkaste aktörerna under året återfinns inom den offentliga sektorn – äldrevården, biblioteken, barnomsorgen, skol- och fritidsverksamheten. Ett stort antal av landets kommuner har axlat rollen som samordnare av lokala manifestationer och aktiviteter.

Dessa har, tillsammans med mycket aktiva pensionärsföreningar över hela landet, svarat för huvuddelen av det svenska genomförandet av Äldreåret.

Landstingens engagemang har till största del kanaliserats via den nye huvudmannen, kommunerna; detta som en konsekvens av Ädelreformen med kommunalt övertagande av stora delar av äldrevården.

Däremot visade sig gensvaret bland vissa frivilligorganisationer på riksplanet vara förvånansvärt svagt – inte minst med tanke på den betoning av frivilliga insatsers betydelse som uttrycktes i regeringens direktiv. Detta gäller även etablerade barn- och ungdomsorganisationer.

Huvudtemat Solidaritet mellan generationerna har bland dem inte uppfattats som en prioriterad fråga. Kanske kan det svaga intresset också tolkas som ett uttryck för ett sektoriserat arbetssätt som även utmärker stora delar av föreningslivet och de ideella organisationernas verksamhet?

Däremot har mycket av det lokala arbetet för Äldreåret byggts upp av frivilliga krafter. Utöver pensionärsföreningar har exempelvis lokalföreningar av Svenska gymnastikförbundet och olika studieförbund varit aktiva.

För att stimulera nya initiativ på temat Solidaritet mellan generationerna beslutade regeringen under året ställa 1 miljon kronor till Barn- och ungdomsdelegationens förfogande vid Civildepartementet. Ett trettiotal projekt drivna av ideella föreningar och organisationer kunde, efter besked den 1 oktober när aktivitetsveckan invigdes, startas med hjälp av detta stöd.

(För ytterligare information, se kommitténs katalog "Aktiviteter från norr till söder" 1993 eller kontakta Barn- och ungdomsdelegationen, Civildepartementet. En uppföljning av projekten planeras vid slutet av 1994.)

Kärv ekonomi avstamp för offensivt arbete

Sammanfattningsvis kan sägas att på den lokala nivån har beredvilligheten att engagera sig för Europeiska äldreåret varit stor bland kommunalt anställd personal. De kärva omvärldsvillkoren, med ekonomiska nedskärningar och hot om arbetslöshet, har snarare fungerat som avstamp för ett offensivt arbete: Man har fått tillfälle att använda sin kreativa förmåga, arbeta över de vanliga sektorsgränserna, både inom förvaltningen och i förhållande till föreningslivet, vilket har resulterat i ett engagemang som sträcker sig långt utöver den betalda arbetsinsatsen.

Åtstramningstiderna har också mobilserat en vilja till debatt och kritisk diskussion som Äldreåret kunnat kanalisera. Ett stort antal konferenser, seminarier, debatter etc. har således genomförts med anledning av året.

Massmedia och Äldreåret

För att sprida information om Äldreåret inbjöds pressen till vart och ett av de tre tidigare nämnda informationsmötena (20 januari, 3 maj 1 oktober) samt när vi överlämnade vårt delbetänkande till socialministern (15 december). Utförlig pressinformation skickades samtidigt, dvs. vid fyra olika tillfällen, ut till all riks- och lokalpress i landet.

Trots denna systematiska bearbetning av press, radio och TV, kan vi konstatera att Äldreåret tyvärr inte lyckades få den massmediala uppmärksamhet det förtjänade. Detta är också ett faktum som genomgående fått kritik i vår uppföljning av året.

Det bristande intresset gäller främst riksmedia. I anslutning till den nationella aktivitetsveckan 1-10 oktober 1993 visade dock den lokala dagspressen ett mycket stort intresse för de aktiviteter som anordnades på hemmaplan.

Från kommitténs sida har vi följt upp detta genom att uppmana ett urval lokala samordnare att skicka in pressklipp. Resultatet var imponerande – 100-tals pressklipp kom in. Dessa vittnar om idérikedom och djupt engagemang hos lokala arrangörer. Äldreåret och dess huvudtema Solidaritet mellan generationerna har uppenbarligen fungerat som inspirationskälla för arrangemang som förmått att locka stora besökarskaror.

Många av arrangörerna hade dock önskat att Äldreåret fått större uppmärksamhet i massmedia redan i början av 1993. Då hade man fått den draghjälp man så väl behövde.

Väl godkänt

I uppföljningen av Äldreåret, som presenteras närmare i del II av detta betänkande, framkommer bl.a. att ca 3/4 delar av de tillfrågade tycker att de fått mycket bra eller ganska bra respons för sina aktiviteter under året både inom den egna kretsen (bland anställda, medlemmar etc) och bland människor i allmänhet.

Så gott som samtliga tycker dessutom att Äldreåret gett dem idéer och inspiration till fortsatt verksamhet. 80% av de tillfrågade tycker att arbete för att öka solidariteten mellan generationerna borde vara ett prioriterat område i dagens samhälle. Detta gäller särskilt i skolan och i vården och omsorgen.

Vidare framgår att kommunalt anställd personal anser att arbetet med Äldreåret gett draghjälp åt Ädelreformen, bl.a. genom att det gett dem en möjlighet att utveckla arbetsmetoder som bättre förmår kanalisera de frivilliga krafter som finns, inte minst i den omedelbara närmiljön; i bostadsområdet, grannskapet, bygden.

Pensionärsföreningarna m.fl. uppskattar det tillfälle som Äldreåret gett vad gäller möjligheterna att arbeta tillsammans med kommunala verksamheter på lika villkor – personal inom äldrevården, skolan etc. behövs som katalysatorer och kontaktförmedlare medan däremot väntjänsten och andra aktiviteter bäst utförs av föreningarna själva. Dessutom leder samarbetet i sig till ständigt nya idéer om hur gemensamma resurser bäst kan tas tillvara.

Erfarenheterna visar att rätt använda kan kampanjer och till synes mer jippobetonade arrangemang bli användbara verktyg i det reguljära arbetet. Inte minst handlar det om den uppskattning och glädje som många arrangörer mött från dem som tagit del av aktiviteterna; de äldre själva, barnen, ungdomarna och den breda allmänheten.

4 Avslutande diskussion och våra samlade bedömningar

När vi nu ska dra slutsatser av vad som framkommit under genomförandet av Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993, ska vi utgå från de kommittédirektiv (Dir. 1992:102) som regeringen utfärdat för vårt arbete.

Enligt direktiven skulle utgångspunkten för Sveriges deltagande i Europeiska äldreåret vara att på olika sätt uppmärksamma äldre personers situation i samhället och speciellt betona vikten av solidaritet, ökade kunskaper samt utbyte mellan olika generationer.

Inledningsvis kan vi konstatera att Europeiska äldreåret fått stort gensvar i vårt land. Intresset och engagemanget hos myndigheter, kommuner, landsting, föreningar, organisationer, m.fl. har vida överstigit våra förväntningar.

Alla de medel för genomförandet som nämns i direktiven – konferenser, frivilliginsatser för ökat utbyte mellan generationerna, tecknings- och fototävlingar, litterära bidrag etc. – har använts flitigt på både lokal och central nivå.

Arbetssättet i sig har inneburit att ett mycket stort antal människor kommit att delta i olika aktiviteter: pensionärer, ungdomar, skolklasser, dagisgrupper, hemtjänstpersonal, bibliotekarier, politiker, forskare, näringsidkare och den breda allmänheten.

Vidare har kommittén genom spridningen av bulletiner och aktivitetskataloger bidragit till att, som det sägs i direktiven, föra fram befintliga projekt hos organisationer, kommuner, landsting m.fl.

Med facit i hand kan vi se att, trots ett svårt utgångsläge vad gäller tid för planering och förberedelser lokalt men även centralt, har ändå det praktiska genomförandet av Äldreåret väl svarat upp mot regeringens direktiv.

4.1 Utgångspunkter för fortsatta insatser

Vi har dock tolkat vårt uppdrag som mer långtgående än så. I regeringens direktiv nämns ytterligare förhållanden som bör beaktas.

Exempelvis att "en åldrande befolkning innebär stora utmaningar för ett samhälle som inte längre kan bygga ut den offentligt finansierade omsorgen som under tidigare decennier. Sverige behöver liksom många länder i Västeuropa utveckla solidariteten mellan generationerna bl.a. genom stöd åt ömsesidiga och frivilliga insatser men också genom att belysa och minska den mytbildning som förekommer mellan olika grupper i samhället."

Vidare sägs att "Sverige har utvecklat en modell för omsorger om äldre som har vunnit ett mycket gott anseende både i Europa och andra delar av världen. Ett deltagande i Europeiska äldreåret kan ge Sverige ytterligare värdefulla internationella kontakter och bidra till ömsesidigt utbyte av erfarenheter rörande en åldrande europeisk befolkning."

Arbetet med Europeiska äldreåret och dess resultat måste alltså sättas in i ett mer långsiktigt sammanhang. Hur ser förutsättningarna ut för fortsatta insatser?

På europeisk nivå är den kanske viktigaste utgångspunkten följande:

a) Europeiska äldreåret 1993, som ingick i EU:s första Äldreprogram 1991-1993, får en fortsättning i ett nytt Äldreprogram inom EU med start 1995 och med 1994 som ett förberedelseår.
b) EFTA-länderna, och därmed Sverige, deltar med stöd av EES-avtalet i förberedelsearbetet och förväntas delta i det nya Äldreprogrammet.
c) Inom EU håller ett nytt socialpolitiskt handlingsprogram på att utarbetas. I detta spelar äldrefrågorna och frågan om solidaritet mellan generationern en viktig roll. EFTA-länderna har inbjudits att delta med synpunkter under arbetets gång (se 2.6).

På nationell nivå är följande faktorer en viktig utgångspunkt:

a) Genom EES-avtalet deltar redan Sverige som EFTA-land aktivt i EU:s arbete inom äldreområdet. Detta arbete kommer sannolikt att intensifieras i och med att EU:s andra Äldreprogram påbörjas.
b) Oberoende av ett EU-medlemskap eller ej, finns ett uttalat behov av utvidgat och fördjupat kunskaps- och informationsutbyte mellan Sverige och andra europeiska länder, men också med världen i övrigt.
c) Ett sådant fortsatt, intensifierat samarbete inom äldreområdet ställer självfallet krav på berörda svenska myndigheter, organisationer och institutioner.

På lokal nivå är följande en viktig utgångspunkt för att bedöma behov av ytterligare insatser:

a) Genomförandet av Äldreåret och i synnerhet dess huvudtema Solidaritet mellan generationerna har bidragit till att viktiga verksamhetsområden som rör äldre människor och kontakterna mellan generationerna har uppmärksammats för en bredare allmänhet.
b) Äldreåret har för många gett inspiration och inte minst pekat på vägar för att utveckla kontakterna mellan frivilligt engagerade och anställd personal.
c) Det lokala arbete som påbörjats på många håll bör uppmuntras och spridas till andra.

4.2 Våra samlade bedömningar

Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 har sitt ursprung i det europeiska samarbetet inom EU, ett samarbete som i allt högre grad kommit att involvera Sverige och övriga EFTA-länder som anslutit sig till EES-avtalet.

Från den svenska kommitténs sida är det därför naturligt att vi i våra samlade bedömningar i första hand behandlar frågan om Sveriges roll i ett fortsatt ömsesidigt europeiskt, och även internationellt, kunskaps- och erfarenhetsutbyte inom äldreområdet.

Ett svenskt deltagande i EU:s andra Äldreprogram – ansats och sakfrågor

Med stöd av den delvis nya kunskap om äldres villkor i Europa som blivit ett väsentligt resultat av Europeiska äldreåret, kan vi inledningsvis konstatera följande:

Den svenska välfärdsmodellen har i europeisk jämförelse fått mycket gott betyg. Den svenska Europabarometern, vars resultat vi redovisat i delbetänkandet "Borta bra men hemma bäst? Fakta om äldre i Europa" (SOU 1993:11), visar bl.a. följande:

> "I debatten om välfärdssamhället har det emellanåt anförts att välfärden föralldel är hög i Sverige (och övriga Skandinavien) men att välbefinnandet är högre i t.ex. Medelhavsländerna. I Europabarometern finns inget stöd för att det skulle vara så. Tvärtom visar resultaten att både de äldres välstånd och välbefinnande är högre hos oss. I praktiskt taget samtliga jämförelser framträder en mer ljus bild av den äldre svensken (eller dansken) än av de äldre på kontintenten. Fram tonar bilden av en person med god ekonomi, som är aktiv och deltar i samhällslivet, är nöjd med sitt liv, blir behandlad med respekt, har god kontakt med familjen och inte känner sig ensam."

Samtidigt visar, som framgått av vårt delbetänkande, den svenska Europabarometern tecken på en begynnande oro för försämringar. Trots de mycket höga betyg som sjukvården och äldreomsorgen får av de äldre, finns det en obestridlig minoritet som det senaste året upplevt försämringar. Det är främst äldre i storstäder som är mest kritiska och som upplever att de har det svårast.

Från kommitténs sida vill vi slå fast att rätten till ett värdigt, självständigt liv, med god tillgång till service, omvårdnad och vård, är omistliga kvaliteter för alla äldre medborgare. Detta ställer krav på kollektiva, samhälleliga insatser och på var och en av oss, vad gäller allt från personligt bemötande till praktisk hjälp och stöd.

Den svenska modellen för äldreomsorgen och äldres villkor i samhället är en viktig utgångspunkt för Sveriges aktiva medverkan i ett kommande europeiskt samarbete.

En annan viktig utgångspunkt står att finna i det faktum att EU:s andra Äldreprogram kommer att verka inom ramen för den nya europeiska socialpolitiken, som den skisseras i den s.k. grönboken från Europeiska kommissionen (se 2.6).

Som vi tidigare visat svarar konsekvenserna av en åldrande befolkning för framträdande drag i grönbokens scenario av de sociala utmaningar som Europa står inför, och frågan om solidariteten mellan generationerna återkommer genomgående i strategierna för ett framtida Europa där ekonomiska och sociala framsteg måste gå hand i hand.

Den europeiska äldrepolitiken och därmed EU:s Äldreprogram kan alltså förväntas spela en viktig roll inom ramen för EU:s nya socialpolitiska handlingsprogram och arbetet för den sociala dimensionen. Vi vill framhålla betydelsen av att äldrefrågorna uppmärksammas i Sveriges yttrande över grönboken.

När det gäller vilka sakfrågor och ämnesområden som bör beaktas i det kommande europeiska Äldreprogrammet bör utgångspunkten vara angelägna gemensamma intressefrågor för Sverige, övriga EFTA-länder och EU.

Enligt vår bedömning bör således bl.a. följande sakfrågor uppmärksammas i det fortsatta samarbetet på europeisk nivå:

Solidaritet mellan generationerna – en avgörande framtidsfråga för alla europeiska välfärdsstater, t.ex. med tanke på den växande arbetslösheten och hur viljan att bidra till den kollektiva sociala välfärden kommer att utvecklas.

Här finns ett behov av återkommande studier, också på europeisk nivå, av bl.a. förändrade värderingsmönster bland ungdomar och analys av tänkbara effekter. Här finns också ett behov av praktiska åtgärder för att öka kontakterna mellan generationerna inom olika områden och därigenom ytterligare stärka solidariteten.

Med stöd av våra svenska erfarenheter anser vi att frågan om solidaritet mellan generationerna bör ges en framträdande plats i det kommande europeiska arbetet inom äldreområdet. "Solidaritet mellan generationerna" har nämligen visat sig ha en förmåga att entusiasmera många människor, att tydliggöra delaktighet och medborgaransvar samt att för såväl professionellt som frivilligt verksamma peka på nya konstruktiva infallsvinklar för arbetet inom ett tidigare till synes välkänt ämnesområde.

Frågan om solidaritet mellan generationerna bör således vara en integrerad del av det nya Äldreprogrammets olika teman/delar; dvs. snarare fungera som ett grundläggande förhållningssätt och ett praktiskt analysverktyg i det samlade arbetet än som ett fristående tema i sig.

Den demografiska utvecklingen – Sverige kan befolkningsmässigt sägas ligga före de övriga europeiska länderna, i den meningen att vi redan har så stor andel äldre. Många andra länder i Europa är inne i en dramatisk ökning av andelen äldre. I Sverige kommer nästa puckel i befolkningsutvecklingen år 2005 och framåt, dvs. när 40-talisterna går i pension.

Här finns ett behov av jämförande analyser mellan europeiska länder som befinner sig på olika stadier i ökningen av andelen äldre. Kanske vi i Sverige kan bidra med våra lösningar och vårt sätt att möta de växande krav som följer med en åldrande befolkning?

Pensionerna, arbetsmarknaden och social utslagning – dessa tillhör sedan länge de verkligt svåra problemrådena ute i Europa och har även kommit att bli växande problem i Sverige. I hög grad handlar det om äldre människor. Områdena är också sådana att de ställer frågan om solidaritet mellan generationerna på sin spets, t.ex. arbetslösheten bland ungdomar resp. bland äldre.

Här finns stort behov av informations- och kunskapsutbyte kring, bl.a. reviderade pensionssystem, synen på arbete för äldre, jämställdhet – t.ex. att fattigdom främst drabbar äldre kvinnor i Europa.

Den förändrade familjestrukturen – Sverige har redan en mycket hög andel förvärvsarbetande kvinnor och den relativt väl utbyggda barn- och äldreomsorgen är bl.a. ett resultat av detta förhållande. I Europa förändras nu familjemönstret i snabb takt; kvinnorna blir förvärvsarbetande och basen för familjeomsorgen minskar. Vilka blir konsekvenserna för den informella omsorgen/anhörigvården och för den offentliga vården? Jämställdhetsaspekten är här viktig.

Anhörigvård – här finns en stark koppling till föregående fråga. I Sverige finns vissa möjligheter till både ekonomiskt stöd och praktisk avlösning för anhörigvårdare. Ändå tillhör anhörigvården ett utsatt område även i Sverige, inte minst i den samhällsutveckling vi just nu genomgår.

Här finns behov av europeiska kartläggningar och problemanalyser av anhörigvårdarnas situation, med beaktande av jämställdhetsaspekten och med jämförelser mellan olika system av offentligt stöd.

Frivilliga insatser – ute i Europa har detta en stor omfattning och av tradition en stark ställning. Det frivilliga arbetet, eller den ideella sektorn, ägnas dock en växande uppmärksamhet även i Sverige, som ett komplement till samhällets insatser. Eftersom frivilliga insatser kan sägas vara ett relativt nytt kunskapsområde i Sverige finns behov av såväl nationella studier och analyser som europeiska jämförande studier.

Hemtjänst och boende för äldre – service, omvårdnad och vård i boendet är en av hörnpelarna inom äldreområdet. Tack vare den satsning som gjorts och görs vad gäller boendefrågor för äldre, borde vi ha en del att bidra med i ett europeiskt erfarenhetsutbyte. Detta gäller särskilt möjligheterna att stödja ordinärt boende men också utbyggnaden av särskilda boendeformer för äldre.

Viktigt är att uppmärksamma boendelösningar – både i det vanliga boendet och i mångfalden av särskilda boendeformer – som uppmuntrar till kontakter mellan generationerna och som stärker den enskildes självständighet.

Gerontologi, geriatrik och rehabilitering – ett behov finns av förbättrad kunskap och informationsspridning om viktiga resultat av utvecklingen inom gerontologin och geriatriken samt om praktiska erfarenheter av vad som kan uppnås med förebyggande insatser och ett vårdarbete som är inriktat mot rehabilitering. Här borde vi exempelvis kunna bidra med nya arbetsmetoder och organisationsmodeller för att underlätta för äldre att återvända från sjukvården till ett eget boende.

Offentlig vård och omsorg – det finns ett behov av fler jämförande studier av och kunskapsutbyte kring olika välfärdsmodeller, t.ex. mellan å ena sidan den nordiska/skandinaviska modellen som utmärks av en stor andel skattefinansierad vård och omsorg, och å den andra sidan den sydeuropeiska modellen som mer utgår från familjen som huvudansvarig för äldreomsorgen.

Äldrefrågorna i ett internationellt perspektiv

Fokus för kunskapsutbytet har naturligt nog legat på de europeiska länderna, men äldrefrågorna, och de olika aspekter/delområden som nämnts ovan, måste naturligtvis också sättas in i sitt internationella sammanhang. Detta har under arbetets gång markerats såväl inom EU som här i Sverige.

Här kan nämnas flera tillfällen när äldrefrågorna och frågan om solidaritet mellan generationerna skulle kunna uppmärksammas i det internationella arbete som bedrivs i FN:s regi. FN:s arbete inom olika områden och de internationella konferenser som anordnas, kan också fungera som viktiga kunskapskällor för att ge ett arbete på europeisk nivå en vidgad referensram.

- FN:s internationella familjeår 1994
- FN:s konferens om befolkning och utveckling i Kairo, september 1994
- FN:s konferens för social utveckling i Köpenhamn, mars 1995
- FN:s världskvinnokonferens i Peking, september 1995
- FN:s konferens för boende- och bebyggelsefrågor (Habitat II) i Istanbul, juni 1996

Av de nämnda FN-arrangemangen kan nämnas att FN:s familjeår, vars arbete nu är i full gång i Sverige, är ett naturligt forum för fortsättning av Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993.

Solidaritet mellan generationerna är ett viktigt tema även i det arbetet. Familjen ska ses i sin vidaste krets. Dess roll och samspel med det omgivande samhället, frågan om kontakter med mor-/farföräldrar och frågan om anhörigvård ska därför uppmärksammas. Det görs också mot bakgrund av de förändringar som familjestrukturen genomgår runt om i världen.

Vi anser därför att det arbete med tonvikt på solidaritet mellan generationerna som lagts ner under Europeiska äldreåret 1993 bör ges en direkt fortsättning inom ramen för FN:s familjeår. Exempelvis kan behovet av utvecklingsprojekt på solidaritetstemat uppmärksammas inom ramen för fördelningen av de särskilda projektmedel, 10 miljoner kronor, som via Allmänna arvsfonden ställts till förfogande för genomförandet av FN:s familjeår i Sverige.

Vem gör vad?

En rad olika myndigheter, organisationer m.fl. berörs av de sakfrågor/ämnesområden som presenterats ovan. Hur arbetet bör drivas vidare är naturligtvis ytterst upp till berörd part att själv besluta om.

När det gäller statsförvaltningen (statliga myndigheter och departement) och dess anpassning till de krav som kan följa av ett utökat europeiskt samarbete inom äldreområdet, vill vi dock hänvisa till följande beslut av den svenska regeringen:

Utifrån betänkandet Statsförvaltningen och EG (SOU 1993:80) beslutade regeringen den 30 september 1993 om en kartläggning av konsekvenserna av ett svenskt EG-medlemskap för den svenska statsförvaltningen.

Den 20 januari 1994 beslutade regeringen att inrätta en arbetsgrupp, som bl.a. utifrån resultatet av kartläggningen, ska lämna förslag till förändringar av statsförvaltningens resurser, organisation, arbetsformer och styrning som en följd av EES och ett svenskt medlemskap i EU. Andra internationella förhållanden som bedöms vara av vikt för statsförvaltningen ska också beaktas.

Från kommitténs sida vill vi, också med stöd av dessa regeringsbeslut, betona vikten av att berörda myndigheter och departement utvecklar sin verksamhet för att svara upp mot ett fortsatt europeiskt samarbete inom äldreområdet.

Sammanfattningsvis anser vi dock att inte bara berörda myndigheter utan också organisationer m.fl. bör i sin reguljära verksamhet beakta de krav, förväntningar, möjligheter etc. som kan följa av ett intensifierat utbyte av kunskap, erfarenheter och information på europeisk nivå inom äldreområdet – mellan länder, organisationer, kommuner, landsting, forskare, projekt etc.

Allmänt gäller att behovet av material översatt till engelska bör beaktas.

Samarbetsformer

Under 1994 bör de närmare formerna för ett svenskt deltagande i det europeiska samarbetet övervägas. Erfarenheterna av EU:s första Äldreprogram och det Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 bör bilda ett viktigt underlag för dessa överväganden. Dessutom bör erfarenheterna av uppläggningen av andra programarbeten inom EU (HELIOS II, dvs. Handikappfrågor, och Jämställdhetsfrågor) beaktas liksom kopplingen i sakfrågor mellan dessa program.

De närmare formerna för det fortsatta arbetet bör övervägas inom Socialdepartementet, som också bör ges en samordnande roll.

Som vägledning för dessa överväganden vill vi lämna följande synpunkter:

För det fortsatta EU/EFTA-samarbetet inom äldreområdet, vill vi sammanfattningsvis betona behovet av kunskaps- och erfarenhetsutbyte med stöd av forskning och utvecklingsarbete, utredningar, kartläggningar etc. Vi anser följaktligen att Sverige, som EFTA-land och med stöd av EES-avtalet, bör bli representerad i det nya EU Observatoriet för äldrefrågor som sannolikt kommer att bildas.

Vi anser vidare att Sverige bör ingå i det europeiska nätverksarbete som påbörjats under det första Äldreprogrammet och i den utvidgning till nya områden som kan följa i nästa steg.

Forskningsbehov

Vidare bör den översikt av svensk äldreforskning som Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR) gjorde i samarbete med Kommittén för Europeiska äldreåret 1993 följas upp. En kartläggning bör göras av all äldreforskning som har en europeisk och/eller en internationell anknytning. Kartläggningen bör vidare innefatta befintliga och planerade nätverk av forskare etc. inom äldreforskningens olika delområden/teman. Utifrån resultatet bör behov av nya forskningsinsatser övervägas.

Detta uppdrag bör också ses i ljuset av följande: SFR som statlig myndighet ingår i EG-rådet för FoU-samarbete som inrättades av regeringen i juni 1992. Rådet samordnar det svenska deltagandet i EU:s ramprogram för forskning och utveckling. I det "fjärde forskningsprogrammet" 1994-1998 har EU beslutat om ett nytt forskningsområde – "targeted socio-economic research". För första gången ges den socialvetenskapliga forskningen med socio-ekonomisk inriktning en samlad plats i EU:s omfattande satsning på forskning, om än med en blygsam budget. SFR blir svensk samordnare för detta forskningsområde i samarbetet med EU. Svensk äldreforskning har en given plats i sammanhanget.

När det gäller forskningsfrågor vill vi avslutningsvis knyta an till regeringens forskningspolitiska proposition 1992/93:170. Utifrån denna pågår arbetet med att ta fram ett nationellt, tvärvetenskapligt forskningsprogram kring det ideella arbetet och den offentliga sektorn. Ansvaret för uppgiften ligger på den av regeringen tillsatta Beredningen för främjande av den ideella sektorns utveckling (C93/440/FOK).

Vi vill här erinra om regeringens direktiv för vårt arbete där bl.a. frågan om frivilliga insatser uppmärksammas. Mot denna bakgrund och med tanke på den aktualitet som dessa frågor fått i Sverige samt utifrån europeiska erfarenheter, ter det sig angeläget att just inom äldreområdet få fram fördjupad kunskap och fakta om frivilliga, ideella insatser i förhållande till den offentliga sektorns verksamhet. Vi anser därför att detta bör bli ett särskilt tema inom det nämnda forskningsprogram som för närvarande håller på att arbetas fram.

Fortsatt arbete nationellt och lokalt

Lokala initiativ som tagits under Äldreåret bör stimuleras till fortsättning och spridning. Av den uppföljning som kommittén gjort av det lokala arbetet (bl.a. enkätundersökning och fördjupningsstudier) framgår också att många har fått idéer och inspiration för ett fortsatt arbete med delvis nya inslag.

Exempelvis bör erfarenheterna av de 30-tal lokala utvecklingsprojekt på Solidaritetstemat som initierades med stöd av 1 miljon kronor ur Allmänna arvsfonden enligt regeringens beslut, och som fördelades av Barn- och ungdomsdelegationen, följas upp samt ligga till grund för överväganden om behovet av vidareutveckling.

En genomgående erfarenhet av det lokala arbetet är att Äldreåret öppnat dörrarna för ett sektorsövergripande arbetssätt. Aktiviteter på huvudtemat solidaritet mellan generationerna har i sig förutsatt kontakter mellan exempelvis

skola – äldrevård, kommunalt anställd personal och föreningsaktiva, professionell verksamhet och en bred allmänhet.

En viktig slutsats är att närmiljön, bostadområdet eller grannskapet, utgör en flexibel plattform för att mobilisera och samordna såväl offentliga som frivilliga insatser.

Det tycks också vara just i närmiljön som frivilliga, icke-organiserade insatser baserade på spontanitet och intressegemenskap kan tas tillvara på ett effektivt sätt. Det sektorsövergripande arbetssättet tycks också i sig kunna innebära en vitalisering av den lokala demokratin – en ökad delaktighet bland medborgare och ökad insyn i den beslutsprocess som styr fördelningen av lokala, offentliga resurser.

Dessa resultat styrks av den utvärdering som på regeringens uppdrag genomförts av Boverket tillsammans med Socialstyrelsen. Det gäller ett 100-tal lokala utvecklingsarbeten för samordnad boendeservice för äldre och handikappade m.fl. En utförlig redovisning ska lämnas till regeringen i april 1994.

Här finns många praktiska exempel på hur offentliga, kommersiella och frivilliga resurser för olika målgrupper – barn, ungdomar, äldre etc. – kan samordnas och samnyttjas på ett effektivt sätt. Som framgått under Europeiska äldreåret 1993 (se del II) har resultatet blivit en provkarta på praktiska exempel på solidaritet mellan generationerna. Utvärderingen och den idébok som planeras ligger också helt i linje med det fortsatta europeiska arbetet inom äldreområdet och bör därför spridas såväl nationellt som internationellt.

Vi anser sammanfattningsvis att de myndigheter, organisationer, kommuner, landsting m.fl. som deltagit/följt arbetet med Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 så långt möjligt bör inlemma erfarenheterna i sin reguljära verksamhet och vidta nödvändiga åtgärder för att aktivt kunna stimulera en vidareutveckling av arbetet.

Avslutningsvis är det vår förhoppning att resultatet av det svenska deltagandet i Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 ska ges en vid spridning och komma till användning som studie- och utbildningsmaterial via studieförbund, organisationer etc. och i utbildningsväsendet.

Med vårt delbetänkande "Borta bra men hemma bäst? Fakta om äldre i Europa" (SOU 1993:111) har vi förhoppningsvis förmedlat intressanta glimtar av livet som äldre i Europa. Med detta slutbetänkande "Gamla är unga som blivit äldre. Om solidaritet mellan generationerna Europeiska äldreåret 1993" (SOU 1994:39) har vi bl.a. velat ge inspiration för det angelägna arbete som ständigt pågår i vårt land för att gammal som ung ska trivas, känna glädje och trygghet – i livets alla skiften och möten.

Del II

Om solidaritet mellan generationerna – erfarenheter, idéer och debatt

Innehåll

		Sid
A	Europeiska äldreåret 1993 i Sverige – nationella och lokala aktiviteter	53
B	Från Luleå i norr till Ystad i söder – fem fördjupningsexempel	67
C	Om solidaritet mellan generationerna – intervjuer med kommittéledamöter och sakkunniga	93
D	Gammal och Ung – svenska folket berättar	131

A Europeiska äldreåret 1993 i Sverige –nationella och lokala aktiviteter

Vi ska nu se närmare på hur Europeiska äldreåret 1993 uppmärksammades i Sverige. I tur och ordning behandlas nationella aktiviteter, lokala aktiviteter samt resultatet av den enkätundersökning som genomfördes i december 1993 av Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

De följande sidorna är både en redovisning och en uppföljning av Äldreåret. Uppföljning gäller i första hand det som skedde lokalt. Vi uppmärksammar särskilt temat Solidaritet mellan generationerna.

Här finns många entusiastiska röster som handlar både om arbetsglädje och stort gensvar.

Här finns också de som är kritiska. Den allra vanligast förekommande kritiken är att man fått information om Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna alldeles för sent.

Nationella aktiviteter

Höjdpunkten på det svenska firandet av Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 var den aktivitetsvecka som inleddes på FN:s internationella äldredag den 1 oktober 1993.

I många av landets kommuner firades Äldredagen och aktivitetsveckan och på det nationella planet ägde en rad konferenser och arrangemang rum. Dessutom offentliggjordes resultaten från flera "tävlingar" som genomförts på temat Solidaritet mellan generationerna.

Den nationella aktivitetsveckan 1-10 oktober 1993 inleddes med att Äldredagen, den 1 oktober, firades över hela landet och i regeringskansliet Rosenbad avlöste ministrarna varandra i talarstolen.

Huvudtalare var socialminister Bengt Westerberg som pratade om vikten av solidaritet mellan generationerna i ett Europa och i en värld med åldrande befolkning.

– I dag är det vanligt att det vi kallar ålderdom varar i 20-30 år. Men tiden som äldre är en del av livet som är anonym och dåligt utforskad.

Därför tyckte socialministern att det är naturligt att arbeta för att väcka medvetenhet kring de äldre och deras livsvillkor. Han poängterade att ett av det Europeiska äldreårets huvudsyften är att se till att något görs för de äldre. "Att gå från medvetenhet till handling."

Svenska pensionärer har det bra, konstaterade Westerberg. De kan dra fördelen av att Sverige under en lång tid satsat resurser för att klara vård och omsorg och att pensionssystemet är väl utbyggt.

– I Sverige finns det inte, som i många andra länder, en stor grupp gamla som lever långt under existensminimum.

Solidaritet över gränserna

Europa åldras raskt. På 10-20 års sikt är det u-ländernas tur.

– En åldrande befolkning i u-länderna ställer nya krav på de rika ländernas biståndsinsatser. Det Europeiska äldreåret 1993 har solidaritet mellan generationerna som ett mål. Den globala utvecklingen visar att vi också kommer att behöva solidaritet över gränserna, sade socialministern och vidgade därmed perspektivet.

Solidaritet startar i familjen

Inger Davidson, som bland annat är ungdomsminister, tryckte på familjens och särskilt föräldrarnas roll i arbetet för solidaritet mellan generationerna.

– Grunden till respekten för människors lika värde läggs i familjen, sade Davidson.

Ungdomsministern har via sitt departement stött Äldreåret rent praktiskt. En miljon kronor har, efter beslut av regeringen, fördelats till projekt som är avsedda att stärka solidariteten mellan generationerna. Ett trettiotal olika projekt har fått stöd. Inger Davidson tog några exempel:

– Unga människor som får lära sig gamla hantverksmetoder av äldre hantverkare, unga och gamla som spelar teater tillsammans, unga som hjälper gamla med praktiska göromål. Och det finns en motorklubb i Trelleborg som fått pengar till bensin för att köra pensionärer dit de behöver åka.

Solidaritet mellan generationerna

Äldre i Sverige tycker själva att de har det bra. De är nöjdare än sina generationskamrater i EU-länderna. Det visade glädjande nog den Europabarometer som stiftelsen Äldrecentrum i Stockholm gjort på Socialstyrelsens uppdrag med stöd från Socialdepartementet. Studien, som presenterades vid aktivitets-

veckans invigning i Rosenbad, är den första där svenska pensionärer fått samma frågor om synen på åldrande som EU-pensionärer.

I undersökningen ger de äldre svensk äldreomsorg höga betyg och en majoritet anser att svensk äldreomsorg är bättre än äldreomsorgen i EU-länderna.

Trots att sydeuropéer är de som oftast träffar familjen, är det i dessa länder äldre känner sig mest ensamma.

Andra skillnader mellan länderna är att det i många länder är familjen som står för merparten av all regelbunden hjälp till äldre. När man frågar svenska pensionärer vem som i första hand bör täcka det ökade behovet av omsorg svarar 86% kommun och landsting.

– Ibland har man sagt att välfärden är högre i Sverige, men att välbefinnandet är högre i t.ex. Medelhavsländerna. I Europabarometern fanns inget stöd för det. Fram tonar bilden av den svenske pensionären som en person som har god ekonomi, som är aktiv och deltar i samhällslivet, är nöjd med sitt liv, blir behandlad med respekt, har god kontakt med familjen och inte känner sig ensam, sammanfattar Lars Andersson, Äldrecentrum, och Lennarth Johansson, Socialstyrelsen sitt arbete. En mer fullständig redovisning av Europabarometern finns att läsa i Kommittén för Europeiska äldreårets delbetänkande, "Borta bra men hemma bäst? Fakta om äldre i Europa" (SOU:1993:111).

Solidariskt boende

Solidaritet kan också vara att skapa boende som passar människor i olika åldrar. Finns det goda exempel på bra boende för grannskapets äldre? undrade Socialstyrelsen och skickade ut en efterlysning i samarbete med Boverket, Statens Bostadsfinansieringsaktiebolag (SBAB) och Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

– Genom att göra en allmän efterlysning hoppades vi att få in många goda lösningar på boende som redan existerar, sa Annica Wahlgren, Socialstyrelsen, när "vinnarna" presenterades och fick diplom och plaketter av Bengt Westerberg i Rosenbad. Plaketten var en bronsrelief av den svenska logotypen för Europeiska äldreåret.

Signalementet på ett bra boende var krävande: de boende ska trivas och känna trygghet, anhöriga och vänner ska finnas i närheten, personalen ska trivas och ha en bra arbetsmiljö, grannskapet ska vara en resurs för boendet och boendet ska vara en viktig del i grannskapet. Dessutom ska boendet leva upp till mottot "solidaritet mellan generationerna".

Efter moget övervägande vaskade juryn fram tre vinnare: Rudskoga servicehus i Åtorp i Värmland, Bellisgården i Malmö och Furugården i Valbo/Gävle.

Den kanske högtidligaste motiveringen fick värmlandsexemplet:
"Byggandet av Rudskoga servicehem visar att enskilda med brinnande engagemang kan få gehör för bra idéer och genomföra dessa. Det visar att våra medmänniskor, oavsett ålder, är en angelägenhet för alla. Att ge gamla människor möjlighet att bo kvar på sin hemort är angeläget och Rudskogaprojektet visar att detta är möjligt även i glesbygd."

Solidaritet i bild

Ett effektivt sätt att sprida tankar kring solidaritet mellan generationerna är att använda bilden. En bild säger mer än tusen ord, som ordspråket säger. Detta hade Socialstyrelsen tagit fasta på. På Äldredagen belönades pristagarna i tävlingen "Gammal och ung". Juryn fick ungefär 400 bilder att välja mellan, bilder som visade vårdens vardag och fest, i hemtjänsten, på servicehus och sjukhus. Den kanske innerligaste bilden föreställde ett ungt vårdbiträde som kysser en gammal kvinna. Jan Kwarnmarks bild fick pris med motiveringen: "Jan Kwarnmarks välkomponerade bild av en gammal och en ung kvinnas ömsesidiga behov av kroppskontakt och ömhet placerar sig ett gott stycke från föreställningen att solidaritet är detsamma som omhändertagande."

För att ge spridning åt de vinnande bidragen gjorde Socialstyrelsen en affisch med bilder och prisformuleringar.

Solidaritet på arbetsmarknaden

Är det möjligt med solidaritet mellan generationerna på arbetsmarknaden när arbetslösheten är hög?

Det frågade Anna Danielsson som ledde paneldebatten på temat "Gammal och ung i arbetslivet" som avslutade första dagen på forskningskonferensen "Med ålderns rätt". Konferensen anordnades i Stockholm 6-7 oktober av Arbetsmiljöinstitutet och Socialvetenskapliga forskningsrådet i samarbete med Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

– Vi har ingen generationsmotsättning på arbetsmarknaden, kontrade arbetsmarknadsminister Börje Hörnlund. Jag får många brev från unga som tycker att de äldre kunde få ta det lite lugnare och från äldre som gärna skulle sluta tidigare för att släppa in någon ung.

– Arbetslösheten är olika fördelad på yngre och äldre, sade Gunnar Olofsson, vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet. I flera europeiska länder har man försökt lösa problemet genom att sänka pensionsåldern. Här kommer krav på stigande pensionsålder samtidigt som det finns önskemål om att slippa ha äldre kvar på arbetsplatserna.

Panelen, där också Åsa Kihlbom från Arbetsmiljöinstitutet, deltog, diskuterade olika förslag till lösningar på arbetslöshetsproblematiken. För att få fler ungdomar i arbete var fler förtidspensioneringar en idé. Och för att äldre ska kunna hålla sig kvar på arbetsmarknaden skissade man på olika former av kompetensutveckling.

– Vi löser inte dagens problem med arbetslöshet bara genom att hoppas på en kommande högkonjunktur. Vi måste ha en bredare diskussion, manade Börje Hörnlund.

Under dagen diskuterades också den äldre arbetskraftens öde i Europa, arbetsmiljö, hälsa och utslagning samt förändringar som har med ålder att göra och hur äldre reagerar inför förändringar.

Solidaritet via skattsedeln

Konferensens andra dag handlade om vård och omsorg. Hur ska vård och omsorg klaras i framtiden? I vilken mån bygger det på solidaritet mellan generationerna?

När ekonomin är darrig och sparkraven ökar drabbas ofta svaga grupper. För äldre gäller att färre får hemtjänst, att sjukhemsvistelser blir dyrare och att anhöriga får ställa upp i högre grad. Det visade forskning som redovisades på konferensen.

– 1956 befriades de svenska barnen från ansvaret för sina föräldrar. Nu har samhället tagit över. Det var nödvändigt eftersom vi har gått igenom en social revolution: Nu arbetar kvinnorna, samtidigt som flergenerationsfamiljerna nästan försvunnit, sa kds-politikern och professorn Jerzy Einhorn, som deltog i den avslutande paneldebatten tillsammans med sjuksköterskefackets ordförande Inger Ohlsson och socialminister Bengt Westerberg.

– Vad händer om vården försämras så mycket att många väljer bort den offentliga, solidariska vården, undrade Einhorn oroligt.

Inger Ohlsson höll med om att besparingarna inom vården är bekymmersamma. Hon trodde inte att andelen anhöriga kan öka inom vården, men ansåg å andra sidan inte att vårdpersonal ska ersätta den omvårdnad som sker anhöriga emellan.

– Alla goda krafter behövs i dag och det finns ingen risk att vi konkurrerar ut varandra, sade hon.

Socialministern underströk att vikten av solidaritet mellan generationerna ökar med andelen äldre. Men han menade också att pensionärer kan bidra genom att hjälpa varandra.

– Många av dagens pensionärer har det bra ekonomiskt, många har aldrig haft det så bra. De som har en god ekonomisk ställning måste hjälpa till att täcka behoven för de riktigt gamla. Det finns mycket kvar att göra för att gamla med behov av vård och omsorg ska få det bättre. Ett viktigt område är boendet.

– Bostadsbyggande för äldre är 90-talets uppgift, summerade Bengt Westerberg.

Solidaritet på frivillig väg

Just boendet var temat när Boverket, Socialstyrelsen och Socialdepartementet tillsammans med Kommittén för Europeiska äldreåret 1993 tjuvstartade aktivitetsveckan med konferensen "Samordnad boendeservice och frivilliga insatser" 29-30 september.

För att ruska om konferensdeltagarna inleddes alltsammans med den provocerande frågeställningen: "Är frivilliga insatser en förutsättning för välfärden?"

Carl-Anders Ifvarsson, statssekreterare vid Socialdepartementet, blev inte svaret skyldig:

– Ett samhälle utan frivilliga insatser blir ett samhälle med ofullständig välfärd. Samhället kan aldrig klara t.ex. väntjänst.

Under tvådagarskonferensen fick deltagarna ta del av tio olika projekt som stötts via Boendeservicedelegationen. Gemensamt för dem var att de förutsatte en viss frivillig insats, något som är ganska nytt i dessa sammanhang

– Vi vill hålla fram den typ av frivilligt arbete som ligger utanför de etablerade frivilliga organisationerna, som bygger på spontanitet, intressegemenskap och solidaritet mellan generationer, sade Tommy Birgersson från Boverket och frågade: Hur ska man kombinera kommunalt arbete med frivilligt arbete?

Carl-Anders Ifvarsson ansåg att samhället har huvudansvaret:

– Men samhället ska inte ha monopol på solidaritet. Frivilligt arbete upplever en renässans i dag. Se på alla handikapporganisationer, kvinnojourer, pensionärsklubbar, hyresgästföreningar etc. Dessa åstadkommer en rad verksamheter som är till hjälp för medmänniskor. Ibland har frivilligt arbete satts i motsatsställning till välfärdsstaten. Men det finns ingen motsats, de kompletterar varandra på ett utmärkt sätt. Frivilligt arbete har en flexibilitet som det offentliga sällan når upp till. Därför kan frivilliga täppa till hål i välfärdsnätet, sade statssekreteraren.

Solidaritet i radion

Den som slog på Sveriges Radios P1 på förmiddagen den 1 oktober kunde höra Maj Ödmans välkända röst i programmet Senioren. Just denna dag ägnades Senioren åt berättelser på temat "Gammal och ung". Redan under våren hade Maj Ödman, inspirerad av Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna, gått ut med en appell i radion, där hon bad minniskor i alla åldrar berätta om möten mellan generationer, både bra och dåliga. Svaren lät inte vänta på sig. Det kom hundratals brev. Några av dem läses upp i radion. Andra kan läsas i det sista avsnittet (D) i detta betänkande.

Solidaritet på Fryshuset

För de båda statsråden Westerberg och Davidson slutade invigningen av Äldreårets aktivitetsvecka på Fryshuset i Stockholm. Under eftermiddagen och kvällen den 1 oktober möttes två världar, när "ungdomshusets" dörrar för första gången öppnades på vid gavel för pensionärer. Det var ett samarrangemang av Fryshuset, PRO, SPF och Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

När Roger Ticoalu från Fryshuset, sakkunnig i Kommittén för Europeiska äldreåret, kläckte idén om att fira invigningen av aktivitetsveckan med temat "Dance with your grandma" var det många som trodde att han inte kulle ro idén i hamn. Inte törs väl pensionärer bege sig till skinnhuven, invandrare och rockmusiker på Fryshuset? Inte går det väl att förena unga artister med äldre?

Men så kom pensionärerna och knackade på dörrarna till Kulturskolan, Kometprojektet, Graffittiakademin, Skinheadslokalen och rockbandens replokaler. Och där tittades, samtalades och spelades flipper.

Framme på scenen underhöll, ja verkligen, ministrarna Bengt Westerberg och Inger Davidson på temat "Gammal och ung". De blev avbrutna av Carl Bildt-imitatören Göran Gabrielsson som först fick statsråden att gurgla på r:en i Europa och sedan lyckades få hela publiken med på noterna.

Sammantaget präglades förkvällen på Fryshuset av glädje och skratt. Mer sånt!

Lokala aktiviteter

Att säga att Europeiska äldreåret 1993 väckte intresse och uppmärksamhet över hela landet är en underdrift.

Särskilt under aktivitetsveckan, 1-10 oktober, fullkomligt sprudlade landet av aktiviteter, både på temat Solidaritet mellan generationerna och de som vände sig enbart till äldre.

En av de allra första rapporterna kom från Kronoparkens sjukhem i Karlstad. Redan den 28 augusti anordnade eldsjälarna Marie Ullenius och Lénie Ivarsson en ÄLDREdag som karlstadsborna sent ska glömma. Två motorklubbar skjutsade pensionärer från servicehusen till festplatsen i raggarbilar, hot-roads och veteranbilar. På festplatsen fanns möjlighet att lyssna till Thore Skogman, besöka musikcafé, musikteater, dansa, göra fynd bland marknadsstånden och dricka kaffe. Karlstads bagerier bjöd på en jättetårta. 3 500 personer – däribland nästan alla sjukhemmets tvåhundra pensionärer – lockades till Kronoparken!

I många kommuner tog man vara på möjligheten att låta allmänheten se närmare på verksamheten. Öppet Hus förekom över hela landet. Det var inte bara äldreomsorgens lokaler som visades, många t.ex. Bodens kommun tog tillfället i akt att slå upp dörrarna också till daghem, skolor och fritidshem. Andra kommuner som välkomnade allmänheten var t.ex. Sundsvall, Botkyrka, Ekerö, Kista, Nacka, Hässleholm, Lund och Nybro.

Flera bibliotek visade ny teknik för äldre. Numera vet pensionärer i Lund och Jönköping hur man söker information via datorn. Alla bibliotek i Västerbottens län uppmärksammade Äldreåret, genom t.ex. författarbesök och sångstunder.

Gymnastikuppvisningar med äldre och barn förekom på flera håll, som i Sundsvall och Kumla.

Utställningar med gamla föremål förekom i Boxholm och i Hemse på Gotland och på andra håll kunde besökarna se barna-alster. Vanligt var teckningar på temat "When I'm sixty-four", t.ex. i Nacka och i Stockholm.

Aktivitetsveckan blev ett tillfälle att få kunskap om äldre och äldres villkor. I Kumla konfererades på temat "Att leva hela livet". I Köping talade polisen och brottsofferjouren om "Våldet och äldres rädsla". I Stockholm fick man veta mer om "Utvecklingsstörning och ålderdom: Är det annorlunda än för andra?". I Eksjö tittade man närmare på "Vilket stöd för ökad solidaritet kan

vi få i Bibeln?" och i Växjö var ämnet "Från ett EG-perspektiv på åldrandet till möjligheter och svårigheter för äldre att bo kvar på landsbygden i Kronobergs län."

En ort som arbetat mycket, aktivt och sedan länge för att bygga broar mellan generationerna är Simlångsdalen. Där förekom en rad aktiviteter t.ex. i skolorna: "Ett brev betyder så mycket", elever skriver kort till mormor. "När jag gick i skolan", pensionärer berättar.

På andra orter satsade man mest på kulturarrangemang. I Södertälje erbjöds ett varierat teaterprogram med bl.a. Sagateatern och Musikteatergruppen Oktober.

Flera kommuner, bland dem Stockholm, tog dessutom tillfället i akt att försöka skapa möten mellan svenskar och invandrare, gammal och ung.

Detta var bara ett litet smakprov på den uppfinningsrikedom och den mängd idéer som förverkligades under Europeiska äldreåret 1993.

Enkätundersökningen

För att få klart för sig hur Europeiska Året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993 har mottagits bland kommuner, pensionärsföreningar, bibliotek och andra som engagerat sig i året genomförde Kommittén för Europeiska äldreåret en enkätundersökning i slutet av december 1993. Ett frågeformulär skickades ut till ett urval lokala samordnare och kontaktpersoner, totalt 70 personer.

Trots att tiden var knapp svarade mer är 40, vilket är ca 60 % av de tillskrivna. Av de som svarade representerade 19 kommuner, 12 pensionärsföreningar, 5 bibliotek och 4 övriga (idrottsförening, museum, länsstyrelse).

När och hur fick ni (förvaltningen, föreningen etc) kännedom om Europeiska äldreåret 1993?

Åtta av de svarande preciserar inte tiden. Av dem som gör det fick 8 höra talas om året hösten 1992, 12 i januari-mars 1993, 4 i april, 4 i maj och 4 under sommaren. De som fick information i april och senare skriver ofta att det var "för sent". De hade velat få information tidigare för att ha möjlighet att planera in aktiviteter.

Vilken respons har era aktiviteter fått inom den egna kretsen (bland anställda, medlemmar etc)

18 mycket bra
10 ganska bra
8 varken bra eller dålig
2 ganska dålig

Nästan 3/4 delar av de tillfrågade tycker alltså att responsen inom den egna kretsen var mycket bra eller ganska bra.

Vilken respons har era aktiviteter fått bland människor utanför de egna leden?

15 mycket bra
16 ganska bra
6 varken bra eller dålig
1 ganska dålig
1 mycket dålig

Också här svarar 3/4 mycket bra eller ganska bra, trots att det troligen är svårare att avgöra responsen bland människor utanför de egna leden. Svaren kan tolkas som att de som besvarat enkäten tycker att de fått ett gott gensvar när de anordnat olika aktiviteter under Äldreåret.

Vilken/vilka aktiviteter under året har varit de mest lyckade respektive mest misslyckade.

På den här frågan var det mycket lättare att svara vilka satsningar som varit mest lyckade. Många hade svårt att peka på direkta misslyckanden. De drog helt enkelt ett streck eller kommenterade att "det beror lite på förväntningarna."

> *"Hur jag än vrider och vänder på den här frågan så kommer jag ingenstans! Det mest har varit jättelyckat, inget direkt misslyckat. Det är lätt att en sån här gång se en aktivitet som misslyckad bara för att det inte kom så många på den (som på alla andra). Men för dom som kom var den jättebra!*

Generellt tycks aktivitetsveckan 1-10 oktober 1993 mött störst respons. Det är också då som de flesta anordnade aktiviteter. På många håll har aktiviteterna koncentrerats till just denna vecka, eller några dagar under veckan. Bland det som hände tycks Öppet Hus på servicehusen varit mycket uppskattade.

Har aktiviteterna under det Europeiska äldreåret 1993 gett er idéer, inspiration etc till fortsatt verksamhet?

38 ja
1 nej

Om ja, vad känns särskilt angeläget att gå vidare med?

Vanliga svar är samarbete med skola och dagis. Tanken på återkommande aktivitetsveckor/ dagar och äldredagar är också vanlig.

Några har viljan, men tycker att de saknar en "motor" – en eldsjäl som kunde driva frågorna vidare.

Tycker Du att arbete för att öka solidariteten mellan generationerna bör vara ett prioriterat område i dagens samhälle?

32 Ja, absolut
5 Ja, kanske
2 Nej, det fungerar bra redan i dag.

Frågan är ställd så att det är lättare att svara ja än nej. Ändå är det intressant att notera att en överväldigande majoritet tycker att det är mycket viktigt att satsa på arbete som kan leda till ökad solidaritet mellan generationerna.

Om ja, inom vilka områden är det viktigt att fortsätta arbetet för att öka solidariteten mellan generationerna?

23 Vård och omsorg
19 Boendet
29 Skolan
19 Barnomsorgen
19 Yrkeslivet
17 Forskning
7 Annat

Siffrorna skulle kunna tolkas som att avståndet mellan generationerna är som störst mellan pensionärer och skolungdomar och att det är där det är allra viktigast att etablera kontakt.

De visar också att de svarande anser att det behövs förbättringar inom alla de nämnda områdena.

Hur tycker du att frågan om solidaritet mellan generationerna kan/bör inlemmas i ert reguljära arbete (förvaltningens, föreningens, etc)?

Denna fråga tycks ha varit en av enkätens knepigaste. En handfull svarar inte alls och några av svaren är ganska svävande. Många talar allmänt om att öka samarbetet mellan olika verksamheter och åldrar utan att nämna några konkreta åtgärder. Tanken på en slags ombudsman eller samordnare finns på flera håll.

Några exempel:

- Varför inte avdela en särskild person inom förvaltningen som har till uppgift att granska verksamheten ur ett generationsövergripande perspektiv, "en ombudsman".
- Det kan vara en person som har samordnaransvaret inom t.ex. kommunen som har till uppgift att vara spindeln i nätet och knyter ihop kontakterna som efterfrågas.
- Undvik sektorisering! Samarbeta, ge och ta. Upplysning och attitydpåverkan.

- Vi håller på att utveckla samverkan i ett frivilligprojekt, där äldre och handikapporganisationer, kyrkan, invandrare, skolan och äldreomsorgen är involverade. Vi tror mycket på idén och har flera intressanta projekt på gång.
- Man borde anlita pensionärer att informera i skolorna och medverka på daghem. Man kunde anordna gemensamma kurser i bl.a. hembygdskunskap. Nationaldagen kunde firas gemensamt, över generationsgränserna.
- Våra vårdbiträdesgrupper och personal i särskilda boenden kunde ta in regelbundet samarbete med skola/barnomsorg i sin planering.
- På sjukhemsbibliotek: Elever från högskola, gymnasieskola och grundskola borde arbeta mer med den oerhörda kunskapsbank som de boende på sjukhemmet utgör. På vanligt bibliotek: Sagostunder för barn kunde skötas av pensionärer.
- Vår erfarenhet och kunskap om levnadsförhållandena under 1900-talet kan de unga få nytta av i sitt arbete. Äldre och yngre kan hjälpas åt att finna vägen till ett hållbart framtida samhälle.
- Gemensamma arrangemang och kulturupplevelser (program). Satsning på medier som lockar även ungdomar till biblioteken så att *alla* möts naturligt där.
- Vid pensionärsträffar kan barn och ungdom bjudas in för att underhålla de äldre med exempelvis teater, gymnastik, musik och sång.

Sammanfattningsvis, vad tycker Du personligen om det Europeiska äldreåret 1993? Vilka är de viktigaste lärdomarna?

Många av svaren andas entusiasm och förhoppningar. Det finns en glädje över att ha kommit igång med något angeläget och många hoppas på en fortsättning. Många har tagit några första trevande steg under året och hoppas kunna fortsätta i framtiden.

Det finns också flera kritiska röster. Särskilt bland pensionärsföreningarna är det många som trycker på att de fått information om Äldreåret för sent.

Först några negativa röster:

- Uppfattade att 1993 var Europeiska äldreåret alldeles för sent. Informationen borde ha gått ut till skola, barnomsorg m.fl. Innan vi uppfattade att endast äldreomsorgen erhållit information var vi inne i augusti. Vi har skapat nya kontaktlänkar under året mellan äldre och skolan.
- För mig känns det lite konstigt att man måste arrangera speciella år för detta. I min uppväxt och synen på livet har det alltid varit självklart att man lyssnar, respekterar och visar hänsyn för den individuella förmågan man har oberoende kön, ålder, el. nationalitet. Vi får inte delas in i fack beroende på ålder m.m. Det måste vara vår gemensamma skyldighet att våga bry oss, lägga oss i för att arbeta upp ett gemensamt samhälle där vi kan känna trygghet och harmoni!

- Svagt att soc.dept. inte tillsatte en kommitté förrän i nov. -92. Dessutom är det ibland lite för mycket proffs-tyckande från dep. + soc.styrelsen m.m. Inte minst glömmer man ofta bort de resurssvaga äldre, dvs. personer med omfattande handikapp, demenssjukdomar. Under de senare åren som uppmärksammats så är det nästan alltid de friska som visas fram. Till och med när dagstidningar gör reportage om ex ett par makar, så visar man på den friskes vardag. När hemtjänsten fungerar dåligt är det viktigt att belysa detta – men det vore trevligt om man någon gång kunde visa på bra vård och omsorg. Detta har äldreåret misslyckats med. Om allt som de äldre äldre har runt sig i form av vård och service ständigt ställs ut som dåligt – så tar förmodligen yngre lätt avstånd – det blir för jobbigt. Försök istället att visa på den många gånger värdiga vård och omsorg som många äldre får. Välkommen på besök!
- Ett år som andra år! Trögheten i kommunalt maskineri består precis som förmåga till gemensam planering och handling. Det är tufft att arbeta med kultur gentemot äldreomsorgen. Tyvärr inser alltför få att själslig stimulering är av nöden tvungen om mänskor inte skall "vissna bort". Men möten med eldsjälar ger kraft ... och visst finns de!

Vi avslutar med några positiva röster:

- Mycket bra! Vi har gjort möten mellan generationerna möjliga. Förståelse-respekt-insikt-tolerans. Att det är fantastiskt att arbeta med människor oavsett åldrar – fast det visste jag ju redan innan.
- Designade år kan upplevas jippobetonade, ändå är det viktigt att rikta uppmärksamheten på de möjligheter som faktiskt finns i generationssamspel!
- Roligt att någon "satte igång" och gav inspiration till Äldreåret. Bör kunna fungera lite smidigare, lite enklare och helt naturligt. Det har ju varit ett fantastiskt planerande och mycket förberedelser. Roligt har det varit -men jobbigt. Så viktigt det är med kontakter mellan generationerna. Roligt höra och läsa om elevernas reaktioner.
- Att det blev ett Äldreår 1993. Att fokusera olika frågor. Att attitydförändringar kräver lång tid och medvetet arbete. Att intresse väcks för äldre. Att ett törstande behov finns för fortsatt arbete. Ingen vill att Äldreåret -93 skall ta slut.
- Det har ökat uppmärksamheten på vilken resurs vi äldre är i samhället. Visat på vikten av samarbete mellan generationerna. I samverkan når man oftast bäst resultat. Ökat förståelsen för varandra; i varje fall bör en process i den riktningen ha startat här och var.
- För mig personligen har det Europeiska äldreåret varit ett mycket bra initiativ. Den viktigaste lärdomen kan sammanfattas med att det är ganska lätt att få gemenskap med den yngre generationen om man bara bjuder lite på sig själv, och lyssnar på de unga.

– Vår uppfattning är att Äldreåret 1993 fungerat som en väckarklocka och därför bör följas upp fortsättningsvis med impulser från högsta nivå som inspirerar alla EU-regioner till satsningar på "solidaritet mellan generationerna"!

B Från Luleå i norr till Ystad i söder – fem fördjupningsexempel

Vi har valt ut fem kommuner, från norr till söder, som får fungera som fördjupningsexempel på hur Äldreåret firades på olika håll.

Kommunerna är:

Luleå – en norrlandskommun och en av de få kommuner som satsat på aktiviteter under hela året.

Solna – en storstadskommun som anordnade temadagar och lyckades locka skolan till samarbete.

Västerås – där det bland annat pågår återkommande träffar mellan en skolklass och en grupp damer på ett servicehus som en följd av att servicehusen anordnade Öppet Hus under Äldreårets aktivitetsvecka.

Tidaholm – som satsar på ett eget Äldre- och handikappår 1994.

Ystad – som representant för en medelstor svensk kommun, med glesbygd och många små byar.

Luleå kommun satsade på De Äldres År 1993 med aktiviteter under hela året

Luleå kommun med Socialförvaltningens avdelning Vård & Service som "spindeln i nätet" var mycket aktiva under Europeiska äldreåret 1993. I februari 1993 beslutade kommunfullmäktige att Luleå skulle satsa på "De Äldres År" och tre personer fick i uppdrag att "driva året".

I mitten av december 1993 träffar jag eldsjälarna Margaretha Wiklund och Ulla Fredriksson i lokalerna på Smedjegatan, några snäpp från Storgatan som pryds av ett stort "monument", logotypen för De äldres år i Luleå. Med på mötet finns också Birger Nilsson, ordförande i Kommunala pensionärsrådet, aktiv i PRO och medlem av kulturkommittén. När vi har suttit och samtalat en stund skyndar avdelningschefen Håkan Ohlsson in.

Som det effektiva gäng det är har Vård & Service redan i december hunnit med ett sammanfattningsmöte. När vi träffas har de haft möjlighet att tänka igenom vad som uppnåddes under De Äldres År.

– Vår målsättning var att få det att krylla i hela kommunen, berättar Margaretha Wiklund, en av eldsjälarna på Vård & Service.

Satsade på marknadsföring av De Äldres År

Luleå kommun har ett mycket rikt föreningsliv för människor i alla åldrar och inriktningar. Det har Vård & Service använt sig av i arbetet med De Äldres År. Resonemanget gick så här: "Varför ska vi organisera nya saker när vi redan har alla föreningar?"

– När beslutet om De äldres år kom insåg vi snabbt att vi tre små varelser inte ensamma kunde göra Äldreåret. Vi måste få igång en massa människor inom föreningslivet och bland vår personal.

För att få in Äldreåret i luleåbornas medvetande började man med att göra en egen logotype som gått igen i alla arrangemang och i all annonsering. Alla kring bordet tycker att marknadsföring är viktigt. Till sin hjälp hade de en egen grafiker som har gjort fina trycksaker.

– Det var viktigt att det skulle vara snyggt, säger Ulla Fredriksson.

Inför aktivitetsveckan i oktober fanns två stora annonser i båda lokaltidningarna.

– Vi har gett föreningar och alla som jobbar inom hemtjänsten möjlighet att annonsera sitt utbud i Annonsbladet som kommer ut varje vecka och går till alla hushåll. Det kanske vi fortsätter med, fortsätter Ulla.

En av era målsättningar var väl att alla skulle känna till De Äldres År?

– Pensionärsföreningarna har ju hjälpt oss mycket, berättar Margaretha.

– Vi ska inte glömma alla som jobbar inom hemtjänsten, de har engagerat sig mycket och kommer att fortsätta på den inslagna vägen. Man ser det som ett sätt att jobba, säger Ulla.

Äldreomsorg i Luleå på de äldres villkor

– De Äldres År passade så bra i den förändringsprocess som vår äldreomsorg genom Ädelreformen är inne i. Exempel har vi i den nya organisationen för våra särskilda boenden för äldre. Vi satsar på en helhetssyn. Vår personal lever tillsammans med våra boende för att se till att vardagen blir rik på alla sätt. Med kultur och aktiviteter och allt. Internt var det ett av våra syften; att servicehusen och vårdbiträdesgrupperna ska bygga kontakter i sin närmiljö. Jobbar man ute på Porsön är det kyrkan, fritidsgården, Hemköp och Posten man ska ta kontakt med, inte vänta på att vi inne i stan gör något, förklarar Margaretha.

Serviceboendet ska använda samhället runt omkring, så att de äldre som har svårare att kommunicera får behålla sina kontaktnät och sina kontakter i föreningslivet. Sedan är Vård & Service till för att underlätta detta.

– Folk utifrån kan bidra med nya färger, dofter och upplevelser. Du ska fortsätta vara människa, trots att du är lite skröplig, det är inte fel på personligheten för att du blivit gammal. De Äldres År har gett en skjuts åt det sättet att arbeta, säger Margaretha.

– PRO har 14 föreningar i Luleå, en i varje stadsdel. Det betyder väldigt mycket. Vi har ju också varit mycket engagerade i Äldreåret, säger Birger Nilsson från PRO.

– Det finns ett järngäng av fräscha pigga pensionärer som har stor potential att göra något för andra, både gamla och unga. Vi har stött på pensionerade riksdagskvinnor och gamla politiker som Birger. Det är pensionerade distriktssköterskor, rektorskor och föreningsmänniskor; folk som är vana att organisera och göra mycket för andra, säger Margaretha.

Folk vill tas i anspråk

Finns det bland dem de som inte blivit tagna i anspråk tillräckligt?

– Det har vi mött mycket under året. Det är vanligt att de som tidigare var aktiva känner att de inte betyder något när de fyllt 65 år och blivit pensionärer, säger Ulla.

När man talar om frivilligt arbete tycker alla att det är viktigt att betona just frivilligheten.

– Det är inte fråga om arbetsplikt. Många av dina vänner, Birger, är ju gamla föreningsmänniskor som har jobbat mycket med idéellt arbete. De har inte fått ett korvöre, utan tvärtom, de har sålt lotter osv.... Så har man gjort i hela sitt

liv och det är inget fel att fortsätta med det. Det handlar om att fortsätta vara människa, säger Margaretha.

Frivilligt arbete kan vara "grädde på moset"?

– Väntjänsten är väldigt omfattande i pensionärsföreningarna, berättar Birger. Vi följer med ut på promenad eller till biblioteket, gör hembesök.

Gruppen vid bordet visar på fler sätt att öppna dörrar för frivilliga insatser. Det gäller för Vård & Service att säga att pensionärsföreningarna är välkomna, t.ex. att leda studiecirklar på servicehus och ålderdomshem.

– Vi inom Vård & Service ska hålla upp dörrarna, säger Ulla. Vi ska stå till tjänst med kontaktpersoner. Tidigare har man inte riktigt vetat vem man ska ta kontakt med. Vi kan vara den förmedlande länken.

– Vi har 50 vårdbiträdesgrupper. Kommer det två damer från SPF eller PRO och säger:" Vi ställer gärna upp på hembesök eller går ut och hjälper till", så vet vårdbiträdena vilka som skulle uppskatta det, säger Margaretha.

Det finns utrymme för mer frivilligt arbete

I den här intervjuserien ingår professor Lars Tornstam. Han anser att vi i Sverige nått gränsen för det frivilliga arbetets omfattning. Det håller luleågänget inte med om. Vid upprepade tillfällen har de mött människor som lider av att inte betyda något för någon, som har tråkigt sedan de blivit ensamma.

– Medmänskligheten stannar inte av för att man blir äldre, säger Ulla.

Under aktivitetsveckan 1-10 oktober 1993 var det få som missade att De Äldres År pågick i Luleå. Ett av de mest uppskattade arrangemangen var dansen, till riktig orkester, på Stadshotellet. Margaretha och Ulla berättar om den härliga stämningen:

– Det handlade om värdighet och integritet, att vara någon som gör sig fin och går på lokal och inte snålar och räknar pengar, säger Margaretha.

– Personalen var enorm! Nu har vi lovat att återkomma med dans varje år, helst två gånger, säger Ulla.

– Tänk att kunna gå på Statt trots att man är urgammal eller jätteskröplig, att få känna sig hemma där och fortsätta göra det man tycker om, flikar Margaretha in.

– Vår roll är att hjälpa, att underlätta, att ta vara på det friska i det fortsatta livet. Alla lever ju faktiskt tills de dör. Men ibland måste man ha hjälp, fortsätter Ulla.

De berättar om gamla senildementa Agda som inte längre vet var hon bor. Hon rullades till och från dansen och dansade nästan hela kvällen.

– Hon kom ihåg dansen i flera dagar, säger Ulla.

Att leva hela livet är en rättighet

– Här och nu upplevelsen som hon hade var så påtaglig för oss som såg på. Vi såg en människa som njöt. Det är vår skyldighet att lyssna på Agda och hennes likar. Vad betyder något för henne? Vad ger henne en stund av glädje? Kanske hon hittade en massa band tillbaka i sin egen historia. Hon mindes kanske alla andra danser, tack vare stämningen, musiken, dofterna och ljuset i lokalen, säger Margaretha.

De Äldres År riktade sig inte bara till de riktigt gamla. Alla arrangemang var öppna för allmänheten. Verksamheten i pensionärsföreningarna ökade märkbart.

– Inom PRO-föreningarna hoppas man att det inte bara ska vara det här året, utan att dansen, teaterutbudet och annat kommer tillbaka och att det ska vara ett samarbete mellan Vård & Service och pensionärsföreningarna, säger Birger.

På temat soldaritet mellan generationerna genomförde Luleå t.ex. aktionen "Rör inte min farmor/mormor" då ungdomar från gymnasiets estetiska linje utklädda gick ut på stan och drog en dam i rullstol.

– Det var läckert, vilken respons vi fick. Det brände vi av på bara någon halvtimme. Det var snabbt överstökat, men det visar att det inte finns en tonåring som inte är rädd om sin farmor, berättar Margaretha.

Luleå satsade också mycket på musik. Musikskolan har anordnat tolv konserter, tryckt upp t-tröjor, spelat i kyrkor och i Vård & Service servicehus.

– Det är viktigt för ungdomarna och barnen att komma in i servicehusen. Barnen vet inte vilka som bor där, hur det ser ut, hur det är. De kan tycka att de som bor på ålderdomshem eller i särskilda boenden egentligen är döda, säger Ulla.

Generationerna håller ihop i Luleå

I Luleå finns det trots allt inga stora generationsmotsättningar. Ungdomar har mycket kontakt med mormor och farmor. Man umgås mycket i släkten och håller ihop mycket.

– Å andra sidan kom det fram under utvärderingsmötet att man har önskemål om att äldre kommer och berättar eller läser sagor inte bara på dagis utan också i skolan. Det har börjat lite smått under det här året, säger Birger.

Vård & Service tycker att det är viktigt att komma in i skolan. Men det är svårt. Det gäller att veta vem man ska vända sig till.

– Vi ska gå in aktivt i skolan och tala om vilken resurs de äldre är, när skolan ska göra arbeten i samhällsorienterande ämnen, säger Ulla.

Vård & Service önskar ökad kontakt med skolan

– Det här med kontakten mellan skolan och dagis och äldre tycker jag att man ska utvidga, säger Birger. Jag var på Västra skolan, jag har en dotterdotter som går i andra klass och hon berättade för fröken om sin morfar. Jag kom dit under en lektionstimme. Klassen satt blickstilla hela tiden. Jag berättade om

när jag gick i skolan och lite om arbetslivet. Det var väldigt kul.

– Vi tenderar att dela upp människor i kategorier och stänga in dem. Men varje tonåring som har chansen till kontakt med den äldre generationen tar den, det är så vilsamt att slippa morsan och farsan som bara härjar med dem, säger Margaretha.

– Vi ska ta vara på erbjudandet att få vara med i skolan och att informera och orientera om vad som händer med den äldre generationens förutsättningar i samhället. Det är där vi tidigt kan påverka attityder. Men vi har inte haft en riktigt klar målsättning för vad vi vill säga i skolan, säger Håkan Ohlsson som kommit in i rummet. Han fortsätter:

– Vi vill förändra bilden av åldrandet. I skolan är man så fixerad vid ungdomen och tror att allt är tråkigt när man fyllt 20 år. Du ska vara vacker, du ska vara ung, rynkor är fult. Vi ska tala om att det är precis tvärtom. Livet lever man hela livet, även om man har funktionshinder eller är dement.

– Vi vill visa att det finns en människa innanför det rynkiga skalet. Bilden av den ryska gumman tycker jag om. Man bygger på hela livet och långt där inne döljer det sig en liten flicka, säger Ulla.

Det är ganska vanligt att äldre är lite rädda för ungdomar i Sverige. I Luleå tror man att det bästa sättet att minska rädslan är att se till att gamla och unga möts.

– Man behöver inte regissera dem så himla mycket, mötena i sig ger en massa upplevelser. Ett steg i rätt riktning är att våra vårdbiträdesgrupper och våra servicehus tar med närmiljön i planeringen. På dagtid är det skolan, fritis och dagis som är tillgängliga, säger Margaretha.

Se servicehusen som en resurs i samhället

Håkan Ohlsson och hans medarbetare på Vård & Service arbetar för att bostadsområdena ska blir mer levande. I det konceptet ingår mötet mellan olika generationer.

– Vi får inte begränsa oss till aktiviteter där gamla träffar andra gamla, handikappade träffar andra handikappade och så är ungarna och de medelålders för sig. I ett sånt samhälle delar vi in oss i grupper som är onaturliga, säger Håkan.

– Det ska vara naturligt att gå till servicehuset i området, att det inte bara är till för pensionärer, kompletterar Ulla.

Satsningen på De Äldres År har inte kostat Luleå kommun några stora summor. Vid fullmäktigemötet i februari 1993 avsattes 350.000 kr. Allt har inte gått åt. Till det kommer personaltid. Vetskapen om att det funnits pengar har ökat djärvheten hos dem som medverkade. Men vad har Äldreåret betytt för eldsjälarna?

– Jag känner mig inspirerad att gå vidare, att stötta den linje som har varit vår i några år. Vissa grundteser gäller för all vår verksamhet. Var och en som får stöd av oss ska få möjlighet att uppleva stimulans i vardagen. Vi talar om "Aktivt liv", även om du är 95 år och lever sista månaden. Grunden för De Äldres År finns i vår verksamhetsidé, säger Håkan.

De Äldres År har öppnat många dörrar

– Det har öppnat kanaler för det fortsatta jobbet. Det känns lätt att fortsätta nu, säger Ulla.

– De Äldres År var bättre än vi begrep själva. Jag tycker att det har varit en enorm upplevelse. Vi sa att vi skulle lita på att andra människor skulle tända på det här projektet. Vi skulle bara vara katalysatorer. Snacka går ju – men det har blivit så! Jag känner ödmjukhet inför det, att det kan fungera så här, säger Margaretha glatt.

– Jag har jobbat länge inom föreningsliv och folkrörelse. Där har vi kanske låst oss vid en förenings verksamhet och inte sökt oss utåt. I jobbet med Äldreåret har jag upplevt att man ska söka sig utåt och söka kontakt med andra föreningar, med skolan och barnstugor och sånt, det ger mycket mer, säger Birger.

Luleå kommun ger tips till andra kommuner

Vård & Service har tips att ge andra kommuner. Ett är att sätta in eldsjälar i arbetet. De har förmågan att få arbetet att bli spännande, intressant och roligt. Med sådana personer i ledningen är det lätt att bortse från hinder och problem, som man kanske målar upp annars.

– Nyckeln till framgången ligger i marknadsföringsfasen, i upptaktsmötet då idén säljs och folk blir engagerade. Och man bör ha en vision, då börjar det hända saker, säger Håkan.

– Vi måste vara tydliga och visa möjligheterna för dem som är "utanför" Vård & Service. Vi ska tänka: Vad kan en förening göra här? säger Ulla.

Att arbeta med ett projekt som Äldreåret har dessutom betytt mycket för den egna personalen. Självkänslan har stärkts.

– Vår verksamhet betraktas som en viktig samhällsfunktion av alla medborgare. Vi har ett stort ansvar och förtroende som vi måste förvalta. Vi är efterfrågade och behövda. Det är en bra bas för att kunna säga: "Jag jobbar inom Vård & Service och är stolt över det." All personal uttrycker sig inte på det sättet, men vi jobbar för att skapa den känslan, säger Håkan. Utan en bra äldreomsorg har vi inte ett civiliserat samhälle.

Personalen inom Vård och Service verkar väldigt aktiv?

– Det stora flertalet ser möjligheter och strävar efter förnyelse och förändring. Vi har fått inspiration, vi känner att det går att göra så att man trivs i jobbet. Då får man samtidigt ett bättre resultat för dem som behöver vår hjälp, säger Håkan Ohlsson, och perspektivet glider åter över från personalen till de äldre. För de äldre ska stå i centrum. Var och en behöver stimulans oberoende av ålder och handikapp, understryker man i Luleå.

Äldreåret blev draghjälp att lansera ett synsätt

– Vi leker med idén Aktivt liv. Det handlar om kropp, själ, vardagssysslor, tidningar, nyheter, lära och leka, sätta varje enskild människa i centrum och skapa och bibehålla vänskapsband. Sociala nätverk är lika viktigt som att hålla rent i hörnen, rundar Håkan Ohlsson av.

Men Margaretha Wiklund får sista ordet:

– Därför kom De Äldres År alldeles rätt. Vi fick draghjälp att lansera ett synsätt.

I Solna deltog högstadieelever i alla arrangemang för Europeiska äldreåret 1993

Sju trappor upp i den femtonvåningars betongbyggnad som är Solna Stadshus möts vi för att sammanfatta intrycken av Europeiska äldreåret 1993. Här sitter Göran Stattin från SPF Solrosen och Erik Nordfjell från PRO Huvudsta tillsammans med Anneli Åberg, sekreterare i Äldrenämnden och Solveig Peterson, som med sina 20 år inom äldreomsorgen blev den som fick huvudansvaret för genomförandet av Äldreåret i Solna Stad.

I Solna stad finns förutom det Kommunala pensionärsrådet ett "Äldreforum", med representanter från alla pensionärsföreningar (PRO, SPF och SPRF). Äldreforum fungerar som en länk mellan föreningarna och kommunen och dit kommer information på ett tidigt stadium. Det ger pensionärerna chansen till inflytande i omsorgsfrågor. Äldreomsorgen är indelad i åtta "Äldrecentrum" som ansvarar för äldre- och handikappomsorgen inom ett geografiskt område. Till varje Äldrecentrum finns ett förtroenderåd med representanter för pensionärer inom området.

Solveig, Anneli, Göran och Erik känner varandra väl, skämten haglar och alla skrattar glatt. Båda "pojkarna" sitter dessutom med i Äldreforum. Solnas organisation passar dem bra. Här har man t.ex. möjlighet att titta närmare på hur Ädelreformen har slagit och om organisationen är tillräckligt flexibel för att klara en bra vård och omsorg när vårdbehoven ökar.

Initiativkraften är viktig

Göran och Erik är två äldre herrar som tagit med sig initiativkraften från arbetslivet till pensionärstillvaron (Göran arbetade länge inom det militära och Erik deltog i effektivisering av statsapparaten genom att medverka till nedläggning av en rad statliga kommittéer och nämnder).

Med sådana verkställande trupper behövde Solveig inte känna någon större oro, när hon kallade till ett första möte i slutet av juli, när man hade "brainstorming" och bestämde sig för att satsa på aktivitetsveckan 1-10 oktober. Och det här är ett urval av vad solnaborna erbjöds:

1 oktober
Lars Ulvenstam: "Att bli gammal" – lite tankar, lite glädje, lite vemod

4 oktober
Äldrenämndens ordförande Elisabeth Falk informerar om "Nya avgiftssystemet inom äldre-och handikappomsorgen.
Tema: Apoteket informerar om inkontinenshjälpmedel
Husläkarsystemet: Chefsläkare Rolf Tryselius.
Boulespel, pensionärsgymnastik, nyckelharpospel

5 oktober
Öppet hus Turkosen
John Cavallin talar om Gamla Hagalund
Tema: Polisen informerar om säkerhetsfrågor
Niklas Rådström berättar om sitt författarskap

6 oktober
Ädelreformen: Hur blev den?
Film: Olle Olsson, Hagalund.
Tema: Sjukgymnasterna "Ställ frågor om krämpor"
Thedans på Stadshustrappan.

7 oktober
Åldrandet: Vad händer med oss när vi blir äldre? Chefsläkare Göran Selander
Tema: Försäkringskassan om pensioner och KBT.
Mannekänguppvisning.
Hela veckan: *Utställningar i Stadshushallen, biblioteket Solna Centrum och på Solna Hembygdsmuseum.*

En stor del av augusti tillbringade Solveig i telefon: Hon ringde runt till olika skolor, erbjöd material om Äldreåret och uppmanade dem till att medverka. Resultatet av Solveigs mödor blev bl.a. att högstadieelever deltog på snart sagt varje arrangemang under aktivitetsveckan.

– Det var som att vända ett timglas, när arbetet väl kom igång. Det var svettigt, men kul, och vi har kvar idéer som inte hann genomföras, säger Solveig.

Solna satsade på kontakt med skolan

Det var ingen slump som gjorde att Solveig vände sig till skolorna, medan Göran och Erik formerade sina trupper. Hon ville verkligen få igång verksamhet på temat solidaritet mellan generationerna. Hon hade tur att stöta på en rektor och en fritidsledare som snabbt blev eld och lågor och hjälpte till bland annat med att organisera boulespelet. Samtidigt erkänner hon att det ÄR svårt att komma in i skolan, det är en värld för sig.

– Vi försökte få en teckningstävling till stånd, men fick dåligt gensvar. Då tog Solveig kontakt med Klass 1 A på Råsundaskolan och de började rita på temat: "Hur jag är när jag är 65 år". Alla gjorde var sin teckning och de ställdes ut i Stadshuset. Det var kanske den mest uppskattade utställningen av alla, berättar Anneli.

Vad ritade då sjuåringarna? Skäggiga herrar, damer med hundar och en hade faktiskt ritat en gravsten. "Jag lever inte när jag är 65 år."

Att arbeta med solidaritet är viktigt i en storstadskommun som Solna, där en stor del av befolkningen är ensamstående. Det finns inte så många naturliga mötesplatser mellan äldre och yngre. Många barn saknar äldre släktingar på nära håll och bland äldre finns en utbredd rädsla för ungdomar.

Erik talar om risken för en generationskonflikt. Han målar upp ett scenario med fortsatt hög arbetslöshet och många gamla. Under Äldreåret kunde man påbörja en dialog mellan dem som är på väg ut i arbetslivet och de äldre.

Många fördomar om äldre och ungdom

Göran pekar på att det finns många föreställningar bland unga människor om att äldre skulle vara "tärande".

– Många vet inte att de flesta äldre betalar skatt och att vi inte har massor av förmåner. I själva verket är det så att Solnas pensionärer står för omkring en femtedel av kommunens skatteintäkter.

Och Göran tillhör själv dem som är lite rädd för ungdomar. Han tvekar att åka tunnelbana sent om kvällarna.

– När vi går på teater i föreningen ser vi till att alla har sällskap hem, berättar han.

Erik har aldrig reflekterat över att det kunde vara farligt att åka kommunalt. Han är mer den spontana typen som ägnar mycket tid åt privat solidaritetsarbete. Han har lett samtalsgrupper på servicehus och får han lust, går han in på en skola och pratar med barnen. På rasterna brukar han bli omringad av alla som vill tala med honom...

Äldreåret gav fyra boulebanor

Arbetet med Äldreåret kom igång sent. "Tänk om vi vetat det i februari, så mycket vi hade hunnit göra..." Men redan nu, i januari 1994, har man haft det första mötet kring FN:s familjeår 1994. Det ser man som en direkt fortsättning på Äldreåret. Via Familjeåret kommer många av aktiviteterna att få en fortsättning, som dansen på Stadshustrappen och boulespelet med bl.a. invandrarbarnen från Hagalund.

– Det ska byggas fyra kommunala boulebanor. Det är en direkt följd av aktivitetsveckan, säger Göran.

Personalen inom äldreomsorgen blev också engagerade i Äldreåret, främst genom att anordna Öppet Hus under aktivitetsveckan och senare.

Föreningsarbete håller äldre friska längre

Det finns inte många hål i Göran och Eriks kalendrar. Är det inte möten, bridge eller boule så kan det handla om att organisera väntjänst. De tycker att arbetet inom pensionärsföreningarna är viktigt, inte minst för att aktivera de äldre.

– Jag anser att föreningarnas verksamhet är förebyggande. De som kommer till oss håller sig friska längre, säger Erik.

– Jag instämmer fullständigt. Anneli nickar bifallande.

Men det är svårt att nå ut med information i kommunen. Den är uppdelad i flera stadsdelar, som inte har så mycket med varandra att göra. Av de 12.000 pensionärerna (mer än var femte solnabo) är bara var tredje organiserad i en pensionärsförening. För alla de andra är man hänvisad till affischering, annonsering och gott kom-i-håg!

Arrangemangen lockade ändå stora skaror och nu finns planer på någon slags fortsättning under våren. Gärna något "tjosan tjim", som Erik uttrycker det.

– Vi ska fördjupa kontakten med flera skolor, berättar Solveig.

Och Erik tycker att tiden blivit mogen att "bjuda tillbaka":

– Jag tycker att skolbarnen kan komma till oss också. Vad kan vi gamlingar om dagens skola?

Väntjänst som komplement

Solna kommun är med i ett pilotprojekt med frivilligt samhällsarbete i en resursbank. Till det kommer att pensionärsföreningarna och Röda Korset bedriver väntjänst på sina håll. Men föreningarna är noga med att inte blanda sig i verksamheten allt för mycket. Väntjänsten bygger på personliga kontakter och det sker utan att någon gör någon större affär av det.

Göran och Erik tycker att det är viktigt att ha facken med sig i väntjänstverksamheten – så att den inte ses som ett hot mot jobben.

– Jag hade en träff med två hemtjänstassistenter som berättade för mig att de inte hade någon tid för social samvaro med "sina" gamla. Så de tyckte att vår verksamhet är ett utmärkt komplement, säger Göran.

– Det behöver inte vara så märkvärdigt, tycker Erik. Det kan handla om sjukhemsbesök eller att man talas vid i telefon en stund.

När kaffet är urdrucket och en sista sammanfattning ska ges, lyckas Solveig överrösta Göran och Erik:

– Det känns som att vi har banat lite väg, varit en slags plog. Det är ju inte slut i och med det här. Nu fortsätter jobbet. Arbetet med Äldreåret har varit roligt, det är tillåtet att ha roligt också med allvarligt syftande arbete. Och ni är ena riktiga buspojkar!

Skolklass möter regelbundet äldre damer i Västerås

Under Europeiska äldreårets aktivitetsvecka den 1-10 oktober 1993 i Västerås genomfördes mängder av spännande arrangemang. Den som var nyfiken på att veta mer om generationsklyftor kunde delta i en debatt på temat "Hur hittar vi varandra igen?" Den som gärna lyssnar till andra valde föredrag på temat "Frivilliga insatser – hot mot välfärd eller bidrag till välfärd". Och de som var nyfikna på hur de mycket gamla bor och lever passade på att besöka Öppet Hus på Servicehusens dag den 10 oktober.

Inför det arrangemanget föddes idén om att låta skolbarn träffa äldre som bor på servicehus. Och det som följde kan man verkligen kalla solidaritet mellan generationerna i praktiken!

En trappa upp på Herrgärdets servicehus i centrala Västerås sitter åtta elvaåriga flickor tillsammans med sin lärare Inger Jernberg och fyra damer i 80-års åldern.

Det är tredje gången flickorna i klass 5 b vid Malmabergsskolan träffar de äldre kvinnorna. Och det ska bli fler möten under våren. Inger Jernberg skissar på månadsmöten mellan gammal och ung. Det lyser av förväntan i damernas ögon. I slutet av april månad är det dags för höjdpunkten. Då ska flickorna tillsammans med resten av klassen spela teaterpjäsen "Illbattingen", som handlar om folktro, både hemma i skolan och här på Herrgärdet.

– Jag hoppas att samarbetet inte tar slut i vår, utan att vi fortsätter till hösten, säger Inger.

– De är så välkomna hem till mig, om de är nere på stan och är lite sugna, säger Elsa Fjällskog. Det känns som om man rår om de här barnen på något vis. Man kommer varandra nära.

Några minuter senare har flickorna fått skrivböcker och blyertspennor. Två och två samtalar de med Ruth, Rut, Elsa och Anna-Stina, som får berätta om sina innehållsrika liv.

Det är Maj Agné som Inger Jernberg och damerna på Herrgärdet kan tacka för mötet med skolflickorna. Hon är fritidspedagog på Herrgärdet och den som fick i uppdrag av Västerås kommun att samordna aktiviteterna i samband med Europeiska äldreåret 1993.

– Jag fick höra talas om att de arbetar med drama på Malmabergskolan och tänkte att det kunde vara roligt om eleverna kunde spela något för våra pensionärer, berättar Maj.

Nej till jippo

Men dramapedagogen Åsa From tycker varken om jippon eller engångsföreteelser. Ändå tände hon på Majs idé, men sa att förutsättningen var att eleverna skulle träffa de äldre vid flera tillfällen. "Varför inte lära känna varandra", sa sig Åsa. I Inger Jernberg fann Åsa och Maj en mycket engagerad lärare.

Den här dagen, i slutet av januari 1994, kommer tolv av klassens barn till Herrgärdet. Fyra pojkar spelar schack och biljard med fyra män, som visserligen inte bor på servicehuset, men som besöker det så gott som dagligen. Och flickorna ska intervjua kvinnorna.

Elsa Fjällskog rullar i väg med Camilla och Tanja, ner i hissen, genom en korridor och upp på fjärde våningen i "lilla huset". På Herrgärdet bor 130 gamla i 98 lägenheter och är därmed ett av Västerås största servicehus. Elsa bor i en tvårummare. Pendylen på väggen tickar rytmiskt. På en av kortväggarna hänger en målning av 89-åriga Elsas barndomshem, en numera riven bondgård utanför Surahammar, där hon växte upp med far, mor och åtta syskon.

Camilla och Tanja har ett formulär med ett trettiotal frågor, som de betar av en efter en.

Erfarenheter från långa liv

Elsas liv skiljer sig mycket från flickornas: Det tog en timme att gå de sju kilometerna till skolan varje morgon. Nöjena var enkla: Elsa minns en gång när hon var 14 år och fadern tog med henne på logdans. Flickorna plitar nogsamt ner svaren.

Nere i samlingsrummet sitter Ruth Johansson, som är en 88-årig äkta brunett, tillsammans med Christina och Sara. Störst intryck gör hennes berättelse om den första bilfärden: Ruth var sju år. Och första flygturen ägde inte rum förrän hon var änka och pensionär. 1969 gick turen till Mallorca!

Ruth, som har barn och barnbarn i staden, tycker att mötet med barnen från Malmabergsskolan ger omväxling. Hon ställer gärna upp och berättar om sitt liv.

Inger Jernberg går runt bland sina elever och lyssnar en stund till alla samtal. Hon tycker att samarbetet med damerna på Herrgärdet är något som andra kunde ta efter. Barn och äldre ses alldeles för sällan i dag. På servicehusen gömmer sig många äldre, som har mycket lite kontakt med omvärlden.

– Tänk om alla skolbarn i Sverige hade en gammal människa att bry sig om, funderar hon. Men man måste respektera dem som vill vara ensamma, förstås.

Inger lider av avståndet mellan människor. När hon läser i tidningarna om människor som legat döda i veckor knyter det sig i magen på henne.

– Tänk att det finns människor som inte blir saknade!

Fler är nyfikna på skolbarnen

Ryktet om de fyra väninnornas återkommande möten med skolbarnen har spritt sig på servicehuset, inte minst genom ett par stora reportage i lokaltidningarna.

– Vi prövar oss fram, säger Maj. Det skulle inte förvåna mig om det kommer med fler äldre vartefter. Och det vore roligt om några karlar ville ställa upp och låta sig intervjuas.

När barnen har gått summerar de fyra väninnorna dagens övningar.

– De frågade till och med om min första kärlek, säger Rut Sundberg och ler förtjust.

Anna-Stina, Elsa, Rut och Ruth träffas så gott som dagligen i vävstugan. På söndagar brukar de sitta och tala om gamla tider. De är nöjda med tillvaron på servicehuset, den som orkar kan ha fullt upp med olika aktiviteter från morgon till kväll.

De tycker mycket om träffarna med skolbarnen, inte minst för att det visar dem, som oftast "möter" ungdomar via skrikiga rubriker i pressen, att de allra flesta ungdomar är bra.

– Det är tråkigt att man bara ser de dåliga ungdomarna i tidningen, säger Anna-Stina. Det ger ju alldeles fel bild.

Och med sitt långa kvinnominne vet de att bråk hör ungdomen till, så har det alltid varit.

– Min svärfar sa alltid att slagsmål, hor och mord, det har alltid funnits. Och visst ligger det mycket i det, säger Anna-Stina.

Lättare att vara ung för åttio år sedan

Samfällt tror de att det är svårare att vara ung i dag, än på deras tid. Det finns så många frestelser, så många videofilmer och spel, sådana krav på att det ska hända mycket hela tiden.

– Det saknas de där lite enklare sammankomsterna för ungdomar i dag, säger Elsa Fjällskog.

Nästa gång det är dags att möta barnen i klass 5b blir det damerna som kommer till skolan.

– Vi ska ha öppet hus för föräldrar och syskon. Då ska barnen redovisa sina forskningar i engelska, visa bilder och så blir det lite underhållning. Ni är hjärtligt välkomna, hälsar Inger Jernberg.

Damerna nickar och ler. De tycker att det ska bli intressant att se hur 90-talets barn jobbar i skolan. De vet att de kommer att möta en annan värld, en värld där barnen är födda med bilder, telefoner och datorer och där det är självklart att få busskort eller skolskjuts om det är längre än två kilometer till skolan.

Ystad satsade på att nå ut med Äldreåret i minsta by

Ystad i januari 1994 är regn och snålblåst. Men inne på dagcentret Hvita Briggen är det varmt och gott. Runt bordet, som är dukat med kaffe och ostsmörgåsar, sitter hemvårdsassistenten Lena Klarin, Ingvar Donath, som är ordförande i SPRF i Ystad och Ann-Viol Mårtensson som är lokal PRO-ordförande. Både Ingvar och Ann-Viol är medlemmar i Kommunala pensionärsrådet, Ann-Viol som vice ordförande.

Ystad tillhör de många kommuner som ganska sent började planera aktiviteter för att fira det Europeiska äldreåret 1993.

Först i augusti 1993 fick Lena Klarin i uppdrag att samla pensionärsföreningarna för att diskutera vad som kunde göras. Lena har arbetat inom äldrevården under större delen av sitt yrkesverksamma liv, i 30 år, bland annat som föreståndare på ålderdomshem. När Ädelreformen genomfördes blev hon en av flera övertaliga i den nya organisationen. Sedan dess har hon hankat sig kvar, som hon säger, med diverse specialuppdrag.

Äldreåret visade upp 90-talets pensionärsföreningar

– Jag kontaktade genast pensionärsföreningarna. Eftersom Äldreåret handlar om äldre och deras situation tyckte jag att det var naturligt att börja där.

Till den första träffen kom representanter från de flesta av PRO:s, SPF:s och SPRF:s föreningar i Ystads kommun. Man kom överens om att bilda en arbetsgrupp (där Ann-Viol och Ingvar kom att ingå) för att arbetet skulle gå lite smidigare. Eftersom man var sent ute beslöts det att man skulle satsa på aktivitetsveckan, 1-10 oktober 1993.

– Vi insåg ganska snabbt att vi inte hade särskilt mycket att lyfta fram som visar "solidaritet mellan generationerna", säger Lena. Och det kändes för sent att dra igång något nytt. Därför gällde det att bygga programmet utifrån den befintliga verksamheten i föreningarna, säger Lena

Pensionärsföreningarna å sin sida såg i Äldreåret en möjlighet att marknadsföra sin verksamhet gentemot alla oorganiserade pensionärer.

– Nu kunde vi få chansen att visa att vi inte bara dricker kaffe och äter prinsesstårta, säger Ingvar.

– Det blev ett sätt för dem att visa att 90-talets pensionärsföreningar är verkligen kreativa, med bred verksamhet.

Och när Ann-Viol och Ingvar berättar om respektive förenings verksamhet är det lätt att bli imponerad: Båda har omfattande reseprogram som ofta förbereds med studiecirklar, konserter, trafikkunskap, teatergrupper och körverksamhet. Och så möten med underhållning, förstås.

Ystad satte kulturen i centrum

När det gäller marknadsföring, är en given kanal lokaltidningarna. I Ystad finns det hela tre: Ystads Allehanda, Sydsvenska dagbladet och Arbetet. Inför och under aktivitetsveckan stod det att läsa åtskilliga artiklar i samtliga tidningar. Och visst fick man med "solidaritet mellan generationerna" på ett hörn!

I Ystad låg tyngdpunkten på kulturarrangemang: Musikunderhållning, flera teaterframträdanden, utställning om bygdens historia, spelmannaframträdanden, seniordans, sång av kyrkans barnkör och PRO:s sångkör tillsammans med Musikskolans stråksektion, sång och strängaspel av Frälsningsarmén och videofilmvisningar.

Det fanns plats för allvar också. "Är det bara ättestupan som återstår för framtidens pensionärer" var en av frågorna som pensionärerna ställde när politiker och tjänstemän inom äldreomsorgen ställde upp i en paneldebatt om framtidens äldrevård. En annan dag berättade polisen hur man skyddar sig mot inbrott. Och för att markera att det faktiskt var det Europeiska äldreåret som firades passade man på att ha en EG-föreläsning under veckan. Föreläsaren Mats Andersson talade om vad EG kan betyda för pensionärer.

Ville nå ut till landsbygdsbefolkningen

En viktig målsättning för arbetsgruppen var att se till att aktivitetsveckan firades i hela kommunen. Ystads kommun består av en stad med glesbygd och små byar omkring. Trots att Lena, Ingvar och Ann-Viol ofta hör äldre bybor grumsa om att allt minsann sker inne i Ystad, var det svårast att dra folk till evenemangen i byarna.

– Jag var med och visade en video från en Kinaresa och det kom nästan ingen. Då ringde jag till den lokala hemtjänstgruppen och frågade om de inte fått affischen. "Vårdtagarna vill inte gå", blev svaret. Jag blev lite förbaskad, säger Ingvar.

– När uppslutningen är dålig känns det lite genant. Man har engagerat människor och så kommer det få, säger Lena.

Men Lena Klarin är inte den som är den. Kommer det få drar hon sig inte för att ringa runt, inför nästa arrangemang. Och se, det visade sig att det gick att få folk, även om det krävdes en extra ansträngning från arrangörens sida.

– Det här med information är viktigt, säger Ann-Viol. Man måste vara ute i så god tid att man hinner tala om aktiviteten på ett möte. Det är ett bra sätt att sprida kunskap.

– Ändå är det ju så att det har skrivits artiklar, vi har satt upp affischer och annonserat i tidningarna. Trots det har få lagt märke till det, säger Ingvar.

– Ibland handlar det om en så enkel sak som att annonsen sitter på fel sida i tidningen. "Inte tittar vi på Ystads-sidan", kan glesbygdsborna säga, förklarar Lena.

– A och o är att upprepa informationen på möte efter möte.

Aktiviteterna inne i Ystad, däremot, var mycket välbesökta. Ytterligare ett plus var att pensionärsföreningarna börjat samarbeta med varandra.

Pensionärsföreningarna har fått fler medlemmar

Har nu aktivitetsveckan gett någon "utdelning" för föreningarna? Ingvar berättar om att besökarantalet på mötena ökat betydligt liksom antalet medlemmar i musikgrupperna.

– Det viktigaste med vår verksamhet är att vi motiverar de äldre, de blir aktiverade och kommer ut. Vi tar reda på vad de vill göra och sedan försöker vi ordna det, säger Ann-Viol.

När Lena ska summera resultaten är hon självkritisk:

– Jag är fullt medveten om att programmet vi visade upp speglar den ljusa sidan av åldrandet. Det finns grupper som inte har den förmågan; de som bor på institution. Vi försökte se till att de också fick ta del av aktivitetsveckan.

Nu skulle man kunna tro att "solidaritet" och "solidaritet mellan generationerna" är något som förekommer sparsamt i Ystad. Det stämmer inte riktigt. Byggnaden där vi samtalar är ett av bevisen. Här ligger dagcentralen vägg i vägg med dagis (vi befinner oss i ett ombyggt fängelse!). Tidvis har det skett ett utbyte mellan de gamla och barnen; de gamla läste t.ex. sagor för barnen tidigare. På grund av personalbyten och omorganisering på både dagis och dagcentralen hände inget under Äldreåret, men Lena säger att de ska försöka igen. Och hon berättar att det finns planer på samarbete mellan en annan dagcentral och en dagisgrupp.

Väntjänst är ett sätt att visa solidaritet

En annan solidaritetshandling är väntjänsten, som sker både i pensionärsföreningarnas regi och i Röda Korsets. Inom PRO vänder man sig mest till de egna medlemmarna, medan SPRF inte har någon sådan policy. I väntjänsten ingår att följa med till bank, post, fotvård, tandläkare, högläsning, ta med folk till möten mm. Några ringer runt och talar med folk.

– En fara i det här med väntjänst är att Socialförvaltningen visat att de vill lägga över verksamhet på oss. De bad oss ta över en caféverksamhet, men vi sa nej, säger Ingvar.

Alla tre anser att det finns ett stort och dolt behov av hemtjänst i kommunen. Många äldre skulle behöva hjälp, men de är blyga och vill inte störa kommunen. Också pensionärsföreningarna har svårt att nå "rätt" pensionärer. De efterlyser ett samarbete med hemtjänsten, som t.ex. skulle kunna tipsa om äldre som skulle behöva ta en promenad.

– Det är först de sista åren som resurserna inom äldreomsorgen har begränsats. Tidigare var det ett heligt område, säger Lena. I dag är behoven större, samtidigt som hemtjänsttaxorna stiger...

Det händer också att föreningar ordnar aktiviteter tillsammans med ungdomar, även om det inte skedde stort under aktivitetsveckan. Ingvar berättar att Ystads IF anordnat bowlingspel där äldre spelar mot yngre.

– Det är bra. Då får de unga se att vi inte är gamla stofiler, att vi är vanliga människor, säger Ingvar.

– Det är ett sätt att visa ömsesidig respekt, säger Lena.

PRO:s lokaler ligger vägg i vägg med en ungdomsgård, där PRO brukar anordna seniordans, berättar Ann-Viol. Där ligger dessutom ett kafé för arbetslösa ungdomar.

– Vi har alltid dörren öppen, så vi möter ofta varandra, säger Ann-Viol.

Fler idéer på temat Solidaritet mellan generationerna

Europeiska äldreåret 1993 och Solidaritet mellan generationerna har gett idéer för framtiden. Arbetsgruppen har tagit kontakt med fritidsförvaltningen. Under sportlovet 1994 vill pensionärerna hjälpa till och leda verksamhet. När vi träffades var formerna för detta inte riktigt klara.

– Där hoppas vi att det kan växa fram något. Vi har lämnat våra namn och säger att vi ställer upp och nu väntar vi bara på ungdomen, säger Ingvar.

Ett annat resultat av Äldreåret är att man planerar nya Äldredagar – med utställningar, aktiviteter och scenframträdande – troligen redan i vår.

– Nu hoppas vi bara att Lena kan få sitta som spindeln i nätet, säger Ingvar och Ann-Viol håller med.

I Tidaholms kommun är samarbete ett honnörsord

Januarisolens skarpa strålar reflekteras mot vägbanan så att det är svårt att läsa skylten som pekar mot "staden i centrum", Tidaholm.
Ett stenkast från Vulcanön, mitt i Tidan, där krisdrabbade köksinredningsföretaget Marbodals utställningshallar befinner sig, ligger Disponentvillan. I "Villan" huserar kommunens förebyggande äldre- och handikappomsorg, där har pensionärsföreningarna sina expeditioner och där ligger ett dagcenter.

I sammanträdesrummet på andra våningen andas atmosfären samförstånd. Här sitter en grupp människor med vi-känsla. Dessa "vi" är Kjell Gustavsson och Christina Blomqvist från förebyggande äldre- och handikappomsorgen, Runa Hedin-Hultén, ordförande i Tidaholmsbygdens SPF-förening med 290 medlemmar, Hans Rundqvist, ordförande för PRO Tidaholms 470 medlemmar och Margit Johansson som styr över PRO Dimbobygdens 60 landsbygdsmedlemmar.

– Vi tycker att det är bättre att tala om vilka pengar vi har och vad vi gör för dem, än att sprida otrygghet genom att tala om budgetbesparingar, säger Kjell Gustavsson och får nickande bifall av alla runt bordet.

Tidaholm arrangerar ett eget Äldre- och handikappår 1994

– Det här med samförstånd kan bli en resursfråga i framtiden. Om man är överens är det lättare att försvara de resurser man fått sig tilldelade, även i en krympande ekonomi, fortsätter han.

Tidaholms kommun fick kännedom om Europeiska äldreåret 1993 i maj. Eftersom de tyckte att tiden var knapp beslöt de sig för att satsa på en kort aktivitetsvecka i oktober, 1-4.

Snabbt märkte de att eftertraktade föreläsare redan var uppbokade. Så föddes tanken på att arrangera ett Äldre- och handikappår 1994 i Tidaholm. Strax före februari månads utgång ska planerna konkretiseras.

Mediabilden och verkligheten

En annan orsak till att Tidaholm vill fortsätta satsningen på äldre och handikappade är att de upptäckt att verksamheten är ganska okänd. Folk känner till mediabilden: "Ädelreformen har lett till ökat antal liggsår och sämre vård" etc. Hur det fungerar i praktiken vet få.

– Äldreomsorgen är mycket bra i Tidaholm. Vi är stolta över den, säger Runa Hedin-Hultén med eftertryck.

En nyligen genomförd enkätundersökning bland anhöriga blottade stor okunskap om vad äldre- och handikappomsorgen kan erbjuda tidaholmsborna.

– Alla vet vad deras egen mamma får för hjälp, men sedan tar det slut, säger Kjell. Äldre- och handikappåret ska hjälpa oss att sprida kunskap. Det blir ett tillfälle att minska den oro och otrygghet som finns bland människor.

Man kanske skulle kunna säga att de hoppas att Året ska bidra till att utöka gruppen runt bordet till "vi i Tidaholm". Samförstånd, samarbete och informella träffar är viktiga arbetsmetoder i kommunen, både här i villan och i Stadshuset. Innan planeringen för aktivitetsveckan i oktober 1993 satte igång, diskuterades frågan ingående med pensionärsorgansiationerna och hemvården.

– Vi ville att många skulle ta del. Först träffade vi folk och sedan samlade vi in idéer. Då hade man ju önskat att vi haft mer tid på oss, säger Christina Blomqvist.

Tyngdpunkten i programmet kom att ligga vid att många av servicehusen, dagcentralerna och ålderdomshemmen höll öppet hus lördagen den 2 oktober. Temat "solidaritet mellan generationerna" märktes kanske mest genom att det kom besökare i alla åldrar.

– Glädjande nog har vi fått rapporter att det sågs många okända ansikten, både gamla och unga, säger Kjell. Det beror nog på att vi gick ut med information till alla hushåll och annonserade i dagspressen.

Flera Öppet Hus-arrangemang drog stora skaror

Sammanlagt drog de fyra dagarnas arrangemang närmare 1200 personer. Inte så tokigt i en kommun med 13 000 innevånare! Ett par hundra deltog i seniordans. Många ville höra föredrag om "Villans" tvåhundraåriga historia och när det bjöds till sång av den lokala sångfågeln Inger Olsson var alla stolar upptagna.

Margit, som också är lokalredaktör åt Västgöta-Bladet, berättar att det var mycket folk på de "Öppet Hus" hon hann besöka. Och att alla var mycket positiva till initiativet:

– Inte minst de äldre själva. För dem som bor på institution är det roligt att få lite extra liv och rörelse omkring sig, berättar hon.

Det är inte bara besökarna som minns den 2 oktober. Också för många av de 375 personerna som arbetar inom kommunens vård och omsorg innebar dagen ett lyft. Och för pensionärsföreningarnas medlemmar blev det ännu ett tillfälle att bekanta sig med personalen.

– De flesta som arbetar med äldreomsorg jobbar med människor som har stort vårdbehov. För dem är det roligt att träffa pigga pensionärer. De allra flesta behöver faktiskt alls ingen hjälp från kommunen, säger Kjell.

Ädelreformen blev utgångspunkten för kommunal förnyelse

En av orsakerna till glasnosten inom Tidaholms kommun är Ädelreformen. Men hur kan det vara på det viset? kanske en utomstående förvånat frågar sig. Det har att göra med att kommunen arrangerade sex studieresor till Danmark inför Ädelreformens genomförande. Med på resorna fanns både personal och pensionärer. Det blev ett första tillfälle att lära känna varandra och en början på det informella samarbete som nu är regel.

I dag tillhör pensionärsföreningarna de som tidigast får information om vad som är på gång inom äldre– och handikappomsorgen. Gruppen runt bordet möts flera gånger per termin, utan skrivna protokoll och innan besluten kommit för långt. Det gör att de känner delaktighet i besluten och vet att de har möjlighet att påverka.

Industristaden Tidaholms åttatusenfemhundra invånare känner varandra väl. Här finns en social kontroll som på en och samma gång kan kännas trygg och kvävande.

– Vi har inga avstånd här i stan. Barn och äldre håller naturlig kontakt. Och Tidaholm är en stad man gärna återvänder till när man blir gammal, säger Kjell.

Storstadsproblematiken, rädsla för överfall och kvällspromenader, är okända begrepp här. Riktigt gamla människor bor kvar hemma, utan att låsa in sig – det visar att folk känner sig trygga. För dem som känner sig ensamma finns besöksgrupper.

– Det är inget arbete, vi besöker gamla, läser och går ut och går, säger Hans Rundqvist.

Kommunen ansvarar för samordning av besöksgrupperna. Hemvården tipsar om personer som vill ha besök. De som deltar i arbetet får utbildning; om tystnadsplikt, etik, ansvar och teknik.

Pensionärsföreningarna hjälper till att bryta äldres isolering

Pensionärsföreningarna har också en service för de gamla som har svårt att ta sig till medlemsmöten. PRO har t.ex. en smågruppsverksamhet i kvartersgrupper varannan vecka. Dessutom har de dragit igång kaféverksamhet på nio ställen – sex i stan och tre utanför. Kaféerna är öppna i snitt en gång i veckan och det är pensionärer som är värdar, brygger kaffe, bakar bullar och ordnar underhållning.

Kaféerna, smågrupperna och besöksgrupperna är flera led i en strävan att bryta ensamhet, isolering och passivitet bland äldre.

– Vi försöker genomföra så många gemensamhetsskapande aktiviteter som det går. De äldre ska ha nära till aktiviteterna och mycket att välja på, tycker Kjell. Besökssiffrorna stiger hela tiden, det är fantastiskt!

Kommunen vill att äldre är delaktiga i beslut som rör dem

På andra sidan Vulcanön ligger Stadshuset. Kommunens enda heltidsanställda politiker är kommunalrådet och folkpartisten Eva Eriksson, som dessutom är folkpartiets förste vice ordförande. Nu har hon bott här så länge att hon blivit accepterad i stan och omfattas av tidaholmsandan:

– Men gissa om det var svårt att vara nyinflyttad, kvinna och politiker och framföra sina åsikter i fullmäktige!

I dag är hon stolt över "sin" kommun och över att ha en väl fungerande äldreomsorg.

– Genom samarbetet med pensionärsorganisationerna har vi utvecklat arbetet både kvantitativt och kvalitativt. Det ska vi fortsätta med. Vårt mål är att ge äldre i Tidaholm en så god omsorg som möjligt och att se till att seniorerna är delaktiga i samhället på lika villkor. Vi vill inte jobba bara med "omhändertagande". Människans aktiva liv är lika viktigt; att utveckas och påverka samhället.

Eva stödjer helhjärtat tanken på Tidaholms Äldre- och handikappår 1994. Hon vill dessutom koppla det till Familjeåret 1994, även om formerna för det inte har klarnat riktigt. Kanske, kanske att det blir i form av samarbete med skolan.

– En idé är att äldre kommer och berättar om hur det var när de var barn. Såna möten kan bygga broar mellan generationer.

Våga se förändringar som möjligheter

Också Tidaholm är drabbad av tiden. Det stora företaget Marbodal har fått säga upp folk i omgångar. Äldre- och handikappomsorgens budget har krympt med 10-15 miljoner kronor på två år, femtio institutionsplatser har lagts ner, samtidigt som man satsat mer på hemvård. Eva Eriksson tillhör inte typen som gråter för det. Hon handlar.

– Ett av politikernas stora dilemma är att de ofta talar om pengar som de inte har. Det måste vi komma bort ifrån.

Eva försöker att få människor att byta synsätt: Varför inte se kraven på förändring som möjligheter? Det tycker hon äldre- och handikappomsorgen lyckats bra med.

– Vi lämnar mål, riktlinjer och en budgetram, sedan sköter de sig själva. För att lyckas med utvecklingsarbete krävs att man lämnar över ansvar och befogenheter. Sedan ska man som politiker delta aktivt och visa att man tror på verksamheten.

Hemligheten bakom framgången är politiker som kan lite om mycket och som har tilltro till sina medarbetare, det ger utrymme för kreativitet, menar Eva.

– Vi måste använda oss av de tjänstemän som kan. Och i fallet med äldreomsorgen är pensionärsorganisationerna garanten för att väljarna är med och utformar den service som ges.

Detta menar Eva är ett sant demokratiskt arbetssätt.

– Många sätter väl i halsen när jag säger det här, men jag menar att vi ger makten till folket på det här sättet.

Bengt-Åke Öhgrens solidariska gärningar

Bengt-Åke Öhgren känner inte riktigt igen sig i beskrivningen av "idyllen" Tidaholm. Som fängelsepräst och lärare har han sett sprickorna i fasaden; också här finns det människor som har hamnat utanför gemenskapen. Till invigningen av Tidaholms Äldrevecka var Bengt-Åke inbjuden för att tala på temat "solidaritet mellan generationerna". Det gjorde han gärna. För solidaritet är en mycket väsentlig del i hans sociala prästgärning.

Sedan fyra år är han tjänstledig från församlingsarbetet för att arbeta med både psykiskt och socialt störda ungdomar, som straffat ut sig från ordinarie skolor.

Han berättar om rikspolischefen Björn Eriksson som sagt att har man klarat en människa från att gå under, så kan man i princip dra sig tillbaka, så stor tycker han att samhällsinsatsen är.

– Vi har sett många förvandlingsnummer hos oss. Vår verksamhet kan ses som en slags investering, säger Bengt-Åke.

Bengt-Åke kan se ett mönster bland eleverna: Flera av dem träffar nästan aldrig sina mor- och farföräldrar. Lyckas man sedan få liv i kontakten igen, sker det ibland märkliga förändringar hos barnen. De blir lugnare och tryggare.

– Jag vet själv hur det kan vara. Båda mina föräldrar arbetade, så jag gick ofta hem till mormor. Hon fanns alltid till hands. Efteråt har jag förstått hur mycket det har betytt för mig.

Förebilden för skolan, med sex elever på Stengärde gård, är faktiskt en hästklubb.

– På månadsmötena kunde man få en härlig bild av hur samhällsgemenskap kan fungera. Där satt äldre tillsammans med barn, barnbarn och barnbarnsbarn och pratade häst.

Polsk klosterskola blev mönster för solidaritetsarbete

En annan förebild fann Bengt-Åke på en klosterskola för blinda barn i Polen. Skolan, med 350 barn upp till 20 år, drivs av nunnor. På området finns också ett ålderdomshem för nunnor och där bor familjer som är med och driver klostrets trädgård etc.

– Du vet, man kan få aha-upplevelser i livet. Jag minns en gång hur jag ser en ensam blind kille som går och håller sig i ledstången i en korridor. Plötsligt stannar han upp, han hör ett gnisslande ljud och han möts av en nunna som går med hjälp av en slags rullator. Nunnan klappar om pojken. Vilket enormt möte! Jag upplevde en jättesyn och förstod hur viktigt det är med en levande miljö där alla sorters människor finns!

Erfarenheterna tar Bengt-Åke med sig till Stengärde. Han drar nytta av äldre kringboende, ser till att de får träffa hans elever.

– Bertil, som är 80 år, vet ju mer om jakt, fiske och jord än alla konsulenter i världen. "Mina" ungar har fått vara med honom ute, då blir det praktiskt möte mellan generationerna.

Möten mellan generationer ska inte vara konstlade

Bengt-Åke tror på "riktiga" möten, som motsats till "konstlade". Att gå i skogen med Bertil är då "riktigt". Att som gammal sitta i finkläder på dagisbesök kan vara "konstlat". Och han blir lite ledsen när han ser terapi för äldre.

– Varför inte låta dem såga och spänta ved istället? Man kan snacka under tiden. Det ger både en vedhög, gemenskap och en liten slant. Och gubbarna kan sitta i sina blåställ och slippa vara finklädda.

Bengt-Åke Öhgren tror på handling. Han blir beklämd när sociala och andra myndigheter föredrar att läsa papper om människor framför att träffa dem personligen.

– Ingen ställer upp på att dra på sig stövlarna och komma ut till oss. Men de deltar gärna i konferenser om ungdomar, säger han.

C Om solidaritet mellan generationerna – intervjuer med kommittéledamöter och sakkunniga

I detta avsnitt intervjuas några av kommitténs ledamöter och sakkunniga på temat Solidaritet mellan generationerna och om sina erfarenheter av Äldreåret.

De intervjuade står själva för sina texter och talar alltså inte för hela kommittén.

Sonja Thorburn är sjukvårdsdirektör i Lycksele och har ett förflutet som läkare och klinikchef inom den geriatriska vården. Utifrån sin erfarenhet inom svensk sjukvård talar hon om vikten av att respektera gamla människor. Det är de gamla själva som ska avgöra när de behöver hjälp och inte deras barn! Att låta äldre leva sina egna liv är ett sätt att visa solidaritet. För att gamla ska kunna leva självständigt länge krävs att samhället satsar resurser på t.ex. rehabilitering, menar Sonja.

Fredrik von Platen är avdelningschef vid Boverkets stadsmiljöavdelning. Hans perspektiv på solidaritet mellan generationerna är det övergripande; samhällsplanerarens. Under sitt yrkesverksamma liv har han arbetat för varsamma ombyggnader av svenska stadskärnor, mot rivningsraseriet. Genom att ha blandade områden – byggda vid olika tider och av olika standard – kan man skapa boende som passar människor i alla åldrar. Rekordårens homogena bostadsområden har definitivt misslyckats på den punkten.

Lars Tornstam är äldreforskare och nytillträdd professor vid Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet. Hans forskningserfarenheter visar att vi i Sverige redan i dag är mycket solidariska över generationsgränserna. Från forskarens utblickspunkt varnar han för en ökad satsning på frivilligt arbete, på bekostnad av den offentliga sektorns engagemang. Sett i ett vidare perspektiv är äldreomsorgen inte så dyr. Med en minskad offentlig sektor tvingas medelålders kvinnor ta ett större ansvar för sina gamla föräldrar, menar han.

Gunn Franzén Ljung är ombudsman på TCO, med ansvar för socialpolitiska frågor. Hennes resonemang har sin utgångspunkt i den svenska välfärdsmodellen, som hon menar är en förutsättning både för kvinnors frigörelse och för att äldre ska kunna leva oberoende och ekonomiskt trygga liv. Det bidrar därmed till att skapa solidaritet mellan generationerna. Gunn Franzén Ljung talar om den viktiga roll fackföreningrörelsen spelar, för att bilda opinion för att de allmänna och generella systemen bibehålls i Sverige.

Lars Bryntesson är departementsråd och chef för Ungdomsenheten vid Civildepartementet. Han talar om solidaritet mellan generationerna sett främst ur ungdomarnas perspektiv. Han varnar för risken för "generationsapartheid" och är orolig för de svårigheter att göra entré i vuxenlivet som drabbar dagens ungdomsgeneration, om de inte får in en fot på arbetsmarknaden. Han menar också att det är viktigt att stödja projekt som uppmuntrar till möten mellan generationer, t.ex. för att överföra gamla hantverkskunskaper till yngre människor eller helt enkelt för att skapa respekt och förståelse för varandra.

Jan Helander, slutligen, är professor och arbetar sedan länge inom Röda Korset. Han talar om solidaritet mellan generationerna ur ett mer filosofiskt perspektiv. Solidaritet är att tillåta människor att hitta sig själva och leva i samklang med sitt innersta. Det arbetet börjar redan i familjen, där det lilla barnet bör lära sig att tänka och agera självständigt.

Personlig integritet, vård och omsorg

Sonja Thorburn, sjukvårdsdirektör i Lycksele.
Ledamot i Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

Sonja Thorburn tar emot hemma i Sörfors, utanför Umeå. Det märks att hon trivs både här i den ombonade västerbottensgården och i sitt arbete som sjukvårdsdirektör. Här kan Sonja förverkliga sina idéer om vård och omsorg av gamla i samarbete med "sina" sju lappländska kommuner.

Sonja befinner sig i livets mitt. Hennes gamla mamma lever fortfarande, de tre barnen har flyttat hemifrån och två av dem har bildat egna familjer.

– För mig betyder solidaritet mellan generationer att man har respekt för varandra. Det är viktigt att vi också låter de äldre leva utifrån sina önskemål och sin vilja, att vi inte försöker påverka dem.

Sonja Thorburn vet att det är lätt för söner och döttrar att försöka ta över, att påverka sina gamla mödrar och fäder. Det kan börja med att dottern tycker att mamma inte riktigt gör som hon brukar, att hon inte ser lika bra, att hon inte orkar lika mycket eller att hon städar mindre.

– Vill man hjälpa till får man verkligen se till att göra det på ett fint sätt. Det gäller att man inte tar ifrån den äldre generationen självkänslan och egenvärdet.

Sluta ha dåligt samvete!

När vuxna barn börjar ingripa i sina gamla föräldrars liv tycker Sonja att de bör fråga sig: "Är det mina behov jag tillgodoser eller är det min mammas behov?"

Om barnen vill att mamman ska flytta till servicehuset eller ålderdomshemmet, säger Sonja att det många gånger kan vara det dåliga samvetet som spökar. Dottern/sonen mitt i karriären hinner inte riktigt med, är ständigt upptagen och har dessutom en generation under sig. Att då ordna ett annat boende för sin gamla mamma kan vara ett omedvetet sätt att stilla sin egen oro och tillgodose sina egna behov.

– Jag tycker att vi ska sluta med de dåliga samvetena. Relationerna blir inte bättre om man har dåligt samvete.

Så småningom kommer i många människors liv en dag då man inte klarar allt själv, då man börjar få behov av lite hjälp. Hur ska barnen göra då?

Att inte vilja ligga barnen till last

– Man måste naturligtvis prata om det med sin mamma eller pappa, men verkligen se till att respektera deras vilja. Här vill jag berätta om en händelse som inträffade när jag var överläkare på geriatriska kliniken i Hudiksvall. En gammal dam som hade ramlat i sin lägenhet kom in till kliniken för rehabilitering. Både hon och hennes enda dotter ville att hon skulle flytta till ålderdomshemmet. En dag säger den gamla damen till sjukgymnasten som tränade henne: "Tänk, om det inte vore för min dotter, då skulle jag ju kunna bo kvar hemma." Hon ville inte ligga sin dotter till last. För att dottern inte skulle behöva vara orolig flyttade hon hellre.

I Sonjas filosofi handlar ord som integritet, oberoende och självkänsla om människosyn: Respekten för människan oavsett hennes ålder. Ett sätt att respektera en gammal människa är att låta henne leva sitt eget liv i så hög grad det går. Därför har Sonja arbetat aktivt för rehabilitering, att gamla ska få bo kvar hemma så länge det är möjligt och att särskilda boenden inte ska ha sjukhusprägel.

– Man bör ha rätt till en egen bostad oavsett hur gammal man är. Att bo i en gruppbostad för att man inte klarar att bo ensam är ett alternativ. Men där ska man kunna ha sina egna saker omkring sig och man ska leva ett så normalt liv som möjligt. Fortfarande är det så att många gamla delar rum och bara har en egen säng och ett sängbord de sista åren av sitt liv. Det tycker jag inte är värdigt.

Samhället ska ha huvudansvaret för vård och omsorg

När det kommer till vård och omsorg tycker Sonja Thorburn att det självklart är samhället som ska ta huvudansvaret.

– Som anhörig ska man ställa upp i den mån man vill. Gör man det med dåligt samvete är det förnedrande mot de äldre. Tänk dig att vara beroende av en dotter som egentligen inte vill!

När Sonja i sin läkargärning mött barn som på allvar diskuterat att ta hem sin skröpliga förälder till sig, har hon alltid försökt att varna dem.

– Jag ber dem tänka igenom det. Det kan se så bra ut just nu. Men hur blir det om fem, sju eller tio år? Man vet ju inte. Man måste titta längre fram och se hur framtiden kan te sig.

Den svenska modellen tycker Sonja ibland har varit väl rigid. Inom vården har man varit negativ till insatser från frivilliga organisationer. Sonja tror på en modell där man tillåter människor att hjälpa varandra.

– Många är ensamma och upplever att de inte har en uppgift. Yngre äldre kan tycka att det är positivt att hjälpa andra äldre. Det är viktigt att samhället stimulerar den möjligheten.

Men man får inte hamna i ett system där någon tvingas att hjälpa till, grundtryggheten måste vara säkrad genom att kommunen ser till att den äldre får hjälp att tvätta sig, klä sig, handla mat och liknande. Sonja talar om frivilligt arbete som grädde på moset:

– Att få hjälp med högläsning, följa med på teatern, samtala eller ta en promenad. Så kan frivilliga insatser användas. Röda Korset och pensionärsorganisationerna har redan i dag en besöksverksamhet på sjukhusen.

– Förresten kan det vara solidaritet från båda hållen: En gammal människa som är ensam kan vara som en bra ställföreträdande mormor till en ensamstående mamma eller till en familj som inte har sina äldre anhöriga på nära håll.

Ett gott samhälle prioriterar vård och omsorg

Sonja Thorburn tycker att det är viktigt att prioritera vård och omsorg om barn och äldre, även i tider av nedskärningar. Finns det inte tillräckligt med pengar, så får vi avstå från annat, menar hon.

Men Sonja anser också att det krävs nytänkande även inom vården. Förebyggande vård och rehabilitering är nyckelord i det resonemanget. Sonja tycker att det är viktigt att frigöra resurser hos människor, så att de kan klara sig själva.

Finns det en tendens att skära bort t.ex. rehabilitering utan att tänka på att det får följdkostnader?

– Det finns en risk att när ekonomin är dålig blir det förebyggande vård som skärs bort. Gamla kanske inte får den rehabilitering, som skulle göra det möjligt för dem att klara sig hemma igen, kanske utan insatser av hemtjänsten. I längden blir det väldigt dyrt för samhället att inte satsa på rehabilitering. Men jag är säker på att det inte alltid måste göras på sjukhus eller institution. Kunskapen om rehabilitering borde finnas hos alla som jobbar med äldre.

Att det här inte sker naturligt, är det delvis ett pedagogiskt problem?

– Ja, det är det. Det finns en föreställning om att åldrandet i sig ger upphov till ett stort behov av hjälp, trots att forskningen motbevisar detta.

Vad kan du i Lycksele göra för att omsätta de här sakerna i praktiken?

– Jag kan se till att de gamla ges möjlighet till rehabilitering och att vi samverkar med kommunerna så att de gamla inte hamnar mellan olika stolar.

Ädelreformen enda möjliga vägen för att få god äldreomsorg

Redan i mitten av 80-talet tyckte Sonja Thorburn att kommunerna skulle ha ansvar för allt äldreboende, vilket i dag har förverkligats i Ädelreformen.

– I vissa kommuner har det skett en fin utveckling av äldreomsorgen. I andra kommuner har man enbart tagit över sjukhemmen från landstingen och inte utvecklat alternativa bendeformer.

Sonja Thorburn tycker att idéerna bakom Ädelreformen är bra, även om många kommuner inte "nått ända fram" än. Det gamla systemet, där landstinget ansvarade för sjukhem och kommunerna för ålderdomshem och servicehus var inte bra, tycker hon.

– Kommunerna har en helt annan möjlighet och kompetens att satsa på bättre boendeformer. Även om de äldre behöver sjukvård kan de gamla bo i en normal miljö. Genom att ge sjukvård i bättre boendemiljö har man tagit det bästa av båda systemen.

Vilka argument skulle du använda för att äldres omsorg ska prioriteras?

– Hur vi tar hand om våra barn och gamla visar ju vilket samhälle vi lever i.

Politikerna måste lyssna också på dem som har svårt att göra sig hörda

Om vi inte gör det har vi diskvalificerat oss?

– Ja och då kan vi inte prata om att vi har ett bra samhälle. Använder vi våra resurser på ett effektivt sätt så har vi råd att satsa både på vård av barn och gamla och sjukvård. Det är viktigt att politikerna i kommuner och landsting verkligen tar hänsyn till dem som behöver resurserna och inte nu lyssnar till dem som bäst kan göra sin röst hörd. Inom sjukvården kan starka patient- och anhörigföreningar påverka politikerna. Det är bra, bara politikerna inte glömmer grupper som inte har några föreningar bakom sig. På senaste tiden har det kommit rapporter om att det är färre pensionärer som får mer hjälp via kommunerna i dag, jämfört med tidigare. Det ser jag som en riktig utveckling eftersom man ska uppmuntra gamla att klara så mycket som möjligt själv.

Hur ska man lära politikerna att lyssna på rätt sätt?

– Att ge dem kunskap om hur det verkligen förhåller sig genom objektiva undersökningar. Journalisterna i våra dagstidningar har ju en tendens att beskriva det som gått snett och utifrån det generalisera, så att när man läser tidningen tror man att dessa enstaka exempel är allmänt förekommande.
Sonja Thorburn tror alltså på forskning och inte enstaka "skrikande" exempel som förekommer i media. Och med forskningsresultat i handen kan det bli lättare att prioritera och se var det går att spara.

Nytänkande inom sjukvården är nödvändigt

– Inom sjukvården är det viktigt att våga rensa bort behandlingsmetoder som är meningslösa och på det sättet spara resurser till det som är meningsfullt. Ibland har det kommit upp diskussioner om att sätta åldersgränser för olika behandlingsmetoder. Det är absolut fel eftersom människors biologiska ålder kan variera så mycket. Varje människa är unik. Står man inför en enskild patient får det aldrig finnas generella regler, det är individen man tar ställning till. Är det här meningsfullt? Ja, då satsar man på det. Om inte, avstår man. Där upplever jag att man ibland har behandlat människor i slutskedet av livet på ett sätt som jag tycker är ovärdigt.

Att man håller folk vid liv?

– Vi måste våga avsluta medicinska behandlingar som inte tillför patienten någonting och som egentligen handlar mer om att förlänga döendet än att förlänga livet. Det är god omvårdnad vi ska satsa på vid livets slut. Där är ju hospicevården som byggts upp på flera håll i landet en förebild för omhändertagandet vid livets slut.

Men handlar det inte mycket om att personalen eller de anhöriga är rädda för döden?

– Jo, det kan vara så. Men som vårdpersonal måste man ju våga ta den diskussionen. Att förlänga ett döende är ovärdigt. Man kan inte ställa anhöriga inför det valet, man måste som doktor ibland våga ta beslut att avstå från behandling.

Gamla ska inte vara beroende av sina barn

Om du jämför vårt svenska omsorgssystem med systemen i Europa? Var hamnar i dina ögon Sverige?

– Sverige ligger väldigt långt framme. Jag kan inte tänka mig något bättre land att bli gammal i. Men jag önskar att man utvecklar det här med solidaritet mellan generationer mer. Vi har fört över det helt till samhället i dag, allt ska ordnas av samhället, man kan inte tänka sig att ställa upp för sin nästa. Vi ska stimulera folk till det. Det är positivt att kunna vara till hjälp och till glädje för någon annan.

Då har du den omvända situationen i Tyskland och Frankrike där det står i lagen att man är försörjningspliktig både mot sina barn och sina gamla föräldrar?

– Det senare tycker jag är förfärligt. Jag skulle inte vilja ha ett sånt system. Det är en självklarhet att man som gammal ska ha rätt att få hjälp av samhället. Man ska inte behöva vara beroende av sina barn när man är gammal. Vi svenskar har ett stort behov av självständighet och oberoende. Det gäller såväl gammal som ung. En dag, som gammal, kan man behöva hjälp av andra och då är det viktigt att samhället kan stå för den hjälpen. Den hjälp man behöver få från anhöriga ska göras på frivillig bas och inte för att den anhörige är tvungen. Samhället ska underlätta för anhöriga och andra att hjälpa till som vi pratade om tidigare. Dessutom har ju inte alla barn!

Stöd till anhöriga som vill vårda i hemmet

Men omsorgen i hemmen, innan man hamnar på institution, sköts i stor utsträckning av nära anhöriga?

– Det gäller ju ofta gifta par. Det är klart att man som hustru vill ta hand om sin man. Samhället ska stimulera anhöriga att orka med genom att ställa upp med avlastning och hjälp av hemsamarit som kan komma så att man inte är så bunden. Min erfarenhet är att kan jag själv få bestämma om jag vill ta hand om mina nära då frigör man massor med resurser. Men känner jag mig tvungen, på grund av bristande insatser från samhällets sida, kan det leda till två sjuka personer istället.

– Ibland kan det behövas ganska små insatser... man kan få ledigt en helg... Bara vetskapen om att man kan få hjälp är viktig. Det borde vara en självklarhet att kommunen ställer upp och att det sker på den anhöriges villkor, att det inte är kommunen som säger: "Nej, vi har plats om 14 dagar", eller "vi har möjlighet att ge dig växelvård två veckor då och då". Det här är något som ska ske när man behöver det.

Det här är något du tycker man ska utveckla?

– Folk försöker i det längsta klara sig om de vet att de kan få hjälp. Men finns det inte hjälp måste man ta emot hjälpen när den erbjuds. Och då kanske de tar emot den i större utsträckning än de skulle behöva, för att systemet ser ut så. Alltså: Min man måste flytta till ålderdomshemmet för att jag inte vet om jag får hjälp om han skulle bli lite sämre. Så det här är oerhört viktigt.

Satsa på äldreforskning för att se hur verkligheten ser ut

Vad betyder en manifestation som Äldreåret?

– Man kan inte uppmärksamma det här tillräckligt.

Blir fler medvetna om äldres situation genom det här året?

– Jag hoppas det. Men jag har förstått att det är svårt att ändra attityder.

Hur tycker du att man ska fortsätta arbetet?

– Det är viktigt att satsa på forskning och ta reda på hur det ser ut. Att man hela tiden har en kritisk granskning av äldreomsorgen. Att man inte bara släpper det. Men där har vi resurser i Sverige. Vi har forskare som är intresserade av äldre. Det gäller att man verkligen får ut kunskapen som finns hos dessa forskare, att resultatet av deras arbeten förs ut och används i samhället.

Generationsmix i boendemiljöer

Fredrik von Platen, avdelningschef på Boverkets stadsmiljöavdelning. Sakkunnig i Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

Fredrik von Platen tar emot i Stockholm där Boverkets stadsmiljöråd sitter ett par trappor upp med adress Norr Mälarstrand. Rummet är ganska kalt och skvallrar om att det inte är här han normalt huserar, utan i ett troligen trivsammare tjänsterum i Karlskrona.

Det gråa håret anger att det har gått några år sedan Fredrik var aktiv i Alternativ Stad-rörelsen på 1960-talet, då han var med och kämpade emot rivningsraseriet i de svenska innerstäderna och betraktades av lärarna på Tekniska högskolans arkitektlinje som lite tossig. Att rivning och inte ombyggnad var den rätta vägen var etablissemanget ense om den gången. Sedan dess har Fredrik von Platen bland annat arbetat som chef för planeringen i Kalmar (1976-1988) innan han fick tjänsten på det nybildade Boverket.

När Fredrik von Platen samtalar kring Europeiska äldreåret 1993 och särskilt dess följdfras "solidaritet mellan generationerna" är det naturligt att han sätter in frågorna i ett stadsmiljöperspektiv. Han är hög chef på Boverket och sedan länge engagerad i frågor som rör stadsplanering. Kort kan man säga att Fredrik är för ett mänskligt boende; där människor i olika grupper blandas naturligt, för omsorgsfulla ombyggnader och följdaktligen mot rivningsraseri och miljonprogrammets rationella och homogena bostäder som växte upp som svampsamhällen under 60- och 70-talen. Självklart minns han eländet med trångboddheten och bostadsbristen efter kriget, men hade han fått råda kanske man hade valt en annan väg.

– De bostadsområden som byggdes på 60- och 70-talen var inriktade på barnfamiljernas och hemmavarande mammors behov. Man tänkte inte så mycket på att man skulle kunna bo där hela livscykeln, och att båda föräldrarna skulle kunna vara familjeförsörjare!

Tillåt bostadsområden att "bli vuxna"

Trots att många av dessa områden sedan länge är "myndiga" (18 år och äldre), menar Fredrik att de inte fått "sätta sig ordentligt". Områdena har varit ständigt – och ofta berättigat – kritiserade (med monotona lekplatser och grönområden, outbyggd service, trista fasader, anpassat för bilar, avsaknad av arbetsplatser, dåliga kollektiva kommunikationer etc). För att häva kritiken och öka trivseln har de byggts om i omgångar. Och vid varje stor omvandling har många flyttat och andra flyttat in.

– I dag vet vi inte hur dessa områden åldras. De har homogeniserats genom upprustning av tusentals lägenheter. Där har vi motverkat vårt syfte med solidaritet mellan generationerna. Människor i olika åldrar har inte haft så stor chans att umgås på ett naturligt sätt.

Bristen på möten kan leda till främlingskap mellan generationerna, anser Fredrik. Inte konstigt om äldre är rädda för ungdomar om de bara möter dem som nyhetsinslag på TV. Möts man dagligen är det svårare att bygga upp höga murar, menar han

– Det är klart att det är på gott och ont. De som vuxit upp i miljonprogrammets bostadsområden har sluppit efterhängsna och kontrollerande tanter å la Anderssonskans Kalle och det kanske de uppskattar...

Ett annat och viktigt problem med rekordårens byggande är att det gett en klar segregation i socialgrupper. Det är de sämst ställda som är hänvisade till de tristaste och kalaste områdena.

– Det försökte man avhjälpa i slutet av 70-talet genom att blanda in olika upplåtelseformer; hyresrätter, bostadsrätter och radhus. Det var mest för att få en viss uppblandning i skolan, det blev lättare skolklasser om inte alla hade samma sorts problem.

Underlätta generationsmix i boendemiljöerna

Och även om det fanns plats för äldre så flyttade de inte in:

– Vi fick inget flergenerationsboende för det, eftersom de nya områdena var belägna så att det var svårt för äldre att flytta in, hyrorna var höga, det var dyrt och ovisst.

Hur det gått med relativt stora områden som byggts vid ungefär samma tidpunkt kan man studera t.ex. i smalhusområden som Hammarby och Bagarmossen söder om Stockholm, som byggdes på 40- och 50-talen. I dag bor samma människor kvar som flyttade in den gången. Nu har de hunnit bli pensionärer. I våra medelstora innerstäder, däremot, blandas gammalt och nytt av olika standard och det ger en större blandning, både i ålder och av socialgrupper.

– Homogena bostadsområden ger en slags inlåsningseffekt. Snart är jag själv i pensionsåldern och därför borde jag snart ta ställning till att byta och hitta något som passar mig på ålderns höst. Det hittar man sällan i homogena områden.

För att minska ensidigheten i miljonprogramsområdena försöker man i dag få in arbetsplatser där.

– Det fanns en period när man ville skapa homogena områden: Ett för att bo, ett för att arbeta, ett för att gå i skolan osv. Nu görs tappra försök att spränga in arbetsplatser.

Redan på 60-talet visste man att gamla människor som tvingades bryta upp från sin invanda miljö, t.ex. för att deras bostadskvarter i innerstaden rivits, de dog ganska snart efteråt!

– Därför kämpade jag för ett mer måttfullt ombyggnadsprogram där folk skulle kunna bo kvar. Under 70-talet blev det i viss mån mer accepterat.

På 80-talet fyllde man luckor i äldre områden

Men har det inte funnits perioder när man tänkt mer på flergenerationsboende och därmed solidaritet mellan generationerna?

– Ett tag på 1980-talet byggde man mer av en slags fyll-in-bebyggelse, man fyllde upp luckor, man var rädd att bygga helt nya områden. Det var sannolikt lyckat.

Sett ur Fredrik von Platens perspektiv hände många bra saker under 80-talet. Det blev en omprövningens tid. Genom att förnya områden där många gamla bodde kunde man se till att de hade möjlighet att bo kvar i sitt grannskap, att sluta livscykeln i samma område, kanske i ett särskilt äldreboende.

– Det finns en ganska känd skrift skriven av några forskare kring äldreboende på Chalmers i Göteborg som hette "En vill bo där en är känd" – det handlar om det där att kunna nicka till bekanta och vara känd i blomsterhandeln. Det ligger mycket i det, jag skulle vilja lägga till "En vill bo där en känner igen sig". Flyttar man till en helt annan stadsdel kan förvirringstendenser och demens sätta in tidigare än annars.

Ett sätt att aktivt verka för solidaritet mellan generationerna kan vara att man bygger nya goda bostäder för äldre, som gör att de äldre lockas dit, trots högre kostnad. Deras gamla oombyggda lägenheter, som ofta har relativt låg hyra, kan lämnas till ungdomar, som inte väjer för att gå tre trappor utan hiss.

– Det ger också en slags generationsblandning.

Boverket ger goda exempel på generationsblandat boende

Vad kan då Boverket göra? Jo, de kan peka på goda exempel, säger Fredrik. "Så gjorde man i Kalmar" på kommunnivå och det kan även ett statligt verk göra.

– Vi kan också se till att plan- och bygglagen fungerar för den här typen av bostäder. Ett tag kunde man inte bygga gruppboende för äldre eftersom grannarna klagade och sa "detta är en institution". Vi säger att det är bostäder. När vi gör plantolkningar, bestämmer vad som är tillåtet att bygga, ser vi till att planerna går igenom. Och man kan ju se till att gruppboende blir så likt ett normalt boende som möjligt, att det smälter bra in i grannskapet. I villaområden kan gruppboendet se ut som en större villa.

Fredrik har fler idéer som är i linje med Äldreårets devis "solidaritet mellan generationerna":

– Även om det inte är vår huvudsyssla att säga hur bostäder ska förmedlas, tycker jag inte att man ska gå på strikt köordning. Bostadsföretagen kan se till att fylla samma länga med både yngre och äldre. På så sätt kan båda grupperna stödja varandra. De äldre kan bli en tillflykt för barn som kommer hem från skolan.

Fredrik tycker också att det varit glädjande att läsa ny forskning, exempelvis den svenska Europabarometern om attityder bland äldre, som presenterades på FN:s äldredag i oktober 1993. Den visar att det finns t.ex. mer mor/dotter-kontakt än man trott. Man besöker varandra rätt ofta. Många äldre har daglig kontakt med de yngre generationerna.

Hyr ut till människor som känner varandra!

– Vissa bostadsföretag har nappat på detta. De inser att om de får två trygga hyresgäster så stannar båda längre. Det som kostar med omflyttningar är när man ska skifta boende, reparationer, tomma lägenheter etc. Ser man till att få mer kontinuitet bland hyresgästerna, t.ex. genom att de är bekanta eller släkt, så är det bra.

– Man skulle kunna göra en checklista där man tar upp sådant som kan öka utbytet mellan generationerna. Bostadsföretaget/kommunen kunde ha en strategi när de förmedlar mark till byggen, så att de ser möjligheter att spränga in ett bostadshus speciellt anpassat för äldre, där det redan bor många äldre, då får man en kedjeeffekt när yngre flyttar in i de äldres lägenheter.

Fredrik berättar om en några år gammal idé. I en anslagsframställan föreslog Boverket att man skulle ge äldre hushåll som valde för äldre anpassat boende ett stimulansbidrag, tex gratis flytt.

– Det togs illa upp i massmedia. "Nu ska Boverket deportera..."

Det finns helt andra sätt att visa solidaritet: Som när arkitekter och byggherrar gör det gentemot riktigt gamla människor. Om de ser till att bygga så att de gamla trivs och känner sig hemma när det är dags att flytta till särskilda boenden, har de gjort en slags solidaritetshandling.

– Eskilstunahem utvärderar ett försök där man fick experimentpengar av Byggforskningsrådet och har byggt upp ett bostadshus för äldre i området. Lägenheterna har gjorts handikappvänliga. Men arkitekterna har låtit lägenheterna påminna om de hus de kom ifrån, med liknande socklar, extra takhöjd etc, för att de äldre ska känna igen sig.

Det är lätt att bygga fel för äldre

Boverket ger ut goda råd om hur man bygger äldrebostäder så att de smälter in. Man tar bort sådant som man vet kan minska trivseln för de äldre: Inte för mycket korridorer, inte för mycket otraditionella arkitektoniska detaljer, inte för konstig konst.

– Det är en jätteutmaning för en modern konstnär.

Men det är lätt att göra fel. Just nu pågår en utvärdering av ett gruppboende:

– Där hade arkitekten av omtanke bytt färg på golvmaterialet mitt för varje dörr. För dementa låser det sig: De kan bli rädda, man fick hjälpa dem förbi färgbytena. När man bygger för gamla får man också undvika knapptelefoner och dörröppnare, eftersom närminnet suddas ut först, det vet alla som jobbar med dementa.

Samordnad boendeservice med exempel på solidariskt generationsboende

Vad tycker du att Europeiska äldreåret 1993 har betytt?

– Jag tycker nog att det har betytt en hel del. Vi har regeringens uppdrag att presentera resultaten av vårt stora arbete kring Samordnad boendeservice i april. Här finns rätt många paralleller till Äldreåret. Samordnad boendeservice handlade i praktiken ofta om solidaritet mellan generationerna.

Inom ramen för Samordnad boendeservice har 103 projekt över hela landet fått projektpengar. Fredrik tycker att soldaritetsaspekten märkts särskilt väl i flera glesbygdsprojekt, där man för byns bästa varit beredd att göra en insats för att ha de gamla kvar. De gamla bidrar i sin tur till sysselsättningen genom att stanna kvar.

Ett annat projekt som Boendeservicedelegationen stött är väntjänsten på Reimersholme i Stockholm.

– Där har man visat hur de något äldre kan bli ett trevligt sällskap och ge en extra förtjänst för de halvgamla. Det är ju en rätt omfattande insats man gör, som ledsagning till sjukhus. Det är intressant av flera orsaker: På Reimersholme finns hus både från 30-och 40-talen och de som byggts mycket senare. Det har blivit en bra blandning av generationerna där. De raska 70-åringarna står samtidigt för en service för de yngre, som eljest hade mist sitt postkontor.

När man bläddrar igenom projektkatalogen, ser man en blandning av storståtliga projekt och andra i mindre skala. Några kan skryta med stora framgångar, för andra har förhoppningarna kommit lite på skam.

– Många boendeserviceprojekt utgick ifrån en uppfattning om att det är ganska eländigt ställt. Man trodde att insatserna skulle bli jätteefterfrågade. Men det visade sig att det inte alltid behövdes t.ex. en vaktmästare, eftersom grannarna klarade det på egen hand. Det tycker jag att man ska tolka positivt.

– När vi fördelade bidragen fanns inte forskning om hur det var ställt. Man gissade. Nu är alla projekten utvärderade och därmed finns en provkarta över sådant det finns behov av och marknad för.

Servicehus som samlingspunkt i lokalsamhället

Fredrik berättar att det finns många intressanta försök där man t.ex. ser servicehus som ett resurscentrum i lokalsamhället. Dessa finns på alla ambitionsnivåer. I det enklaste fallet så är servicehuset utgångspunkten för den mobila hemservicen. Till de mest avancerade hör framtidsbyn i Svågadalen i Hudiksvall där man har skola, äldreboende och restaurang i ett. De här servicehusen tycker Fredrik är bra av många skäl: Det blir av "nöden" många möten mellan människor i olika åldrar. Dessutom är dubbelutnyttjande ett bra sätt att få knappa resurser att räcka längre. Man slår två flugor i en smäll.

– Jag sitter i samlingslokalsdelegationen, så jag vet att det finns många bygdegårdar som i Trångsviken i Krokoms kommun där man har lagt många saker under samma tak: Restaurangen används också som skolbespisning, Postfröken sköter biblioteket och postboxarna. Det finns alltid en anledning att gå dit.

Glöm inte miljön i solidaritetsresonemangen

Till sist resonerar Fredrik von Platen kring ett ämne som ofta glöms bort när man talar om solidaritet mellan generationerna, nämligen miljön.

– Nu börjar man tala om solidaritet genom att göra rätt för sig miljömässigt. Det finns en slags miljöskuld. Vilka generationer har andel i den? Vilka ska städa upp? I miljötänkandet glöms ibland de gamla bort, det kan bli väldigt mycket miljö på ett naturvetenskapligt sätt. Och det kan vara svårt för gamla att sortera burkar och mata kompostmaskar. Vi måste hitta en modell för att klara de gamlas andel i miljömedvetandet. Vi måste hjälpa dem. Det är också ett sätt att visa solidaritet.

Taket nått för frivilliga insatser

Lars Tornstam, professor i gerontologi, Uppsala Universitet.
Sakkunnig i Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

I den nytillträdde professorns arbetsrum i Uppsala är bokhyllorna fyllda med litteratur i ämnet åldrande. Bredvid persondatorn ligger en bild av den lille sonen. Som 50-åring och nybliven far har Lars Tornstam perspektiv både bakåt och framåt. Under 1993 fick han sin professur och har vid flera konferenser och seminarier under året höjt ett varnande finger mot tankarna på ökade insatser av frivilliga inom vård och omsorg. Professor Tornstam menar att vi svenskar, tvärtemot de allmänna föreställningarna, är ett folk som praktiserar solidaritet mellan generationerna i praktiken.

I februari 1993 inleddes arbetet med det Europeiska äldreåret i Sverige. Vid mötet i Rosenbad presenterades den svenska kommittén. Representanter för kommuner, landsting, organisationer och föreningar som lockats av budskapet "solidaritet mellan generationerna" hade samlats. Nyfikade och nyfikna var det flera som studsade till när Lars Tornstam tog till orda. De blev snabbt varse att mannen framme vid podiet inte kommit dit för att stryka någon medhårs, för att applådera initiativet, för att tacka och bocka. Tvärtom, Lars Tornstam valde att skärskåda begreppet solidaritet mellan generationerna, understryka att vi i Sverige redan i dag är duktiga på att mötas och hjälpa varandra över generationsgränserna – och – ifrågasatte om det verkligen finns möjligheter att locka till mer frivilligt arbete i Sverige. Han bad alla gå hem och verkligen fundera över detta och varnade för att göra Äldreåret till ett jippo.

När jag träffar Lars Tornstam i december 1993 står resväskorna packade. Han ska resa till Chile för att fira jul med sin nya familj. Han tycks lite besviken på Äldreåret, eller snarare kanske han anser att farhågorna bekräftats. Under vårt samtal återkommer han flera gånger till sin skepsis mot socialminister Bengt Westerbergs uttalande om att man ska satsa på frivilliga insatser. Han är rädd för att folk kan använda uttalandet som ett argument för att rusta ner äldreomsorgen och välfärdspolitiken.

Första gången Lars hörde att det skulle bli ett Europeiskt äldreår, tyckte han att det var en utmärkt idé. Särskilt mycket gillade han devisen "solidaritet mellan generationerna". Men sedan följde invändningarna:

– Hos oss i Sverige, i den ekonomi som nu råder, passar det väldigt bra att säga att man ska lägga tyngdpunkten på frivilliga insatser. Jag vet att Bengt Westerberg inte menade riktigt så. Men han inbillar sig kanske att det är bättre i andra samhällen, där mer av ansvaret för vård och omsorg om de äldre ligger hos frivilliga organisationer, familj och anhöriga. Och då uppstår mitt behov av att korrigera den verklighetsbilden. Verkligheten för gamla människor är

inte bättre i andra länder, tvärtom. Europabarometern om åldrande och attityder till äldre visar att den lösning som vi har valt här, där väldigt mycket av solidariteten ligger i det socialpolitiska ansvaret, är bättre för äldre människor.

Äldre som har anhöriga på nära håll riskerar att få mindre samhällsstöd

Lars är inte oroad av det westerbergska uttalandet i sig, utan hur det kan tolkas.

– Bengt Westerberg har sagt att frivilliga insatser ska vara ett komplement. Jag accepterar det, men när du tittar på hur politiker och beslutsfattare på lokal nivå uppfattar uttalandet, så tänker de: "Vi lägger över en del av ansvaret på anhöriga, så kan vi spara in lite". Det har man redan börjat göra. Undersökningar visar att när man i kommunerna handlägger vård och stöd till äldre, t.ex. hemtjänst och får veta att någon har en anhörig så minskas hjälpen. Strategin man kan rekommendera för gamla människor är: Tala för Guds skull inte om att du har en dotter eller en son som besöker dig en gång i veckan. Då får du mindre stöd. Min poäng är att om vi gör det så går vi över en gräns, som nästan redan är passerad i dag, där det inte är realistiskt att lägga över mer vårdansvar på anhöriga än som finns i dag. Det kommer i synnerhet att drabba kvinnor, som hamnar i en dubbel konflikt mellan nödvändigt förvärvsarbete och moraliskt vårdansvar. Det ska man passa sig väldigt noga för.

Samhället bör underlätta för dem som hjälper anhöriga

Lars Tornstam anser att vi redan befinner oss i det gränslandet och att det inte går att lägga ökat ansvar på anhöriga.

– Men man borde underlätta för dem som redan tar det ansvaret.

Menar du med ekonomisk hjälp eller med avlastning?

– Bådadera. Men kanske framför allt avlastning.

Lars Tornstam återkommer till Bengt Westerberg, men tar upp en ny tråd, den ekonomiska. Tornstam säger mig att så fort man ställer frågan "måste man inte skjuta mer av ansvaret för äldreomsorgen på frivilliga insatser av ekonomiska skäl" så har man legitimerat en neddragning.

– I samma ögonblick som man säger att bakgrunden är dålig ekonomi, är det ett bländverk att säga att frivilliga insatser handlar om ökad solidaritet. Egentligen handlar det om att man söker nya lösningar för att finansiera eller för att klara behovet och låtsas som att det handlar om ökad solidaritet.

Jag undrar ändå hur man ska lösa det ekonomiskt?

– Genom att inte använda det mikroskopiska perspektivet, där man bara tittar på äldreomsorgen. Tittar du på hela samhället är inte bilden så katastrofartad. Men man snävar ofta in och tittar enbart på kostnaden för vård och omsorg om äldre och inbillar sig att lösningen ligger i det perspektivet, att problemets

omfattning ligger där. Det är istället en del av något mycket större. Det är, om du så vill, en del av JAS-planet som trillade ner i huvudet på folk. Man kan lite lättköpt säga att så länge vi har råd att bygga flygplan som trillar ner i huvudet på folk, ska vi ha råd att klara en vettig äldreomsorg. Man måste kritisera det här atomiserande perspektivet, söndra och härska. "Jaha, ni i skolan får lösa ert" och så struntar man i att man skulle kunna föra över från en sektor till en annan. "Och ni inom försvaret får sköta ert" i stället för att ha en helhetssyn på det hela och kanske se att försvaret är en ålderdomlig organisation som är oekonomisk, och som kanske skulle kunna rationaliseras eller omorganiseras för att lämna ekonomiskt utrymme till andra samhällssektorer. Se också på hur regeringen sköter sin ekonomi, vad de slösade bort på att försvara kronan hösten 1992, 35 miljarder, det är ju en summa som skulle räcka ganska långt.

Svensk äldreomsorg är inte för dyr

Problemet är, tycker jag, att det finns få människor som har ett helhetsperspektiv. Det blir ju så att gamla får slåss mot unga för att frågorna ligger under samma departement..?

– I bästa fall. I sämsta fall får gamla slåss mot gamla. Det är som att gamla får välja mellan att antingen få pensionen eller sjukvård. Eller så ska just de vårdbehövande gamlas anhöriga betala kalaset genom att ställa upp själva och slitas sönder.

I dagens Danmark – Lars Tornstam saknar svenska siffror – svarar äldreomsorgen (inklusive pensioner) för 27-28% av BNP. Dansk forskning visar att andelen kan öka med som mest 10%, till 37%. Med ett par procents tillväxt skulle nivån ligga kvar på dagens, i ett 25 års perspektiv. Vi har alltså råd med äldreomsorg på dagens nivå, anser Tornstam.

En svensk statlig utredning (SOU 1985:31) som Tornstam citerar visar också att försörjningsbördan – antalet personer en förvärvsarbetande måste försörja – sjunker mellan åren 1970 och 2000. 1970 hade varje förvärvsarbetande att försörja 2,09 personer inklusive sig själv och år 2000 är det 1,78 personer. Då är både gamla och unga som ska försörjas medräknade.

Just nu befinner vi oss ju i en lågkonjunktur...

– Då får man ta produktivitetsutvecklingen i beaktande. För att uppnå ett visst mått av nyttigheter i samhället krävs det mindre och mindre arbetskraft. Sådana alternativa sätt att se på statistiken ger inte alls fog för katastrofperspektivet som de flesta älskar att hålla fram.

Äldreåret ökar inte solidariteten mellan generationerna

Hur hoppas du att folk ska reagera på dina tankar om äldrefrågor?

– Jag hoppas att man ska tillägna sig ett bredare perspektiv, att man ser att det här hänger ihop i ett större sammanhang och att vi måste diskutera allt detta. Det är en sak. Men sedan har jag personligen svårt att vara med på ett sånt här jippo (Europeiska äldreåret) där man låtsas som att det bidrar till att öka solidariteten och förbättra situationen för de äldre. Det gör det inte. När vi börjar att ta bort vårdmöjligheter med kommunalt stöd och förväntar oss att anhöriga ska göra det, är vi med och bidrar till försämringar, inte bara för äldre människor utan också för anhöriga. När man använder, utnyttjar, Äldreåret medvetet eller halvt omedvetet så här är det svårt att vara med och låtsasleka.

Svenskar är solidariska över generationsgränserna

Lars tycker att vi i Sverige är bra på solidaritet i praktiken, särskilt om man talar om den socialpolitiska solidariteten.

– Vi är duktigare än vad vi tror i andra dimensioner också, t.ex. i den solidaritet som kommer till uttryck i hur enskilda tar hand om sina gamla medmänniskor.

Vad tror du det beror på att det finns en myt om att vi inte bryr oss så mycket om medan vi i själva verket gör det?

– En sak har att göra med ett allmänt dåligt samvete i förhållande till äldre, eller kanske en egen rädsla för att bli gammal. På sätt och vis liknar det föräldrars dåliga samvete i förhållande till sina barn. En mor kan nästan göra hur mycket som helst och ändå ha dåligt samvete för att hon inte tar hand om sina barn på ett riktigt sätt. Vi känner ett vårdansvar för gamla människor, men vi har dåligt samvete.

Hur ser du på att du själv ska bli gammal?

– När man har sett hur pendeln svänger mellan olika ytterligheter, när politikerna ska utnyttja vad de tror vara kunskaper finns det anledning att vara orolig. Pendeln har svängt här i Sverige, till forskares stora förvåning. En period, när det stora politiska stridsropet var att alla gamla skulle bo hemma, la man ner/tillät inte byggnation av ålderdomshem: Man gav inte statsbidrag till dem. Då blåste förändringens vind så starkt att gamla människor som bodde på ålderdomshem och trivdes, skulle väck därifrån. Då stod de flesta av oss forskare med gapande munnar och undrade: "Vad håller politikerna på med"? Vi hade kanske försett dem med en del argument som sa att det var ganska många gamla som ville bo kvar hemma. Men därifrån var steget långt till att alla människor med tvång skulle bo kvar hemma.

Forskningsresultat kan användas fel

Det där uppfattade jag som en delvis ekonomisk sak – man trodde att det skulle bli billigare?

– Det var kanske så, och forskningen passade bra att utnyttja den gången. Vi var ganska många forskare som sa att många skulle kunna bo hemma och må bra av det. Då var det lätt för politikerna att till överdrift använda det som argument för att åstadkomma någonting som de trodde skulle vara billigare. Vi kan vara i precis samma situation just nu. Ökat ansvar för gamla anhöriga är i dag precis lika mycket den hävstång som politikerna tar till för att möblera om i ekonomin.

Forskning har visat att en av förutsättningarna för att det är så bra mellan generationerna i Sverige, är att man inte är beroende av varandra.

– När vi tittar ut över gränserna tror vi gärna att i t.ex. Medelhavsländerna, där vårdansvaret ligger kvar hos barnen, har äldre det mycket bättre och känner sig mer tillfreds. Europabarometern visar att det är fel. Symptom på psykisk belastning och ensamhet tilltar ju större familjeansvaret är, ju mer de gamla är beroende av barns omsorg.

– Det generella mönstret är att när gamla människor hamnar i beroendesituation till sina barn, så far de illa. Den känslomässiga relationen mår inte bra. En del av värdemönstret i vår kultur talar om hur viktigt det är med självständighet och oberoende. Det är vi genomsyrade av, det tar vi med oss som gamla. Det är lika viktigt för dig att vara självständig när du är gammal som när du är ung. Det bidrar till att självständigheten i förhållande till barnen blir en förutsättning för en god självständig relation.

Hur skulle man kunna göra för att öka de äldres möjligheter att göra sin röst hörd?

Risk för försämring av vård och omsorg

– Det gäller att agera genom intresseorganisationer och annat. Sen kan man hoppas att den uppkäftiga 40-talsgenerationen kommer att fortsätta skrika även när de blir gamla.

Om det här med frivilliga insatser lyfts fram, finns det då en risk för att vi får en europeisering av äldreomsorgen?

– Ja, det tror jag. Det finns en reell sådan risk. I den praktiska handläggningen är det redan så att om det finns anhöriga, får man mindre hjälp av kommunen. Det är början på en europeisering där ansvaret kommer att ligga på barnen. Sedan beror det på vad du menar med europeisering. Om man tolkar det som i Tyskland, där barn har det formella ansvaret för de äldre, tror jag att det är väldigt långt dit för Sveriges del.

Är det risk för ett systemskifte eller handlar det enbart om marginella förskjutningar?

– Vi är redan inne i en gradvis förskjutning där man pressar över ansvaret på de anhöriga. Och det kan man väl kalla för en europeisering. Sen beror det på hur långt vi tillåter den att gå, innan vi säger stopp.

Är det inte ett problem att omsorgen om äldre rör de äldre själva och medelålders kvinnor (som tar vårdansvar). Kanske båda grupperna har svårt att föra sin talan. Har du några bra idéer om hur man ska höja garden?

– Det är svårt. Det ligger i dynamiken att när man ska krama ur resurser någonstans, så gör man det oftast där det är lättast, där man får minst motstånd, där folk inte sparkar emot och skriker.

Till sist hamnar vi i en diskussion om själva begreppet solidaritet:

– När man talar om solidaritet ligger det underförstått att det är något som vi allihop visar, en slags kollektiv solidaritet. Men när man betonar frivilliga insatser flyttas solidaritetsansvaret över på dem som råkar ha så gamla föräldrar att de måste tas om hand. Då är det ingen kollektiv solidaritet längre. Då har vi flyttat oss från ett solidaritetsbegrepp där vi allihop tar gemensamt ansvar, till en innebörd där framförallt döttrar till vårdbehövande gamla pådyvlas solidaritetsansvaret. Det är ingen riktig solidaritet.

Kvinnor, välfärd och solidaritet

Gunn Franzén Ljung, ombudsman på TCO.
Sakkunnig i Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

Gunn Franzén Ljung är ansvarig för de socialpolitiska frågorna på TCO-kansliet och dit hör äldrefrågor. Hon tar emot på tjänsterummet på Linnégatan i Stockholm. Väggarna är fyllda av litteratur och pärmar som speglar hennes ämnesområden: Här finns böcker om allt från barnomsorgsfrågor till narkomanvård. Själv är hon 40-talist, fick barn på 60- och 80-talet och tillhör den "duktiga" generation kvinnor som skulle klara allt samtidigt (arbete, barn, familj, bullbak, politiskt och fackligt engagemang) och det där med barnen var något som arbetsgivaren helst inte skulle märka...

När Gunn Franzén Ljung första gången stötte på devisen "solidaritet mellan generationerna" gick hennes associationer i ganska traditionella banor. Framför sig såg hon mediabilden av gamla som är rädda att gå ut på gatorna och följdtanken "vi måste visa respekt för gamla".

– När jag började tänka efter: Vad ligger det i solidaritet mellan generationerna, kom jag in på andra aspekter. Var finns vår solidaritet? Hur har våra gamla det i förhållande till ungdomen? Och då kom jag in mer på välfärdssystem, hur vi lever, hur vi bor, förhållandet till våra gamla.

Här i Sverige tycker Gunn att vi lyckats ganska bra med "solidaritet mellan generationerna".

– Men det går alltid att förbättra. När man diskuterar det här måste man jämföra hur vårt samhälle ser ut i förhållande till andra samhällen.

Utbyggd äldreomsorg var en förutsättning för strukturomvandlingen i Sverige

I dagens Sverige är det väldigt hög andel som arbetar. Det är ganska ovanligt att gamla föräldrar bor hos sina barn. Det skiljer Sverige från många länder i Europa. Förklaringen finner Gunn i efterkrigstidens strukturomvandling, då svenskarna flyttade från regioner med för få arbetstillfällen till mer arbetsintensiva regioner och städerna växte. Många flyttade långt, hundramilaflyttar var inte ovanliga. Men vad gjorde det möjligt att flytta?

– Det kunde vi göra tack vare de välfärdssystem vi har: Vi har en utbyggd äldreomsorg. Dagens och gårdagens döttrar har kunnat flytta från sina gamla föräldrar. De har vetat att när deras far och mor blivit gamla har det funnits socialtjänst i Haparanda, att de skulle få sina pensioner, att de har sitt boende där uppe. I andra länder bygger mycket av tryggheten på att den förvärvs-

aktiva generationen rent fysiskt har hand om den äldre generationen. I ett sånt system kan man inte bryta upp och röra sig som vi kan.

Välfärdssystemet gör solidaritet mellan generationerna möjligt

Gunn anser att det inte är systemen i sig som gjort detta möjligt, utan hur vi valt att bygga upp systemen, välfärden, i Sverige.

– Vi har allmänna och generella system som är lagreglerade. Tryggheten är inte knuten till arbetsplatsen eller bostadsorten. Den som flyttar tar med sig pensionsrättigheten och kan göra anspråk på barnomsorg på den nya platsen. I Tyskland är välfärd och trygghet knuten till arbetet/företaget. Det innebär oerhörda inlåsningseffekter som vi inte har i Sverige.

Jämställdhetsaspekterna är viktiga för Gunn. Genom att fackföreningsrörelsen har drivit kravet på allas rätt till arbete och egen försörjning har man stärkt kvinnornas ställning.

– Det har gjort svenska kvinnor friare än i andra länder, där man är knuten till en familjegemenskap för att få trygghet. Att sluta med sambeskattningen var en viktig milstolpe.

Det svenska systemet har hjälpt kvinnor ut i arbetslivet

Även privat kan Gunn jämföra olika europeiska system. I Holland bor hennes dotter med man och tre små barn. För varje nytt barn betalar hennes svärson mindre i skatt. Man kan föreställa sig vilket hinder det är för att dottern ska börja jobba. Motsvarande det lilla hon skulle tjäna finge svärsonen lägga i högre skatt...

– I Holland har man knappt någon offentlig barnomsorg. Man behöver inte; kvinnorna sköter barnomsorgen och mycket av äldreomsorgen hemma. I det holländska skolsystemet lämnar man barnen på morgonen, hämtar på lunchen, lämnar efter lunchen och hämtar på eftermiddagen. Det finns inget förvärvsarbete som kan hantera det!

Vad har vi uppnått, vi arbetande kvinnor i 50-årsåldern?

Gunn Franzén Ljung minns sin egen småbarnstid. I dag ifrågasätter hon om det är nödvändigt att föräldrar ständigt ska ge järnet på arbetet under småbarnstiden. Båda föräldrarna kan gå ner i arbetstid, tycker hon.

– När jag är ute och möter kvinnor i min egen ålder, träffar jag många trötta tjejer. De har kommit till en punkt i livet då de börjar ifrågasätta sina livsval. De egna barnen är vuxna, föräldrarna är gamla, sjuka eller har hunnit dö. Då börjar de fundera: Gjorde jag rätt? Skulle jag ha stannat hemma mer med barnen? Skulle jag ha ägnat mer tid åt mina föräldrar de sista åren? Frågorna kommer när de ser resultatet av sina vedermödor på arbetsmarknaden, som i de flesta fall är hästlängder efter motsvarande mäns, både vad gäller lön och karriärsteg.

– Det har inte varit helt bra för oss att jobba som vi har gjort. Inga-Lisa Sangregorio, en journalist som jag känner, säger "När jag tänker tillbaka på 60-talet blir jag retroaktivt trött". Hon menar att på 60-talet skulle vi 40-talister vara så jäkla duktiga. Vi skulle gifta oss, vara svärmorsdrömmar, göra karriär, jobba fackligt och politiskt och föda barn och baka bullar och hela köret. Nu ser många kvinnor resultatet av slit och deltidsarbete i låga pensioner.

Nu är det männens tur att ta ansvar för familjen

– Vår modell med hög förvärvsfrekvens och långa arbetstider samtidigt som vi har barn är inte riktigt bra. Det är inte kvinnorna som ska minska sin arbetstid. Vi måste dela på arbetsbördan. Nu börjar männen sakta och lugnt komma in mer i familjearbetet. Dagens unga killar vill ta föräldraledigt. Det är ofta tjejerna som bromsar.

– Jag hoppas att nästa generation får en bättre arbetssituation med bättre arbetsfördelning och inte är så trötta som de som nu är utslitna. För det ser vi ju också i förtidspensioneringar, i sjuktalen som är högre för kvinnor. Det är nog ett resultat av ständigt dubbelarbete, dåligt samvete och stress för det man skulle ha gjort men inte hinner göra.

Dagens pensionärer har en ekonomiskt trygg standard

Gunn menar att det är mellangenerationen som står för huvuddelen av solidariteten mellan generationerna, åtminstone materiellt sätt. Det är ju den arbetande generationen som finansierar välfärdssystemen.

– Sedan finns det en annan solidaritet som man inte pratat så mycket om. Vi har pensionärer som har en ekonomiskt trygg standard. De rör på sig mycket, reser, hälsar på sina barn och barnbarn. Barnbarnen reser till mormor och morfar på ett annat sätt än tidigare. Det är också ett generationsutbyte.

Många pensionärer är ju pigga?

– Levnadsstandarden har stigit och vi har lagt friska år till livet.

Gunn ser inga direkta hot mot de svenska trygghetssystemen. Men hon betonar att alla system har byggts upp med tanke på ständig tillväxt.

Systemen måste anpassas för att klara dåliga tider

Konsekvensen är att systemen måste ses över och anpassas för att bli tillräckligt robusta för att klara en sviktande samhällsekonomi.

– Pensionssystemen står inför problem en bit in på 2000-talet. Det finns många idéer till lösningar. Vi har upptäckt problemen i tid. Dessutom har vi byggt upp våra system så tidigt så att vi klarar en stor åldrande befolkning. Där står andra länder inför jätteproblem. Vi kan klara de ekonomiska systemen med relativt begränsade ingrepp. Där finns en skillnad på hur man fackligt

hanterar det i Sverige och i Europa. Vi har fördelningssystem och de fackliga organisationerna är mycket aktiva i utformningen av systemen. Vi vet att de finansieras via ett utrymme ur produktionen, de sociala avgifterna. I andra system döljs finansieringen i allmänna skatter eller höga egenavgifter.

Arbete på lika villkor – en förutsättning för kvinnors trygghet på ålderns höst

Hur ska man göra för att gamla kvinnor inte ska bli förlorare?

– Alla ska ha egen folkpension som grundnivå. Sedan byggs den på i förhållande till inkomsten man hade som förvärvsaktiv. Från fackligt håll kan vi inte svära oss fria ifrån hur det ser ut i dag. Vi är smärtsamt medvetna om de löneskillnader som finns och de orättvisor det leder till i förlängningen. Vi måste slåss för bättre löner och arbetsvillkor för att komma till rätta med det här.

Ute i Europa är det vanligt att pensionssystemen är konstruerade så att kort deltidsarbete och låg lön inte kvalificerar till pension, vilket missgynnar kvinnor. Gunn menar att det enda sättet att komma runt problemet är att se till att kvinnor arbetar i samma utsträckning som män.

– Det finns länder som medvetet väljer system som gör att många lönemässigt hamnar under försäkringsnivåerna. England har oerhört mycket korta deltider. Den arbetskraften blir billig för arbetsgivaren; de behöver inte betala in alla sociala avgifter och skatter för dem. Dessutom är det en oerhört flexibel arbetskraft: Männen arbetar och kvinnorna kan plockas in när de behövs. Ofta på obekväma tider, det passar kvinnorna indirekt eftersom de saknar barnomsorg...

Gunn tycker att situationen i dagens England påminner om hennes egen mors, på 50-talet i Sverige. Moderns sätt att förstärka familjens ekonomi var att jobba i skolbespisningen, dela ut tidningar, städa någon timme. Den familjeekonomiska situationen finns på många ställen utanför Sverige i dag.

Stigande arbetslöshet är ett hot mot kvinnors rätt till arbete

Stigande arbetslöshet ser Gunn som ett direkt hot mot kvinnors rätt till arbete. I Tyskland arbetar färre kvinnor än här. Flera orsaker kan sökas i deras välfärdsmodell: Verksamheten i skolor och daghem bygger på att mammorna finns till hands hemma på eftermiddagen. (Det finns ingen skolbespisning). Vuxna barn ansvarar för sina gamla föräldrar, vilket leder till att många kvinnor sköter sina gamla mödrar och svärmödrar obetalt i hemmet. Sambeskattning gör att kvinnor måste tjäna ganska mycket för att hennes arbete ska bli "lönsamt" för familjen. Överförde man den tyska förvärvsfrekvensen bland kvinnor till svenska förhållanden skulle 700.000 kvinnor försvinna från arbetsmarknaden i Sverige. Arbetslösheten skulle försvinna i ett nafs! En godbit för bakåtsträvande krafter!

– Vi måste slåss för vår rätt till arbete och självständighet. Männen skulle kunna lösa hela arbetslöshetsproblemet genom att fösa oss tillbaka till spisen! Och så får vi sköta barn och gamla obetalt som man gör på kontinenten.

Finns den politiska ambitionen går det ganska lätt att göra kvinnors arbete "olönsamt" säger Gunn Franzén Ljung. Det kan styras med olika bidrag och skatteregler (t.ex. sambeskattning och vårdnadsbidrag)."Lyckas" man låsa in kvinnorna i hemmen kan man fortsätta skära i den offentliga sektorn och minska dess ansvar för barn och äldre...

– Dithän får vi inte komma. Om vi ska med i EU – och redan nu i och med EES – är vår modell ett av våra bidrag från Skandinavien: Vi ska hjälpa våra medsystrar att få samma självständighet och rätt till egen försörjning och ställning på arbetsmarknaden.

Den svenska modellen är rationell, effektiv och billig. Utveckla den!

Hur ska vi argumentera för välfärden?

Gunn tycker att vi ska propagera för vår svenska modell:

– Vi har löst det bra i Sverige. Våra system är rationella, effektiva och billiga. Vi ser vilka problem man står inför ute i Europa med äldrefrågor och ofinansierade pensionssystem. Vi ska inte rasera våra system, om vi tvingas bygga upp dem igen kommer det att kosta för mycket. Styrkan är att vidareutveckla, anpassa och behålla det vi har. Det är vår möjlighet att klara oss inför de ekonomiska problem som kommer i framtiden.

En fortsatt stor offentlig sektor tycker Gunn är en förutsättning för att behålla jobben och därmed välfärden. Det offentliga genererar jobb, som ger ökad produktion, som höjer konsumtionen, som gör att fler betalar skatt och därmed finansierar välfärden.

– Annars kommer vi in i ett ekorrhjul där ökad arbetslöshet gör att mycket av våra intäkter och produktion går åt till att betala passivitet.

Minskad offentlig sektor är ingen lösning på krisen

Att dra ner inom kommuner och landsting, göra folk arbetslösa och sedan betala ut a–kassa och socialbidrag till dem, samtidigt som t.ex. vården försämras tycker Gunn är fel. Dessutom ser hon att det är de svagaste grupperna som drabbas hårdast av lågkonjunkturen.

– Vinnarna är de som kan formulera sig, som har någon som pratar för dem. Det är en oerhört farlig utveckling. Behåller man de generella och allmänna systemen täcks alla upp.

Vintern 1994 diskuteras stora förändringar inom t.ex. de svenska pensionssystemen. I dagens socialförsäkringar finns ett "tak" för höginkomsttagarna, men avgifterna tas ut på hela lönesumman. Gunn anser att taket bör följa standardutvecklingen i samhället, för att det allmänna systemets nivå inte blir så låg att folk inte längre klarar sig på pengarna från den allmänna försäk-

ringen. Då tvingas de att "fylla på" med privat sparande och försäkringar för att bibehålla tryggheten och leva med samma standard vid sjukdom, föräldraledighet, ålderdom och liknande.

I de generella systemen är medborgarna solidariska med varandra

– När för många har passerat taken, börjar man tala om att det måste bli ett bättre samband mellan inbetalda avgifter och utgående förmåner. Dessa förespråkare kommer förr eller senare att få gehör för sina krav vilket innebär att man slutar att ta ut avgifter för hela lönesumman. Då tappar vi den solidariska omfördelningen från hög- till låginkomsttagare, från frisk till sjuk, från ung till gammal, från man till kvinna. Slipper de betala till de generella systemen får de allmänna försäkringarna mindre intäkter och politikerna tvingas hela tiden att skära och försämra förmånerna.

Och då blir fördelningen än snedare. De som har råd ser till att fylla på till vettig standard, t.ex. genom privata pensionsförsäkringar, medan låginkomsttagaren, som kanske också får lägre avgifter till det allmänna systemet får svårare att köpa en fullgod trygghet eftersom hans/hennes påbyggnad blir mycket dyr på grund av att låginkomsttagaren är en större försäkringsrisk.

– Dessutom börjar låginkomsttagaren inte med att springa med det ökade utrymmet för att köpa en privat försäkring, han/hon har ju så många andra eftersatta behov, typ boende, mat och kläder. Han/hon köper inte i första hand en pensionsförsäkring som faller ut om trettio år. Det leder till att segregeringen ökar.

– Det är en del av systemskiftet, det är en politisk vilja att man ska gå över till mer individuella och privata system.

Det är en politisk vilja att segregationen i samhället ska öka

Redan med sjukförsäkringen...?

– Visst, visst. De krafterna är oerhört starka. Vi hade kommit för nära det ideala fördelningssystemet i Sverige, klyftorna hade blivit för små. Då hävdar man att folk missköter systemet, att det överutnyttjas. Det är en politisk vilja att segregeringen ska öka, det måste svida mer i skinnet för att den där nere ska jobba mer.

Det senaste på dagordningen att pensionspoängen ska räknas utifrån ett livsinkomstperspektiv, inte de 15 eller 20 bästa åren.

– Vi på TCO dränker politiker m.fl. med beräkningar om hur det kommer att slå. I ett livsinkomstperspektiv kommer de som varit arbetslösa och låginkomsttagare att straffas ända in i döden. Och socialbidrag är ju inte pensionsgrundande.

Tanken på att folk skulle arbeta ett extra år, fram till 66 år, ger Gunn Franzén Ljung inte mycket för, trots att det enligt de nya beräkningarna skulle ge 8% högre pension. "Vilka är det man förväntar sig ska jobba längre" frågar hon, nästan retoriskt. Och svarar själv:

– De som har så låg pension att de inte kan gå vid 65 år, utan ska orka ett år till. Vilka är det som har de låga pensionerna? Jo, utslitna sjukvårdsbiträden, dagispersonal, socialarbetare och metallarbetare. De orkar väl inte gå ett år till. Det är så cyniskt!

Trappa av arbetet lite i taget och dra nytta av den äldre arbetskraftens kunskaper, istället för att tillämpa "ättestupa"

Gunn tror mer på att man trappar ner sitt arbete, går ner i arbetstid lite i taget. Så blir det lättare att anpassa sig till livet som pensionär, man slipper "ättestupan".

– Det är bra både för den enskilde och för arbetslivet. Då behåller vi de äldres erfarenhet och kunskap, som sedan successivt lämnar över den till någon annan. Nu möblerar vi med folk som om de vore brickor, istället för värdefullt kapital i samhället.

Så rundar vi av samtalet genom att återkomma till det faktum att gamla föräldrar och vuxna barn i Sverige lever relativt självständigt i förhållande till varandra. Gunn tycker att man ska ha rätt till det som gammal.

– En bra bit på vägen är att ha en egen försörjning och inte vara ekonomiskt beroende av någon annan. Man är inte fysiskt beroende i de svenska systemen, man får professionell hjälp av socialtjänsten eller sjukvården. Det ger hög kvalitet. Vi hade inte haft det bättre om vi valt en modell där mycket vilar på hemmadöttrar och svärdöttrar. Man är inte destinerad till att vårda hela livet. Om de som har de egenskaperna går ut och jobbar får de dels en yrkesgemenskap, de får utveckling och kompetens. Och vi som inte jobbar inom vård och omsorg känner trygghet för att våra barn och äldre får den bästa omsorgen. Sedan kan vi umgås med dem på vår fritid, vår semester etc. Så blir alla tillfredsställda på sitt sätt och kan ge varandra mycket vid de kontakter vi har med varandra.

Farmor kan vara tonåringens förebild

Lars Bryntesson, departementsråd vid Ungdomsenheten, Civildepartementet. Ledamot i Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

Vi möts en av mellandagarna i tjänsterummet på Civildepartementet på Fredsgatan i Stockholm. Julrosor och halvt vissnade hyacinter anger att det råder lite julstiltje. Men skenet bedrar, på enheten arbetas intensivt med en proposition och stressen känns i luften. Lars Bryntesson lägger en pärm på soffbordet och säger: Hur lång tid tar det? Frågan luktar stress, men det visar sig att vi är överens om hur lång tid samtalet får ta. Telefonen tycks vara avstängd, för vi får sitta ifred nästan hela tiden. Lars Bryntesson arbetade tidigare med ungdomsfrågor på Jordbruksdepartementet 1986-1988 och efter en sejour som utredningschef på Kooperativa Institutet återvände han 1991 som chef för en nybildad Ungdomsenhet på Civildepartementet.

Eftersom Lars Bryntesson basar över Ungdomsenheten är perspektivet givet. Han säger i förbigående att när han försökte ringa in sitt ansvarsområde så trodde han att pensionärer definitivt låg utanför. Sedan visade det sig att Civildepartementet engagerat sig med både liv och lust i Europeiska äldreåret 1993. Det tycker han är ett tidens tecken.

– Mitt perspektiv har från starten varit temat gemenskap över generationsgränserna och att värdera frivilliga och idéella insatser som komplement till samhällets insatser. Det har gett effekter, fotavtryck, på verksamheten i landet. Allmänt sett har vi ansett att det finns ett behov att få bort vad vi skulle kunna kalla generationsapartheid. Det är på gång. Det som en gång hette ungdomsgårdar, förvandlades till fritidsgårdar och idag talar vi om träffpunkter, också över generationsgränserna. Det gäller att inte separera grupper ifrån varandra.

Visst tycker Lars Bryntesson att det är bra med äldreboende respektive ställen där ungdomar kan träffas i fred. Men det är riskfyllt om man inte också skapar andra vägar till kontakt.

– När man tittar på Äldreåret och det som uppnåtts gäller det att använda rätt perspektiv. I takt med att man skapar äldre- och ungdomsbostäder gäller det att integrera dem så mycket som möjligt i samhället. Annars finns uppenbar risk för generationsåtskillnader. Det gäller att skapa mötesplatser.

Ett av Lars Bryntessons älsklingsexempel kommer från Trelleborg, ett projekt som regeringen via Barn- och ungdomsdelegationen har stött med bensinpengar. Det handlar om raggare som skjutsar pensionärer.

– Dels är det självklart ett jippo. Men det handlar också om att två grupper upptäcker resurser i varandra, ser varandras värde. De unga killarna kunde diskutera bilar från 30-talet med 75-åringar, som kunde allt om de årsmodellerna och har kört dem själva. För de äldre var det spännande att komma

tillbaka till raggarna, återuppleva lite av sin egen ungdom. Och de yngre upptäckte att det fanns en kompetens hos de äldre som de inte anade. "Farfar kan lika mycket om bilar som jag". Det visade också de äldre att dagens ungdomar har en kultur som påminner om deras egen en gång i tiden.

Inga konstlade möten mellan gammal och ung

Han tycker alltså att det är bra att hitta varandra i den direkta verksamheten. Konstlade möten fungerar inte. Det ska handla om nytta och nöje. Lars berättar om en idé som han diskuterat tillsammans med Lillemor Wiklund på Forum 50+, en idé som måste förankras och verkställas lokalt. Det handlar om äldre som kunskapskälla.

– Tänk att använda äldre när exempelvis mellanstadieelever läser nutidshistoria! Att ta in någon som berättar: "Så var det för 50 år sedan" och sedan kanske besöka muséet tillsammans. Det blir ett sätt för skolbarnen att känna att de kan ha nytta av de äldre. Och kanske det är roligare än att gå med fröken på museum? Vi måste våga testa udda saker.

Den skissade idén bygger på idéella insatser. Lars tycker att den välutvecklade svenska offentliga sektorn inte får hindra idéella och frivilliga initiativ.

– Man måste släppa in fler naturliga initiativ, t.ex. i skolan, visst finns det en potentiell risk för fackliga protester, de kanske tycker att de blir av med arbetsuppgifter, men jag tycker att det i första hand handlar om att förstärka kvaliteten i undervisningen. Hotet som man kan känna är ofta en skenbild. Man ska vara stolt över att ha förmågan och kraften att ta emot t.ex. äldre personer i undervisningen. Klarar man det stärker det i sig skolan.

Ta hänsyn till solidaritet vid samhällsplanering

Lars tror på utvecklingen, såväl den tekniska som den mänskliga. Han jämför med de engelska spinneriarbeterskorna som på 1800-talet slog sönder de första spinnerimaskinerna. Men de kunde inte hejda utecklingen.

– Vi kan inte med ett enkelt penseldrag ändra förutsättningarna. Det handlar om människors vilja.

En idé är att man beaktar tanken på "solidaritet mellan generationerna" vid samhällsplanering, när man planerar bostadsområden och i föreningslivet så att mer generationsövergripande verksamhet görs möjlig.

– Det måste finnas fler neutrala mötesplatser. En förutsättning är dock att man har respekt också för ungdomars behov av en egen värld, och ser till att de har egna mötesplatser. Det står inte i konflikt till att uppmuntra fler gemensamma världar.

Förändra massmedias attityder till ungdomar

I sitt jobb möter Lars problemet med äldres rädsla för ungdomar. Han tycker att det delvis kan skyllas på massmedia som ger en sned bild av ungdomars beteende, långt ifrån den normala verkligheten.

– Rädslan för våld är farligare än våldet i sig, säger Lars och det låter som ett slagord. Jag tycker att man ska uppmärksamma ungdomar också när de gör bra saker.

Hur många reportage och indignerade tidningsartiklar har vi väl inte läst som handlar om fotbollssupportrar? Enligt mediabilden är en typisk svensk supporter en stridslysten kille som har fotbollsmatchen som ursäkt för starkölsfylla och slagsmål med motståndarlagets supportrar. Bara namnet Black Army (AIK-s supporterklubb) får blicken att flacka hos många. Inför fotbolls-EM 1992 laddade polisen för väntade kravaller och i vissa tidningar pläderades till och med för undantagstillstånd, att militären skulle kallas in. Men förväntningarna kom på skam, det blev mycket fest och lite våld de veckorna, konstaterar Lars. Det han vill åt är att mediabilden av supportern speglar en liten minoritet och att de goda exemplen sällan lyfts fram.

– Supporterklubbarna inom AIK, Djurgården och Hammarby har bildat "Svenska supporterföreningen" som har till syfte att stärka samarbetet mellan föreningarna. Supporterklubbarna består till 99% av goda krafter, som gör upp med de som är bråkstakar. Det är en positiv kollektiv fostran, men det uppmärksammas inte.

En liten men hörbar suck undslipper Lars Bryntesson och han säger att det bästa vapnet mot våldet är fakta. Trots att han vet att varken han, Civildepartementet eller regeringen kan påverka pressen nämnvärt, tycker han ändå att det vore önskvärt om medierna ser sig som en viktig del i opinionsbildningen, att de har betydelse för attityderna i samhället. Om det i förlängningen skulle leda till att vi fick fler positiva nyheter tycker han att det är bra.

Farmor kan vara tonåringens förebild

Lars tror också på ökad kontakt mellan det han kallar generation ett och generation tre. Barnbarn och farföräldrar om man så vill. Farmor kan vara en god förebild för tonåringen.

– De tydligaste behoven av flera möten finns mellan generation ett och tre, eftersom man bor längre ifrån varandra än förr. Båda grupperna kan upptäcka att de har mycket gemensamt, det kan ge aha-upplevelser. För ungdomar är det ofta mer spännande att träffa en äldre person, än någon i samma generation som föräldrarna. Dessutom finns det ingen kontrollrelation dem emellan, de kan umgås på mer jämlika villkor.

Förutom i skolan tycker Lars att äldre skulle kunna användas på fritidsgårdar. Till en början kanske det krävs att man kommer flera på en gång. Varför inte starta samarbete mellan pensionärsföreningar och ungdomsföreningar?

– Föreningslivet kan vara den gyllene nyckeln för större kontakt mellan generationerna.

Lars menar att mötet mellan generation ett och tre är lika viktigt för båda parter.

– Det är viktigt att ungdomar får kontakt med sina rötter. För äldre kan det handla om att bli tagna i anspråk, att märka att man har kunskaper som fortfarande håller. En egen kontakt med ungdomar överbryggar dessutom rädsla.

Ingen ska heller tro att det bara är de äldre som har kunskaper att förmedla. Vem kan inte se farfar framför datorn med en tonårig "dataexpert"?

– Det finns inget direkt konkurrensförhållande dem emellan heller!

Motarbeta generationsapartheid på arbetsplatserna

Arbetslivet är också viktigt i arbetet för att öka gemenskapen över generationsgränserna. Lars har redan använt uttrycket generationsapartheid. Han anser att det är ett stort problem på arbetsmarknaden, sett främst ur de ungas perspektiv. Vi har fått en väldigt generationssegregerad arbetsmarknad med många stora arbetsplatser, inte minst offentliga, med nästan obefintligt inflöde av yngre människor.

– Staffan Hildebrand engagerades av AMS för att göra filmen "Close up" för personalen på arbetsförmedlingarna, för att de skulle lära sig hur ungdomar mellan 18 och 24 år tänker! Det var ett bra initiativ, men det är lite tragiskt att det var nödvändigt. Tänk om istället var femte anställd varit under 30 år!

Han tycker att det är väldigt viktigt att arbetsplatserna blir mer åldersblandade. Ett skäl är att ungdomar har många specialkunskaper och är den hittills mest välutbildade generationen. Vilket slöseri att slussa ut dem i arbetslöshet!

– Det är risk för att en viktig resurs slås ut. På några års sikt får detta också ett annat generationsperspektiv, eftersom andelen ungdomar på väg in i arbetsmarknaden minskar drastiskt i förhållande till gruppen som äldre på väg ut från den.

Ungdomars arbete är en förutsättning för Sveriges framtida välstånd

Det blir allt färre ungdomar som träder in på arbetsmarknaden fram till år 2000 jämfört med andelen som utträder. Det beror på små barnkullar på slutet av 70-talet och början av 80-talet.

– Det sker en dramatisk förändring i slutet av 90-talet. Lyckas vi inte få in ungdomarna på arbetsmarknaden är det en risk att man slår sönder de resurser som är en förutsättning för välståndet i Sverige. Och den dag kommer då man åter skriker efter attraktiv arbetskraft!

Men hur skapar man åldersblandade arbetsplatser? Lars Bryntesson sneglar på Danmark som har lång erfarenhet av hög arbetslöshet. Genom sabbatsår och vidareutbildning när man är äldre, går det att skapa möjligheter för yngre att komma in i arbetslivet.

– Man kan tänka sig att arbetsplatserna har en viss överkapacitet för att några unga ska kunna komma in.

Eftersom stora delar av arbetsmarknaden i praktiken är stängd för ungdomar väljer många att starta egna företag.

Danskar vill föra upp svartjobben till ytan

– Den största arbetsmarknadsutvecklingen i Sverige under 1993 är kanske 071-nummer, och det är ju ingen direkt kvalitativ arbetsmarknad...

För att återvända till Danmark så säger Lars Bryntesson att han träffat på verksamheter som bygger på en annan syn på utbildning, där utgångspunkten är de unga själva. Där finns också tankar om rätten att misslyckas, att få en andra chans. Dessutom har man startat ett jätteprojekt inom den privata tjänstesektorn, som man hoppas ska leda till 7-9 000 nya jobb och att svartjobb "kommer till ytan". Tanken är att det bildas företag som erbjuder hantverkstjänster, städning etc och att hushållen blir beställare. Staten satsar totalt en miljard danska kronor, men nettokostnaden räknas inte bli högre än 150 miljoner kronor.

Vi kan ge inspiration via goda exempel

De nya jobben tror han kommer att skapas inom tjänstesektorn och då främst i små och medelstora företag. Det kan handla om livskvalitet, miljövård och andra "immateriella" frågor. Dessutom tippar han att fritids- och turistsektorn kommer att expandera. Låt oss heller inte glömma bort den idag starkaste "ungdomsarbetsmarknaden", nämligen media-marknaden.

– Nöden är uppfinningarnas moder. Nya idéer kommer att kläckas. På längre sikt har vi troligen en arbetsdelning framför oss.

Vad gör då regeringen via Civildepartementet konkret för att öka solidariteten mellan generationerna? På FN:s internationella Äldredag den 1 oktober delades en miljon kronor ut till en rad olika projekt som hade solidaritetsdevisen gemensam. Och det är just genom projekt som Lars anser att departementet ska jobba. De stödjer projekt som kan fungera som förebilder och goda exempel.

– Sedan hoppas vi att de hjälper till att sprida ringar på vattnet.

Lars Bryntesson tror att Europeiska äldreåret 1993 haft stor betydelse, speciellt för människor som tidigare känt att de arbetat i motvind. Nu har de blivit uppmuntrade, blivit sedda och vet att de inte är ensamma. Han drar parallellen till Världsungdomsåret 1985, som fortfarande sätter sina spår. Den gången startades projekt på temat "delaktighet", i dag kan man se att det påverkat t.ex. samhällsplanering. I kommunerna har det bl.a. startats lokala ungdomsråd, som deltar i den lokala planeringen.

Det är också viktigt att tillvarata de idéer som samlas utanför de etablerade organisationerna. Som exempel tar Lars Föreningen Urkraft i Skellefteå – som bland annat driver kaféprojektet "Natur i retur", konsumentupplysning för ungdomar och utbildar ungdomar, Reningsborg i Göteborg där bl.a. ungdomar driver en second hand-affär med en omsättning på 3 miljoner om året och all den verksamhet som Fryshuset i Stockholm tagit initiativ till.

– Det är också viktigt att stötta nyföretagande. I Stockholm är det få som kan renovera fönster. Varför inte starta företag med äldre och yngre arbetslösa? De äldre står för kunskapen och de yngre för kraften, framtidstron och viljan att göra något.

Leva i samklang med sitt innersta

Jan Helander, styrelseledamot i Röda Korset.
Ledamot i Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.

Jan Helander är djupt engagerad i frågor som rör människor och människors villkor. Bristen på solidaritet mellan människor reagerar han skarpt på. Vad är det för samhälle som fostrar människor att skjuta ner kälkåkande barn i Sarajevo? Vad är det som gör att många människor lyder istället för att ta ansvar? Hedrar man sina föräldrar genom att lyda dem? I "solidaritet mellan generationerna" lägger Jan Helander, efter många års arbete inom Röda Korset, in betydelser som handlar om livshållning och filosofi: Solidaritet är att tillåta människor att hitta sig själva och leva i samklang med sitt innersta.

Medan många av samtalen med kommittémedlemmarna rört sig på ett mycket konkret plan; vård av gamla inom kommun och landsting, stadsplanering, nationalekonomi och arbetsrättsregler, kommer vår pratstund att handla om en slags inre solidaritet.

Jan Helander hoppas att frukten av Äldreåret blir att det ger impulser till dem som engagerat sig i året, att arbeta vidare mot ökad solidaritet mellan generationerna.

– En stafettpinne ska lämnas vidare mellan generationerna. Det handlar om ansvarighet, att lära sig ta eget ansvar. Som barn kan det vara jobbigt att ta steget mot att bli vuxen och det är bra många som aldrig låter det vuxna få luft under vingarna. Genom att bara bejaka barnet inom sig når de aldrig dit, säger Jan.

En del av begreppet solidaritet mellan generationerna täcks om den äldre generationen strävar efter att överlämna världen till nästa generation lite bättre än den var när man själv tog emot den. Det är också att som yngre ta emot den och förvalta den i samma anda, menar Jan Helander.

Och även om detta inte i egentlig mening anger betydelsen av solidaritet mellan generationerna pekar det på en ömsesidighet mellan generationer, ett "varandra".

– Det sägs att yngre ska vörda äldre. "Att vörda" är då språkligt besläktat med "att värdera". Det handlar om att bry sig om någon därför att den människan har ett värde. Det sägs inte lika ofta att äldre skulle vårda yngre. Men en relation som saknar ömsesidighet är ofullständig, säger Jan.

Att visa en människa fram till sig själv kan ske inom och mellan generationer och i båda riktningarna. Frukten av sådant är rik. Martin Buder uttryckte det så: "Det måste finnas ett mycket tydligt jag och ett lika tydligt du, då först kan det uppstå ett vi."

– Ett sådant vi, en sådan relation är solid.

Men vi kanske måste "backa bandet" lite. Jans resonemang börjar redan med det mycket lilla barnet. Han talar om barns utveckling i förhållande till den vuxne i tre faser:

Först gör barnet som den vuxne gör. Sedan säger barnet det den vuxne säger. I tredje steget tänker barnet som den vuxne.

– Och då frågar jag: Är detta meningen med uppfostran? Vill vi ha barn som är små kopior av sina föräldrar, eller vill vi ha självständiga och ansvarstagande människor?

Att våga söka sitt eget jag

Frågorna blir retoriska i Jans mun. Svaret är givet. Människor ska vara sig själva. Han tar ett konkret exempel på vad man kan kalla idoldyrkan. Ni minns den franske presidenten general de Gaulle, grundaren av gaullismen? Om honom sa någon: "Charles de Gaulle var aldrig någon gaullist. Han var nämligen Charles de Gaulle."

– Vad är det för skillnad? Jo, samma som mellan ett original och en bunt kopior. de Gaulle stod för något äkta, han följde sitt jag, sin inre röst – de andra härmade honom, istället för att söka något inom sig själva.

Nu är Jan Helander inte motståndare till förebilder. Men han tycker att förebilderna ska användas, inte efterföljas. Man kan ta emot andra idéer och sedan förvalta dem enligt eget huvud. Beethoven, så någon, började som Mozart men slutade som Beethoven.

– Vi ska ställa oss kritiska inför idolens tankar, sila bort det som inte passar oss och behålla resten.

Dag Hammarskjöld menade att människan i livet har många vägval, att vi kan lockas att välja fel väg, av nyfikenhet. Den dag vi valt rätt vet vi det, då råder samstämmighet mellan vägen vi valt och vår identitet. Var kommer då solidariteten mellan generationerna in i resonemanget?

– Föräldrarna ska hjälpa barnen att hitta sin identitet, så som barnen kan hjälpa sina föräldrar att behålla sina identiteter då föräldrarna nått hög ålder säger Jan.

Låt barn vara barn

Och detta gör man genom att låta barn vara barn, att inte jäkta på dem. Barnet söker sitt jag i leken. Om det inte får leka färdigt som barn kan man fråga sig vad som händer senare i livet. Men sedan, måste barnet få lämna barndomen. Det måste få pröva sig fram. Jan talar om friheten att tänka fel, säga fel och göra fel. Genom sina misstag lär sig barnen ett förhållningssätt.

– När Ingemar Stenmark slutade tävla sände TV en intervju med honom. Reportern valde att tala om framgångarna; guldmedaljer och bragder. Stenmark försökte tala om annat: Hur det kändes att trilla, bryta tävlingar, göra fiasko inför miljoner tittare. Stenmark hade insett att vägen till framgång består av ett stort antal nederlag. Han hade insett nederlagets värde.

Därför tycker Jan att föräldrar, som en del av uppfostran, ska ställa sina barn inför val. I stället för att förbjuda eller kräva kan de visa på alternativen. Till dottern som inte vill äta upp all maten, kan mamman säga: "Du får ingen mer mat förrän i kväll". Då får dottern ta ett eget ansvar och mamman slipper vädja, tvinga eller moralisera.

Orden han säger är enkla, tycks självklara, men att gå från ord till handling, att lyckas i detta grundläggande arbete, är svårt.

För att illustrera sin åsikt berättar Jan om en gammal kvinna. Inför 90-årsdagen ville hon, som föddes i en annan del av världen, återvända "hem" en sista gång. Hennes barn avrådde och gav henne en persianpäls i present i stället. Tre veckor senare dog hon.

– Jag vet inte varför hon dog. Men kanske var det stressen som barnen skapade som var dödsorsaken. Stränga föräldrar brukar 50 år senare märka att de fått stränga barn. Vi måste visa solidaritet i båda riktningarna!

Missriktad solidaritet

Jan ger fler exempel på missriktad solidaritet. En dag i november 1993 stod det i tidningen om en pojke som just börjat skolan och som bodde i en container. Mamman och hennes drogskadade sambo hade kört ut honom hemifrån. Men av "solidaritet" mot mamman, som tidningen uttryckte det, hade pojken hållit detta hemligt så länge det gick. Han ville skydda mamman från att få dåligt rykte.

– Den skildringen handlar sannerligen om en mycket ung människa som sätter en medmänniska långt framom sig själv. Och jag frågar mig: Är det solidaritet? Är det vördnad? Är detta att värdera mamman på rätt sätt? Handlar inte historien om något helt annat? Beskriver den inte en djup otrygghet och en utsatt unges behov av mänsklig värme? Dagstidningsskildringen väckte många frågor hos Jan, som menar att verklig solidaritet har en annan inriktning:

– Det handlar om att leda medmänniskor till självrespekt, sund självkänsla och till att inse sett eget värde som människa.

I varje människa finns en förankring, en fråga om rotfäste och identitet. När rötterna går på djupet, grenar de upp sig. I de yttersta rottrådarna sker ett möte med ett flöde som innehåller den människans villkor för ett värdigt liv. Det är ett flöde av tankar, känslor, och handlingar som är i samklang med just den personen.

I somligt ha vi alla ett stort gemensamt flöde att tillgå i annat och har var och en sitt eget, vi är lika-och-olika varandra, solidaritet kan således vara att hjälpa en människa att med tydlighet nå fram till sig själv. Det vanliga är annars att vi kan försöka få andra att ändra sina uppfattningar så att de i första hand liknar våra egna intressen genom att vilja göra henne till en apekatt.

Våga ta ansvar

Krig är ett av de yttersta brotten mot solidariteten, menar Jan. Han lyfter fram Viktor Frankl, en psykiater, som tillbringade flera år i koncentrationsläger under andra världskriget. Denne har sagt att "fundamentet för vårt människovärde är vår ansvarighet". Vilket ansvar hade soldaten som lydde order och arkebuserade judar eller krypskytten som siktar på barn i Bosnien? Kan man svära sig fri från ansvar genom att hävda att "jag löd order"? Nej. Jan menar att påtvingad lydnad och ansvar kan vara varandras motsatser.

Att skylla ifrån sig, att säga "jag gjorde som jag blev tillsagd" är att vägra vara vuxen, anser Jan. Just nu arbetar vi på Röda Korset med att föreslå ett helt nytt mandat för Haag-domstolen, att med makt ersätta krig med förhandlingar.

– Det finns ett barn i alla, som vill krypa ner i fickan och gömma sig, slippa ta ansvar.

Den vuxne i oss kan lockas fram genom att ett tydligt jag och ett tydligt du kan bli ett vi, säger Jan och citerar därmed Martin Buber. Grupp och individ är inte varandras motsatser. Gruppen kan utvecklas först när man utvecklat individualismen. Och det gör man genom att ta ett eget ansvar.

Att bli vuxen, att bli en ansvarstagande individ, är ett långsiktigt arbete. Vi tränas för det under hela livet. Och där kan skolan spela en viktig roll.

– Någon har sagt mig att skillnaden mellan den gamla realskolan och dagens gymnasieskola är skillnaden mellan att och varför. I dag vänder man och vrider på information, man ifrågasätter. Vi ska fortsätta säga; "Varför" hela livet.

Utan frågor når man inte långt, tycker Jan Helander. Finns det överhuvudtaget någon banbrytande forskning som har genomförts av lydiga människor? Att forska handlar ofta om att ifrågasätta givna regler, att tänka i nya banor, att bana okänd väg. Jan kan ge flera exempel på människor som en gång ansetts som "idioter" och som senare blivit berömda för sina revolutionerande rön.

– Det handlar om att våga pröva alternativ.

Jan kan känna lite sorg när han möter lydiga människor. Möter han en lydig pensionär frågar han sig: När i livet påbörjade den människan sin lydnad?

– Att träna och utveckla tänkandet pågår hela livet.

Som en hjälp på vägen mot att tänka själv, medvetet välja sina ord och ta ansvar för sina egna handlingar – och därmed bli en solidarisk människa – erbjuder Jan Helander en trestegs-raket:

1. Att jag blir medveten om och tar till mig impulser från andra människor som jag kan smälta samman med mitt eget tänkande. Att jag är beredd att i grunden ompröva delar av mitt eget invanda tänkande. Jag märker att mina tankar förnyas och att jag tagit ett steg framåt.
2. Att jag aldrig skyller ifrån mig, utan accepterar att jag själv har fulla ansvaret för det jag tänker, säger och gör.

3. Att det är mig själv jag lyder, det kräver att jag når kunskap om vem jag är. Var hittar jag den medaljen? Jo, bland annat i mörkret i en dalgång av misslyckanden.

En gyllene nyckel är given! Nu gäller det bara att föra in den i låset och vrida om. Vågar du se efter vad som döljer sig bakom den stängda porten?

D Gammal och Ung – svenska folket berättar

Det var tack vare mötet på Rosenbad i Stockholm den 10 februari 1993 som idén uppstod. Den svenska kommittén för Europeiska äldreåret 1993 hade inbjudit till ett informationsmöte för att diskutera och stimulera till aktiviteter under Äldreåret. Aktiviteterna skulle gå ut på att belysa de äldres positiva insats för samhället och stärka solidariteten mellan generationerna.

Sveriges Radio hade i flera år till programmet "Senioren" samlat in material från lyssnare som skildrat både dåtid och nutid, berättat om egna upplevelser och samhällets förändringar. Tanken blev helt naturligt nu att uppmana svenska folket att fatta pennan och låta oss få synpunkter, erfarenheter och skildringar av solidariteten mellan generationer. Rubriken lydde **Gammal och Ung**.

Från alla delar av Sverige kom fina intressanta och välformulerade manus. Minnen och reflexioner av olika slag.

Iris Levahn skriver:

> "Tiderna har förändrats men relationerna mellan barn och deras far- och morföräldrar är viktiga och lika betydelsefulla i alla generationer. Det är bara att vara tacksam över om far- och morföräldrar får leva så länge att barnbarnen hinner få ett gott och tydligt minne av dem att bära med sig genom livet.
>
> För några år sedan skrev jag ner några av mina känslor för farmor, som levde tills jag blev vuxen kvinna:"

FARMOR

Ensam hemma
fanns inte när jag var liten,
var ingen annan hemma
så var i alla fall du där
farmor.

"Barn lilla"
blev jag kallad av dej
fast det var länge sen jag blivit vuxen
för till dej var jag fortfarande barnbarn
farmor.

Saknar
gör jag dej ibland
det känns som ett nyp i mitt hjärta
fast det är nitton år sen du dog
farmor.

Att som vuxen människa gå tillbaka till minnena kan vara svårt, men också berikande. Så här lyder ett stycke ur *Mar-Loou Bruzelius-Hellsborn's* manus:

"Jag har tagit en liten paus i mitt morgonarbete med bearbetning av min Mors efterlämnade handskrivna papper, dagböcker, med dikter, drömmar, reseskildringar och andra berättelser ur hennes långa liv. Hon blev 93 år, och skrev nästan varje dag till slutet av sitt liv. Det är 1 och 1/2 år sen hon dog, så det är liksom ett sorgearbete jag bearbetar – detta att gå igenom hennes 'livsverk'.

Jag kände att jag 'måste' delge andra hur jag upplevt förhållandet till min Mor, och andra "gamla" när jag var barn ... När jag började öppna Memoarerna, alla dessa böcker vars handstil jag så väl kände igen, grät jag floder.

Jag hittar små dikter till oss barn redan från 1-års åldern, och upp genom alla våra åldrar – dikter som får oss att minnas hur det var – då och då.

Mor brevväxlade med den äldsta av sina barnbarnsbarn, lilla Lina 9 – 10 år. Det var mycket 'hemligheter' som de hade ihop. Så heligt och så förtroligt. – 'Jag ska skriva till dej om du så blir 100 år'! Det var så fint att se de små gå närmast kistan vid begravningen i Mommola. Den kära som alla älskade. Hon som hade tid för alla, som skickade kort eller brev till alla på deras födelsedagar. Som gjorde vardagen lättare för så många. Livet är inte vad man tycker om, det är något helt annat, sa min Mor. Och värdet av att bli gammal är att man fått en stor kunskap, blivit mer medveten om sig själv, att vara levande. Jag tycker om gamla människor, de har inget prestigetänkande, de är sig själva, rakt igenom."

Minnesbilderna lever kvar långt upp i åren. *Winnie Törnqvist* som själv hunnit bli mormor, påpekar bl.a. följande:

"Mina barnbarn har krävt mycket mer av mig än vad jag ens skulle ha drömt om att kräva av min mormor. Jag har inte blivit betraktad som någon, som det skulle tas speciell hänsyn till – långt därifrån. Men de har lärt mig mycket – t.o.m. om fotboll och fiske, som jag tidigare var helt okunnig om! Vi har blivit arga på varandra ibland, men vi har också kunnat söka tröst hos varandra.

Vi, den äldre generationen, har detroniserats en hel del i fråga om *vördnad*. Det tycker jag är bra, för jag vill inte bli 'vördad' och respekterad bara för att jag är gammal. Ålder är ju ingen merit.

I alla tider har det inpräntats att det är viktigt att barn och unga lär sig att lyssna på äldre, och visst är det sant. Men det är lika viktigt att jag,

som är gammal, lyssnar på den som är ung, för mitt behov av att lära av andra är lika stort som den unges är."

Att umgänget verkligen uppskattas finns det många bevis på. 17-åriga *Lotta Grün* skriver så här:

"När jag var liten brukade min farmor komma och hjälpa mamma och pappa med att tvätta fönstren. Men det var alltid på en vardag, så jag gick i skolan och fick skynda mig hem så jag skulle hinna hjälpa till. Då brukade jag få tvätta nedre delen av fönstren och farmor tog den övre delen som jag inte nådde upp till. Hon tvättade alltid fönstren med T-röd så när jag känner lukten av det tänker jag på min farmor.

Jag tror att farmor var viktig för mej då. Hon var min kompis och min farmor. Hon kunde inte försvinna som andra kompisar ju kan. Vi har fortfarande väldigt bra kontakt hon och jag. Jag skriver brev och ringer. Och när jag är i Stockholm hälsar jag på. Då äter vi pannkakor, skvallrar om släkt och vänner och pratar hela dagen. Hon berättar om sitt liv.

Det är synd att vi umgås så lite med våra äldre släktingar här i Sverige. De har mycket att ge. Alla roliga händelser de varit med om och kan berätta om. De har erfarenheter och kunskap som de kan skänka oss. Och jag tror jag har gett minst lika mycket tillbaka. Jag kan lära henne saker som är nya för henne. Jag har t.ex. lärt henne hur Text-TV fungerar. Det var nästan så jag började gråta: hon såg ut som en liten flicka som just lärt sig skriva sitt namn själv eller något liknande.

Det är kanske inte så konstigt att det ofta hoppar över en generation. Ens föräldrar har rollen som tjatar och inte får skämma bort en. Medan mor- och farföräldrar däremot har rollen som ger presenter och bjuder på godis. Och aldrig tjatar. Kanske inte riktigt, men ungefär så är det.

Om man hoppar över en generation har vi kanske mer att berätta för varandra bara just därför att den ene är gammal och den andre är ung."

Tydligen blir umgänget roligare "om man hoppar över en generation". 17-åriga *Åsa Persson* och *Annalena Pejuk* har samma erfarenhet:

"Ibland skäms jag nästan. Jag har nämligen upptäckt att jag har lättare att prata om mina idéer med min mormor än med min mamma. En oskriven regel i Sverige är att dottern ska ha en bra kontakt med sin mamma. Hon ska vara ens bästa vän. Jag tror inte att den regeln passar in i speciellt många hem. De flesta ungdomar tyr sig längre bort. En del kanske delar med sig av sig själv till kamrater, andra anförtror sig till en äldre person.

Jag känner mig väldigt trygg med min mormor. Vilka tokerier jag än hittar på har hon också funderat över dem, även om hon funderade för 45 år sedan. Jag menar, ju äldre man blir, desto mer förstår man ju av sitt liv, av sina handlingar, av handlingarna som man aldrig gjorde ...

Min mormor passar in på nästan alla plan i mitt liv. Ibland kan hon fungera som en kompis; vi kan fnittra värre än vad jag gör med mina jämnåriga vänner.

Ibland fungerar mormor som en sorts andramamma. Jag kan fråga henne om råd. Hur jag ska uppträda när jag ska söka jobb, hur jag ska lösa trasslet med pojkvännen eller vilken gynekolog som är bäst i stan. Jag kan prata med henne om nästan allting. Självklart censurerar jag lite när jag berättar om fester och sån't. (Det är nog det tillfälle då åldersskillnaden känns som mest. Men hon tål en hel del.)

En sak är alldeles speciell med min mormor; då märks en viss livserfarenhet:

Om jag sitter och pratar om mina problem och öppnar mitt hjärta, så gräver hon inte efter mer utan fyller i med annat i stället. Alla mina andra vänner vill bara att man berättar mer, tills allting tagit slut och det känns som om privatlivet blåst bort med vinden.

Min mormor är en person som inte bara tar, utan ger minst lika mycket hela tiden. Det vet jag redan innan jag börjar prata och därför lossnar allt väldigt lätt. Mormor säger att jag är en länk till ungdomen för henne. En kort väg till något modernt. Att det är vi barn som håller henne ung. Även om jag betyder mycket för henne så tror jag att hon betyder ännu mer för mig. Hon är ett typexempel på vad man kan kalla 'en fast punkt i tillvaron'. Hon står alltid bakom mig, vad som än händer. Hon har lärt mig att tänka positivt och att kämpa för det som jag själv tror på. Hon har fått mig att tro på mig själv. Att jag faktiskt är värd ett bra liv, som alla andra..."

Och *Annalena* instämmer:

"Var känner man sig så trygg som i en mormors varma kök? Där sker inga förändringar. Där ligger samma duk och vykort från samma släktingar och vänner står uppradade vid blomkrukorna.

Ett tag tyckte jag nästan bättre om mormor än om mamma. Mormor hade mer distans till livet och kunde ge mig mera objektiva lösningar och synsätt. Men för det var hon inte mindre omtänksam.

Jag tror det är viktigt att ha vänner i alla åldrar. Det får en att se världen från många olika sidor. De flesta av mina vänner är två år äldre än jag, andra är tjugo, fyrtio eller som mormor, åttio år!

Men när jag var elva-tolv, var det ute med mormödrar. Utskällningar och andra grymheter haglade från min sida. Och mormor grät. Jag kan nog aldrig förstå hur ledsen hon blev. Men jag vet att hon halva vintern gick och försökte förstå och komma över det jag sagt.

En sak som jag tänkt på är att generationsklyftorna kan märkas i språkbruket. En gång på mellanstadiet skrev jag ett brev till mormor, där jag berättade om min 'majje'. Mormor förstod ingenting, så hon var tvungen att fråga vad jag menade. Det är klart att när man aldrig hört ordet förut, är det kanske inte lätt att förstå att 'majje' är detsamma som magister ...

Mormor tar ibland ord av mig. 'Kompis' är ett exempel. Det låter jätteroligt när hon säger det, men det är i sig inget konstigt ord. Hon säger 'fatta' i stället för förstå också. Naturligtvis är det roligt att se att man kan påverka, men mormor ska vara mormor ...

Hur mycket vi båda betytt för varandra, kan jag nog inte beskriva! Jag tror det räcker att jag berättar att jag i morgon ska åka till henne för att ta det lugnt och bara trivas tillsammans med en av mina bästa 'kompisar', som råkar vara åttio år!"

Visst är det viktigt och trevligt att följa med i svenska språkets utveckling och förändring, men ändå viktigare är det att ha en ordentlig grund att stå på. I vårt samhälle är det nödvändigt att både kunna läsa och skriva sitt modersmål. Den som inte kan det är helt enkelt handikappad.

Att en farfar som själv vet vad det vill säga att vara dyslektiker (ordblind) kan vara till livsviktig och ovärderlig hjälp, kan 18-årige *Andreas Laurent* vittna om:

"Min farfar och jag har alltid haft kul tillsammans. I källaren finns en fin verkstad där vi snickrade till massor med saker. En gång ville jag bygga en stor ångbåt, som vi kunde ha på landet. Farfar tyckte det var en fin idé och vi började bygga. Efter att ha sågat och snickrat ett tag, sa farfar att bräderna inte räckte till och att vi var tvungna att bygga en mindre båt. Det hela slutade med en liten båt, som jag kunde ha i badkaret och jag var fullkomligt nöjd.

Det fina var att farfar aldrig sade nej till något som var omöjligt att bygga i storlek, utan han minskade sakta ner vårt projekt till badkarsstorlek.

När jag gick i trean, var jag väldigt deppig ett tag, något som redan då berodde på att jag var dyslektiker. (Ibland kallas det ordblindhet). Hur som helst så brukade farfar komma och hämta mig på morgonen och i stället för att gå i skolan var jag hemma hos farmor och farfar och hade det väldigt trevligt.

All denna tid som jag var med farmor och farfar, har gjort att det känns som om jag har haft två pappor och mammor. Jag älskar dem alla och om det har varit någonting som 'strulat' hemma, som det kan bli ibland, så har jag alltid haft någonstans att ta vägen och det har gett mig en trygghet.

Farmor och farfar lärde mig hur man skulle uppträda på en middag och om man var bortbjuden och att man skall vara artig mot äldre. Det har hjälpt mig genom att jag har haft vissa ramar att spela inom och det har gjort mig trygg i min kontakt med vuxna. Jag har aldrig varit rädd för att säga vad jag tänkt och tyckt på ett nyanserat sätt, som har fått vuxna att lyssna på mig, och det har varit en viktig egenskap, eftersom jag är dyslektiker och mitt enda sätt att uttrycka mig på har varit att kunna prata för mig.

Så man kan säga att min kontakt med farfar och farmor har varit livsviktig. Hade jag inte haft denna kontakt, hade jag säkerligen kommit på sned i samhället och blivit en så kallad 'värsting'. Detta borde belysa vikten av kontakten mellan generationerna."

Och att det finns många farföräldrar som uppskattar kontakten med sina barnbarn, det finns det verkligen bevis på. *Jan Gauffin* uttrycker det både i prosa och dikt:

"Umgänget mellan generationer är något av det viktigaste i livet. Jag är uppfostrad i de tankegångarna och vi har försökt föra dem vidare till våra barn, vilket kanske underlättades av att jag är bonde. Vårt umgänge har spänt över åldersskillnader på minst trettio år. Barn har jag älskat sen jag själv inte räknades dit. Nu är det barnbarnen som gäller. Barnbarn betyder otroligt mycket inte minst när det är så beviljat att de bor på samma gård som farmor och farfar. Jag hoppas att vad jag vill säga kommer fram mellan raderna på mina små medsända dikter."

Då du skuttar hem
genom grinden
efter ett morgonbesök
sjunger Chevalier i mina öron
thanks Heaven for little girls
thanks Heaven.

Du flyttade hem till oss i går
Plötsligt stod du där med dina väskor.
Du började packa upp.
Ett par finbyxor hängde du ordentligt på en hängare.
Två dockor la du tillsammans med din pyjamas
i den av dig utsedda sängen.

Möjligen var det hela lite förhastat,
ty inom en timme hade du flyttat hem igen.
Det blev lite tomt,
men på kvällen kom du och sa godnatt.

Du är som en folkvisa,
Vad är en folkvisa? undrade du.
Och jag tänker
att det är väl bäst så
att du inte vet
att en folkvisa är bland det finaste
farfar vet.

"Även hennes två yngre bröder kommer på morgonbesök och jag tackar himlen även för små pojkar. De tre barnbarnens morgonbesök sker för övrigt vilken tid som helst på dagen. Fast i höst är det bara den yngste, som inte skall iväg till skolan. En gång när han satt i farfars knä sa han plötsligt: 'tycker om mig du'?"

Just – 'att sitta i knä' är något som många minns. Så här skriver *Gunnel Hallbjörner*:

> "Jag var inget snällt barn, men jag var stillsam och tystlåten. Jag tyckte inte om att vara i centrum för vuxnas blickar och frågor. Intresse från vuxnas sida värjde jag mig oftast för. Man måste svara, blev uttittad, ibland utskrattad. Det fanns dock en plats, ett centrum, där jag upplevde total tillit och kravlöshet. Det var i *Morfars knä*!
>
> Kusinerna var vilda och livliga, så Morfars knä var nästan alltid ledigt. Morfar var omåttligt gammal, såg nästan ingenting, hörde nästan ingenting, men det störde inte alls vår kontakt! Snarare tvärtom! Hade han hört normalt, hade han kanske frågat mig en massa saker. Nu visste han att han inte skulle kunna höra mina svar, så det var ingen mening att inleda några samtal. Eftersom hans syn också var mycket dålig, satt han oftast stilla i sin slitna, bruna skinnfåtölj, och där i hans knä satt jag gärna och länge!
>
> Han trodde mig alltid om gott! Det kände man så väl. Och det lockade på något sätt fram det goda ur det envisa och egoistiska lilla människobarn jag var. Jag upplevde trygghet!
>
> Inte förrän på senare år har jag insett, hur mycket dessa stunder betydde för mig, och undrat över om Morfar, nu salig sedan länge, någonsin fattade, vad han och stunderna i hans knä gav mig?"

Och i den medelålders generationen finns de som utbrister:

> "När jag hörde att vi äldre bara är tärande, då håller jag på att gå i taket. Har den yngre generationen aldrig upplevt känslan av kärlek och trygghet? Har de inte upplevt att få krypa upp i mormors eller morfars knä? "

Ja, allt är inte frid och sämja. Visst finns det irritationsmoment. Vanorna förändras ju. Det som dagens ungdom tycker är självklart och naturligt, kan uppfattas som bortskämt av den som är äldre och vuxit upp i ett fattigare Sverige. *Britt-Marie Adolfsson* skriver:

> "Hon kunde inte hjälpa att hennes blick ideligen drogs till skåpet där elmätaren hade placerats. Hon hade inte lärt sig att läsa av den själv, men det hade sagts, att ju fortare den där manicken snurrade, desto mer varmvatten gick det åt, och därmed ökade elräkningen betydligt. Hon kände oro i magen. Efter evinnerliga påtryckningar från barn och barnbarn hade hon tagit ett lån för att kunna installera varmvattenberedaren tillsammans med dusch och mulltoa. För hennes egen del hade hon klarat sig bra som det var, de få månader hon var i stugan. 'Vi delar naturligtvis på kostnaderna förstår du väl', hörde hon ungdomarna säga i korus.
>
> Det var andra sommaren nu, men ännu hade hon inte sett röken av nån delning. Hittills hade hon klarat det, men sen sondottern kommit ut med den här 'nye' och blivit kvar, vete väl sjutton hur det skulle gå. Hur kunde en människa vara så förskräckligt smutsig, så det inte räckte att duscha *en* gång om dagen?! Den här 'nye' tillbringade sin mesta tid i hennes badrum,

det bara skvalade och skvalade, dessutom fastnade massor av hans långa hår i avloppet. Hon ville säga något, men hon kände hur irritationen växte för varje dag. Något arbete hade han tydligen inte, men de åkte in till stan varje förmiddag. Det första de gjorde, då de kom ur sängen, var att gå i duschen. Och då de kom hem på eftermiddagen, och hon ropade att kaffet var klart, så hördes alltid 'vi kommer strax, vi ska bara duscha'.

Visst förstod hon att man kunde känna sig svettig och varm, men för henne hade det då alltid varit en kall avrivning, alltså blöta en trasa i kallt vatten och hastigt tvätta av sig. Att ungdomar kände sig kladdiga var ju inte ett dugg underligt, då de dagligen smörjde in sig med något oljigt som de kallade lotion. Av den anledningen kunde hon förstå att de behövde tvätta sig helt och hållet. Men varför i Herrans frid gjorde de det baklänges, vattnet först och kladdet sen?

'Bad är hälsa', fick hon lära sig i skolan på tjugotalet. En gång i månaden fick de bada i små zinkkar som fanns i källaren. Där fanns en tant som borstade dem på ryggen med en hård rotborste – varför just där kunde man undra.

Som riktigt liten mindes hon mest mammas hårda skrubbning på söndagsmorgnarna. Mamma sa, att man måste vara ren både inuti och utanpå då man skulle stå inför Guds ansikte. I söndagsskolan läste de 'Gud som haver' högt tillsammans, och 'Lyktan kommer, lyktan går, den Gud älskar lyktan får'. Under tiden de läste bönen fick de större flickorna hålla var sitt lyktljus i handen. Men det fick aldrig hon. Den enda orsak hon kunde fundera ut till att Gud inte älskade henne lika mycket, var att de stora flickorna bodde i gathuset, där det fanns varmvatten, och att mamma inte lyckats få henne lika ren som dom, trots att det sved som eld i hennes skinn när hon tvättades."

För en äldre människa är det inte alltid så lätt att förstå sig på nutidens ungdom. Förändringar har skett, kanske inte alltid uteslutande positiva. *Anna-Lisa Karlqvist* har sina erfarenheter. Här några rader ur hennes manus:

"Som lärare i 25 år har jag verkligen fått uppleva detta uttryck, 'gammal och ung'. Visserligen tycker eleverna att redan en 25-årig lärare är gammal. Att vara lärare är egentligen fantastiskt, detta att få umgås med unga människor under nästan hela sitt yrkesverksamma liv. Att dagligen få träffa ungdomar, som ju är vår framtid, gör ju först och främst att man lever i vad som händer i nuet på ett helt annat sätt än om man har ett annat yrke. Visserligen var livet i skolan under 70- och 80-talet något helt annat än under min skoltid. Mängder av problem med disciplin och ordning, som kunde göra en galen ibland, men jag älskade mina elever och dom förstod det. Men jag gjorde misstaget att inte sluta i tid. Jag kände mig så pigg och ville så gärna fortsätta åtminstone ett år till. Jag fick en ny klass. Jag såg med glädje och förtjusning ut över denna vackra bukett av unga fräscha människor vid vår första lektion. Men jag förstod inte att i deras ögon var jag inte längre ung. Åtminstone tyckte inte *en* elev, en

blivande yuppie, det. Han började snart klaga på min undervisning, på mina prov osv. Allt som jag sa och gjorde var uselt. Och eftersom han var den tongivande i klassen så tog dom efter honom och jag blev för första gången under min undervisningstid mobbad av elever. Hur stod jag ut? Ja, det berodde på att jag också hade andra klasser, som var oerhört gulliga mot mig. Men tyvärr är det väl så i dag att den unge mannens attityd är den som gäller för många unga människor ute i samhället, till skada både för dom äldre och även för dom unga.

Jag har själv – måste jag erkänna – haft svårt med äldre människor, så jag bör inte säga något, men de sista åren då jag delvis tagit hand om min till sist svårt handikappade far, då träffade jag dessa mycket gamla och skröpliga och lärde mig att bakom det åldriga skalet döljer sig ofta en UNG SJÄL."

Skolan kan vara platsen där generationerna får möjlighet att träffas och lyssna på varann. *Gerhard Isaksson* ger många glimtar från möten som pågått i många år nu, sedan han blivit pensionerad:

"Jag kände direkt en så positiv stämning i personalrummet vid mitt första besök, som om lärarna bara väntat på mig – och alla var vänliga och gav mig en plats i deras gemenskap. Så här går 'mitt arbete' till:

Jag besöker klassrummen, hälsar och talar om vem jag är när vi möts första gången. Sitter med under lektionerna och lyssnar eller går runt bland bänkarna och tar del av elevernas arbete med skriv- och räkneuppgifter eller deras bildskapande.

Det har också hänt att läraren bett mig berätta från min egen skoltid på 20-talet. Jag deltar i klassernas utflykter, i naturen, på skidor, vid studiebesök eller när de går på teater. Jag blir således ganska bekant med ett hundratal ungar i vårt bostadsområde, som glatt hejar även när vi råkas utanför skolan. Jag har fått en gnutta kunskap om barnens och de unga familjernas problem och glädjeämnen, t.ex. att många inte bor och lever i kärnfamilj och att förhållandet till mor- och farföräldrar kan vara komplicerat. I alla kontakter med barnen är jag avvaktande och diskret, kramas t.ex. inte gärna om inte vuxna är närvarande. Det låter kanske förmätet, men jag känner mig alltid välkommen till skolan. Lärarna uttrycker ofta sin glädje över samarbetet. Skolans lägre klasser är ju så kvinnodominerade, så de tycker det är bra med en farbror ibland.

Om jag skulle ge några råd, skulle det vara följande: Tag själv kontakt och var dig själv. Utgå inte från att du skall medverka i skolan, låt läraren i så fall ta initiativet. Orkar du med så delta gärna i brännboll, kull eller andra lekar på skolgården. Lämna fördomar och massmediainformation om skolan och dess verksamhet därhän. Håll käft om barns och hemmens intimiteter som spontant kan komma från barnen. Om du söker och får kontakt med en skola kommer det att ge dig många goda kontakter och glädjestunder."

Det är med andra ord inte bara inom den egna familjen som umgänget mellan generationerna kan vara givande. *Margareta Carlberg* som är '81 år gammal och utan egna barn' beskriver hur hon är 'innesluten i ett varmt hölje av kärlek och omtanke' från släktens barn och barnbarn, men också från omkringboende.

Några ord från den yngre generationen till den äldre, genom *Birgitta Hedbor*, får avsluta detta axplock på temat Gammal och Ung.

> *Som en liten fågelunge sitter Du och kryper ihop och blir som barn igen. Dina ögon är pigga och Du lyssnar intensivt när vi läser högt för Dig. Så många år som Du levat, så mycket arbete Dina händer uträttat. Vilka tankar har Du tänkt, vilka känslor har Du haft under Ditt långa liv? Vi undrar vad Du tänker om oss? Du funderar säkert på hur vi tycker att det är att komma till Dig och bryta vardagsrutinerna för en stund.*

Kommittédirektiv

Deltagande i Europeiska året för de äldre och för solidaritet mellan generationerna (äldreåret) 1993

Dir 1992:102

Beslut vid regeringssammanträde 1992-11-26

Chefen för Socialdepartementet, statsrådet B. Westerberg anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en kommitté med bred sammansättning snarast tillkallas för att initiera och samordna ett svenskt deltagande i Europeiska äldreåret 1993.

Bakgrund

EG:s ministerråd beslutade den 24 juni 1992 (rådsbeslut 7199/92) att anordna Europeiska året för de äldre och för solidaritet mellan generationerna (äldreåret) 1993, inför avslutandet av det första Äldreprogrammet som pågår 1991-1993. Ministerrådet betonar att målsättningen med Äldreåret bl.a. är att belysa de äldres positiva bidrag till samhället, att stärka solidariteten mellan generationerna samt att öka medvetandet om den utmaning för samhället som en åldrande befolkning innebär.

I EES-avtalet (protokoll 31 artikel 5.3; prop.1991/92:170) har ett deltagande i gemenskapens åtgärder för de äldre också skrivits in som ett åtagande för EFTA-länderna.

Ministerrådet uppmanar medlemsländerna att inrätta nationella samarbetskommittéer med uppgift att samordna och initiera aktiviteter under året, där det är lämpligt också på regional och lokal nivå. Ministerrådet betonar vidare samarbetet mellan frivilligorganisationer och myndigheter.

Samhället har huvudansvaret för äldreomsorgen i Sverige. Den har byggts ut i huvudsak under de två senaste decennierna. Allt fler människor har fått möjlighet att kunna bo kvar i sina egna hem. Äldrereformen har också ökat möjligheterna att göra omsorgs- och sjukvårdsinsatserna mera effektiva och tillgängliga för äldre och deras anhöriga. Genom äldrereformen har bl.a. förutsättningarna att bedriva en god hälso- och sjukvård förbättrats. Vårdgarantin har också inneburit att väntetiderna för vissa operationer kunnat minskas betydligt.

Inte bara det allmänna och den offentliga sektorn utan också anhöriga, vänner och andra närstående bidrar med betydande och betydelsefulla insatser för

omsorger om äldre. Det allmänna bör i ökad utsträckning stödja dessa frivilliga insatser liksom det arbete som utförs av frivilliga organisationer. Regeringen beslutade den 25 juni 1992 att bidra ekonomiskt till ett projekt som avser förmedling av frivilliginsatser. Dessa insatser kan bestå i att äldre utför tjänster åt andra äldre men också att yngre som har möjlighet därtill bistår äldre.

1900-talets snabba förändring och förbättring av samhällets sociala och ekonomiska villkor kan innebära en risk för att generationer fjärmar sig från varandra. Det blir allt svårare för en pensionär uppvuxen på 1920-talet att sätta sig in i situationen för den ungdomsgeneration som vuxit upp på 1980-talet. Detta kan leda till konflikter där rädsla och brist på respekt uppstår mellan generationerna. En åldrande befolkning innebär stora utmaningar för ett samhälle som inte längre kan bygga ut den offentligt finansierade omsorgen som under tidigare decennier. Sverige behöver liksom många länder i Västeuropa utveckla solidariteten mellan generationerna bl.a. genom stöd åt ömsesidiga och frivilliga insatser men också genom att belysa och minska den mytbildning som förekommer mellan olika grupper i samhället.

Utgångspunkten för Sveriges deltagande i Europeiska äldreåret bör vara att på olika sätt uppmärksamma äldre personers situation i samhället och speciellt betona vikten av solidaritet, ökade kunskaper samt utbyte mellan olika generationer.

Sverige har utvecklat en modell för omsorger om äldre som har vunnit ett mycket gott anseende både i Europa och andra delar av världen. Ett deltagande i Europeiska äldreåret kan ge Sverige ytterligare värdefulla internationella kontakter och bidra till ömsesidigt utbyte av erfarenheter rörande en åldrande europeisk befolkning. Detta inkluderar i hög grad den allt större gruppen äldre med invandrarbakgrund.

Uppdraget

Jag föreslår att en kommitté med bred sammansättning, bestående av företrädare från frivilligorganisationer, myndigheter och andra berörda tillsätts för att utveckla idéer om hur Äldreåret och därigenom solidaritet mellan generationerna kan föras ut i samhället. Äldreåret kan på olika sätt manifesteras och äldres situation belysas t.ex. genom medverkan från media, tecknings- och fototävlingar, litterära bidrag, konferenser, frivilliginsatser som syftar till ökat utbyte mellan generationerna m.m. Kommitténs uppgift bör vara att föra fram befintliga projekt hos organisationer, kommuner, landsting, m.fl. som kan anses falla inom ramen för Äldreåret samt initiera manifestationer på riksplanet. Kommitténs arbete bör avslutas vid årsskiftet 1993/94.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för Socialdepartementet att tillkalla en kommitté – omfattad av kommittéförordningen (1976:119) – med högst 9 ledamöter med uppdrag

att svara för en svensk insats i Europeiska äldreåret 1993,

att utse en av kommitténs ledamöter att vara ordförande,

att besluta om sakkunniga, experter och annat biträde åt kommittén.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna för kommitténs verksamhet skall belasta femte huvudtitelns anslag Utredningar m m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Socialdepartementet)

Förteckning

över berörda statliga myndigheter, riksorganisationer m.fl.

Statliga myndigheter, riksorganisationer m.fl. som inbjudits till överläggningar och informationsmöten samt löpande fått informationsmaterial under Europeiska året för äldre och för solidaritet mellan generationerna 1993

Departement

Socialdepartementet
Civildepartementet
Kulturdepartementet
Arbetsmarknadsdepartementet
Utbildningsdepartementet
Utrikesdepartementet

Myndigheter m.fl.

Socialstyrelsen
Boverket
Statens Ungdomsråd
Statens Kulturråd
Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva
Glesbygdsmyndigheten
Barnmiljörådet/Barnombudsmannen
Arbetsmiljöinstitutet
Arbetsmarknadsstyrelsen
Arbetarskyddsstyrelsen
Arbetslivsfonden
Handikappinstitutet
Invandrarverket
Skolverket
Apoteksbolaget
Folkhälsoinstitutet
Samhall
Televerket
Rikspolisstyrelsen
Brottsförebyggande Rådet

Intresseorganisationer

Svenska kommunförbundet
Landstingsförbundet

Pensionärsorganisationer

PRO (Pensionärernas Riksorganisation)
SPF (Sveriges Pensionärsförbund)
Statspensionärernas Riksförbund
RPG (Riksorganisationen för Pensionärers Gemenskapsgrupper)
Riksföreningen Att åldras är att växa
Demensförbundet
Alzheimerföreningen

Frivilligorganisationer m.fl.

Röda Korset
Rädda Barnen
BRIS
Frälsningsarmén
Stadsmissionen
Svenska Kyrkan

Ungdomsorganisationer m.fl.

LSU (Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer)
SKU (Sveriges Kristnas Ungdomsråd)
DKSN (De Kristna Samfundens Nykterhetsorganisation)
Riksidrottsförbundet
Svenska Scoutförbundet

Fryshuset, Stockholm
Urkraft, Skellefteå
Riksförbundet Hem och Skola
Ungdomens nykterhetsförbund
Elevorganisationen i Sverige
Förbundet Vi Unga
Fritidsforum
Förbundet Aktiv Ungdom
Röda Korsets Ungdomsförbund
Kontaktnätet-Riksorganisationen för ideella kulturföreningar
Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur
Sveriges Motorcyklisters Centralorganisation
American Car Club

Handikapporganisationer

HCK
DHR
HRF

Fackliga organisationer

LO
TCO
SACO
SAF (Sveriges Arbetsgivareförening)
SKAF (Svenska Kommunalarbetarförbundet)
SKTF (Sveriges Kommunaltjänstemannaförbund)
Fastighetsanställdas Förbund

Kvinnoorganisationer

Fredrika-Bremer-Förbundet
Husmodersförbundet Hem och Samhälle

Invandrarorganisationer

SIOS (Samarbetsorgan för Invandrarorganisationer i Sverige)

Studieförbund, samlingslokalorganisationer

ABF
Medborgarskolan
Studieförbundet Vuxenskolan
TBV
Folkuniversitetet, Kursverksamheten
Folkets Husföreningarnas Riksorganisation
Bygdegårdarnas Riksförbund
Folkparkerna i Sverige
Våra Gårdar

Kulturorganisationer

Svenska Riksteatern
Sveriges Allmänna Bibliotek
Sveriges Författarförbund
Riksutställningar
Konstnärernas Riksorganisation

Bostadsorganisationer m.fl.

Sveriges Fastighetsägareförbund
SABO
HSB Riksförbund
Riksbyggen
Sveriges Bostadsrättsföreningars Centralorganisation
Hyresgästernas Riksförbund

Övr. intresseorganisationer

RFSL

Forsknings- och utredningsinstitut

SFR (Socialvetenskapliga Forskningsrådet)
BFR (Statens Byggforskningsråd)
SIB (Statens Institut för Byggnadsforskning)
Spri
Kooperativa Institutet
Institutet för Framtidsstudier
Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum
Institutet för gerontologi, Jönköping
Gerontologiskt Centrum, Lund
Äldrecentrum Norr, Lycksele
Äldrecentrum Syd, Lund
Blekinge FoU-enhet, Karlshamn
Stockholms FoU-byrå

Statens offentliga utredningar 1994

Kronologisk förteckning

1. Ändrad ansvarsfördelning för den statliga statistiken. Fi.
2. Kommunerna, Landstingen och Europa + Bilagedel. C.
3. Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap. S.
4. Vapenlagen och EG. Ju.
5. Kriminalvård och psykiatri. Ju.
6. Sverige och Europa. En samhällsekonomisk konsekvensanalys. Fi.
7. EU, EES och miljön. M.
8. Historiskt vägval – Följderna för Sverige i utrikes- och säkerhetspolitiskt hänseende av att bli, respektive inte bli medlem i Europeiska unionen. UD.
9. Förnyelse och kontinuitet – om konst och kultur i framtiden. Ku.
10. Anslutning till EU – Förslag till övergripande lagstiftning. UD.
11. Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969 + Bilagedel. SB.
12. Suveränitet och demokrati + bilagedel med expertuppsatser. UD.
13. JIK-metoden, m.m. Fi.
14. Konsumentpolitik i en ny tid. C.
15. På väg. K.
16. Skoterkörning på jordbruks- och skogsmark. Kartläggning och åtgärdsförslag. M.
17. Års- och koncernredovisning enligt EG-direktiv. Del I och II. Ju.
18. Kvalitet i kommunal verksamhet – nationell uppföljning och utvärdering. C.
19. Rena roller i biståndet – styrning och arbetsfördelning i en effektiv biståndsförvaltning. UD.
20. Reformerat pensionssystem. S.
21. Reformerat pensionssystem. Bilaga A. Kostnader och individeffekter. S.
22. Reformerat pensionssystem. Bilaga B. Kvinnors ATP och avtalspensioner. S.
23. Förvalta bostäder. Ju.
24. Svensk alkoholpolitik – en strategi för framtiden. S.
25. Svensk alkoholpolitik – bakgrund och nuläge. S.
26. Att förebygga alkoholproblem. S.
27. Vård av alkoholmissbrukare. S.
28. Kvinnor och alkohol. S.
29. Barn – Föräldrar – Alkohol. S.
30. Vallagen. Ju.
31. Vissa mervärdeskattefrågor III – Kultur m.m. Fi.
32. Mycket Under Samma Tak. C.
33. Vandelns betydelse i medborgarskapsärenden, m.m. Ku.
34. Tekniskt utrymme för ytterligare TV-sändningar. Ku.
35. Vår andes stämma – och andras. Kulturpolitik och internationalisering. Ku.
36. Miljö och fysisk planering. M.
37. Sexualupplysning och reproduktiv hälsa under 1900-talet i Sverige. UD.
38. Kvinnor, barn och arbete i Sverige 1850-1993. UD.
39. Gamla är unga som blivit äldre. Om solidaritet mellan generationerna. Europeiska äldreåret 1993. S.

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1994

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969 + Bilagedel. [11]

Justitiedepartementet

Vapenlagen och EG [4]
Kriminalvård och psykiatri. [5]
Års- och koncernredovisning enligt EG-direktiv. Del I och II. Ju. [17]
Förvalta bostäder. [23]
Vallagen. [30]

Utrikesdepartementet

Historiskt vägval – Följderna för Sverige i utrikes- och säkerhetspolitiskt hänseende av att bli, respektive inte bli medlem i Europeiska unionen. [8]
Anslutning till EU – Förslag till övergripande lagstiftning. [10]
Suveränitet och demokrati
+ bilagedel med expertuppsatser. [12]
Rena roller i biståndet – styrning och arbetsfördelning i en effektiv biståndsförvaltning. [19]
Sexualupplysning och reproduktiv hälsa under 1900-talet i Sverige. [37]
Kvinnor, barn och arbete i Sverige 1850-1993. [38]

Socialdepartementet

Mäns föreställningar om kvinnor och chefsskap. [3]
Reformerat pensionssystem. [20]
Reformerat pensionssystem. Bilaga A.
Kostnader och individeffekter. [21]
Reformerat pensionssystem. Bilaga B.
Kvinnors ATP och avtalspensioner. [22]
Svensk alkoholpolitik – en strategi för framtiden. [24]
Svensk alkoholpolitik – bakgrund och nuläge. [25]
Att förebygga alkoholproblem. [26]
Vård av alkoholmissbrukare. [27]
Kvinnor och alkohol. [28]
Barn – Föräldrar – Alkohol. [29]
Gamla är unga som blivit äldre. Om solidaritet mellan generationerna. Europeiska äldreåret 1993. [39]

Kommunikationsdepartementet

På väg. [15]

Finansdepartementet

Ändrad ansvarsfördelning för den statliga statistiken. [1]
Sverige och Europa. En samhällsekonomisk konsekvensanalys. [6]
JIK-metoden, m.m. [13]
Vissa mervärdeskattefrågor III – Kultur m.m. [31]

Kulturdepartementet

Förnyelse och kontinuitet – om konst och kultur i framtiden. [9]
Vandelns betydelse i medborgarskapsärenden, m.m. [33]
Tekniskt utrymme för ytterligare TV-sändningar. [34]
Vår andes stämma – och andras.
Kulturpolitik och internationalisering. [35]

Civildepartementet

Kommunerna, Landstingen och Europa.
+ Bilagedel. [2]
Konsumentpolitik i en ny tid. [14]
Kvalitet i kommunal verksamhet – nationell uppföljning och utvärdering. [18]
Mycket Under Samma Tak. [32]

Miljö- och naturresursdepartementet

EU, EES och miljön. [7]
Skoterkörning på jordbruks- och skogsmark. Kartläggning och åtgärdsförslag. [16]
Miljö och fysisk planering. [36]